

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2019

Bc. Sabina Veigertová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Vývoj branné výchovy v Československu od roku 1918

Bc. Sabina Veigertová

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Sabina Veigertová**
Osobní číslo: **H16359**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Soudobé dějiny**
Název tématu: **Vývoj branné výchovy v Československu od roku 1918**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka zhodnotí příslušnou literaturu k dějinám školství a dějinám branné výchovy, archivní fondy organizací spojených s branností (např. Sokol), učebnice, dobový tisk a legislativu. Bude věnovat pozornost úrovni celostátní i regionální. Na tomto základě zpracuje vývoj branné výchovy nejen jako školního předmětu v československých poměrech po roce 1918 s ohledem na vývoj vnitropolitické situace i mezinárodních vztahů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Ivo ČAPÁK - Milan ŠVANCER, Branná výchova, Díl 2., Branný systém státu. Jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR, Brno 1986.

Ladislav REITMAYER, K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy, Praha 1982.

Rukověť branné výchovy, Praha 1937.

obecné dějiny školství

Dobový tisk

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2018**

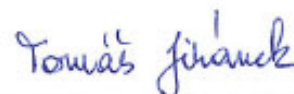
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2019**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Sobotce dne 25. března 2019

Bc. Sabina Veigertová

Motto:

"Jest povinností každého myslícího člověka, aby činně pomáhal na regeneraci svého národa, každý učiní nejlépe, působí-li nejprve energicky na sebe, na svou rodinu, na své děti. Jest národní povinností každého jednotlivce potlačovat degeneraci lidstvo ohrožující, to vyžaduje dnešní pravý patriotismus nutně."

Tomáš Garrigue Masaryk

Poděkování

Jmenovitě bych chtěla poděkovat především mému vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, PhD., za jeho odborné rady, cenné připomínky a trpělivost. Dále bych ráda poděkovala zaměstnancům Státního okresního archivu v Pardubicích za poskytnutí archiválií k nahlédnutí a také zaměstnancům Muzea Komenského v Přerově, jmenovitě Martě Konířové z oddělení společenských věd za možnost prostudování materiálů nepostradatelných pro mou práci. Nakonec děkuji mé rodině, která mě po celou dobu podporovala a vytvořila prostor a prostředí pro zpracování této práce.

ANOTACE

Tato práce retrospektivně mapuje historický vývoj branné výchovy od vzniku Československa až po sedmdesátá léta 20. století s ohledem na vývoj vnitropolitické situace i mezinárodních vztahů. Předkládané téma je zaměřeno nejenom na brannou výchovu v podobě předmětu vyučovaného na školách v československých poměrech, ale také na vzdělávání široké veřejnosti a její přípravy k obraně státu. Pozornost je věnována branné politice a zákonům, které byly během let upravovány v závislosti na ideologii vládnoucí strany. V práci je využita metoda regionální sondy, která má za cíl mapovat vývoj branné výchovy v Pardubicích.

KLÍČOVÁ SLOVA

branná výchova, branná povinnost, branný systém, Československá republika, obrana vlasti,

TITLE

The development of the military education in Czechoslovakia after 1918

ANNOTATION

This work retrospectively maps the historical development of military education from the beginning of Czechoslovakia to the 1970s with regard to the development of the internal political situation and international relations. The presented topic is focused not only on military education in the form of the subject taught in schools in Czechoslovak relations but also on the education of the general public and its preparation for defense of the state. Attention is paid to military policy and laws, which have been adjusted over the years depending on the ideology of the ruling party. The thesis uses a regional probe method, which aims at mapping the development of military education in Pardubice.

KEYWORDS

military training, conscription, defense system, Czechoslovak Republic, the defence of homeland,

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Rozbor pramenů a literatury.....	4
3. Branná výchova.....	6
4. Historický vývoj branné výchovy	7
4.1 Historický vývoj v habsburské monarchii	9
4.2 Historický vývoj v Československu v letech 1918 – 1938	11
4.2.1 Vztahy se sousedními státy	12
4.2.2 Masarykova letecká liga.....	18
4.2.3 Kritická třicátá léta	19
4.3 Československá republika po 2. světové válce	22
4.3.1 Studená válka a postavení Československa.....	24
5. Branná politika a branné zákony	26
5.1 Zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb.....	30
5.2 Legislativa v letech 1938 -1939.....	32
5.3 Legislativa v poválečném období	34
5.4 Zákon o branné výchově č. 92/1951 Sb.....	35
5.5 Zákon o obraně Československé socialistické republiky č. 40/1961 Sb.....	36
5.6 Zákon o branné výchově č. 73/1973 Sb.....	37
6. Branná výchova ve volnočasových organizacích.....	39
6.1 Období 1918 – 1938	39
6.2 Vývoj turnerského hnutí	39
6.3 Skaut.....	41
6.4 Sokol.....	46
6.4.1 Tyršova idea brannosti	46
6.4.2 Od založení Sokola	48
6.4.3 TJ Sokol Pardubice I	55
6.4.4 Vybudování tělocvičny Na Olšinkách.....	56
6.5 Orel.....	58
6.6 Svaz brannosti	59
6.7 Svazarm	60
7. Příprava na obranu státu na Pardubicku ve 30. letech 20. století.....	63
7.1 Velká závěrečná cvičení v severovýchodních Čechách.....	66
7.2 Osobnost Františka Udržala.....	69
8. Výuka branné výchovy na školách v meziválečném období	71
8.1 3. – 5. ročník národních škol	75
8.1.1 Tělesná výchova a výcvik	75

8.1.2	První pomoc	76
8.1.3	Vlastivěda a občanská nauka.....	77
8.2	6. - 8. ročník národních škol	78
8.2.1	Zeměpis	78
8.2.2	Přírodopis	79
8.2.3	Tělesná výchova a výcvik	81
8.2.4	Dějepis	82
8.2.5	Občanská nauka a výchova	83
8.2.6	Chemie	87
9.	Výuka branné výchovy na školách v letech 1945 – 1989	89
10.	Prvky branné výchovy a obrany státu v literatuře	92
11.	Závěr.....	96
12.	Resumé	101
13.	Seznam použitých zkratk.....	103
	Seznam pramenů a literatury	104

1. Úvod

Hlavním cílem práce je podat ucelený přehled o vývoji branné výchovy v Československu od roku 1918. Z hlediska časového vymezení spočívá těžiště tématu v prvních konstitutivních letech republiky a následně v meziválečném období a v období komunistické moci. Cílem práce je zhodnotit přístup k branné výchově demokratickým Československem, okupačními silami během 2. světové války a po válce komunistickými silami. Cíle branné výchovy byly určovány obdobím historického vývoje a lišily se v mnoha ohledech – zaměřením, ideologií, přístupem obyvatelstva, dosaženým stupněm vědeckého poznání a vývojem vojenské techniky.

Branná výchova byla určena především pro mládež, která byla nepostradatelnou součástí pro doplňování a rozrůstání armády a také k vytvoření uceleného obranného systému v případě napadení státu. Práce bude zaměřena nejenom na brannou výchovu v podobě vyučovacího předmětu na školách v československých poměrech, ale také na vzdělávání široké veřejnosti a její přípravy k obraně státu.

Diplomová práce bude také založena na archivním výzkumu, kdy bude využita metoda regionální sondy, která bude mít za cíl mapovat vývoj branné výchovy v Pardubicích. Informace pro dobovou analýzu budou čerpány z kronik měšťanských škol, městské pamětní knihy, místního tisku a příslušných dokumentů Státního okresního archivu v Pardubicích a regionální studovny Krajské knihovny v Pardubicích. Informace budou také čerpány z archivního fondu Sokol Pardubice I.

Práce má přinést pohled na vývoj branné výchovy v Československu. Těžiště práce bude zaměřeno především na meziválečné období z důvodu preference zmíněného období a také z důvodu rozsáhlého časového rozmezí, které má práce obsáhnout. Časové rozmezí 1918 až 1989 bylo vybráno záměrně, aby mohlo dojít ke komparaci rozdílných časových období. Význam bude kladen také učebnicím, které se věnovaly otázkám branné výchovy v různých časových intervalech dvacátého století. Informace z učebnic stěžejních pro diplomovou práci budou získávány v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze a ve Všeobecné knihovně Muzea Komenského v Přerově.

Předložená práce nebude mít za cíl podat podrobnou analýzu vývoje branné výchovy napříč celým dvacátým stoletím, ale nabídne pohled na obranu státu u civilního obyvatelstva, u tělovýchovných organizací a školních zařízení.

Práce bude rozčleněna do osmi stěžejních kapitol. Nejdříve bude zhodnocena pramenná základna práce a následně bude vymezen pojem branná výchova, přístupy a směry branné výchovy. Ve druhé kapitole bude charakterizován historický vývoj branné výchovy v habsburské monarchii, v meziválečném Československu, kde se zaměřím na mezinárodní politické vztahy se sousedními státy. V rámci této podkapitoly bude důraz kladen také na vnitropolitické ohrožení země v souvislosti s německou menšinou žijící v pohraničí Československa. V této podkapitole bude prostor věnován také Masarykově letecké lize, která byla dobrovolným sdružením občanů, kteří pracovali ve prospěch státu se zájmem o československé letectví, které bylo nepostradatelnou součástí obranného systému. Následně bude ve druhé kapitole popsána situace ve třicátých letech 20. století, kdy vzrůstala hrozba válečného konfliktu od nacionálněsocialistického Německa. Právě z důvodu hrozícího nebezpečí započala ve třicátých letech 20. století výstavba opevnění. Hlavním úkolem pevnostní linie bylo zastavení prvního překvapivého útoku nepřítele, stabilizování obrany a umožnění mobilizace záloh. Ačkoliv vzrůstalo národní cítění obyvatelstva a práce na výstavbě pevností linie úspěšně pokračovaly, tak sousední Německo bohužel bylo rychlejší a události v roce 1938 zamezily další výstavbu opevnění. V neposlední řadě tato kapitola bude mapovat vývoj branné výchovy v poválečném Československu. V období, kdy přichází v ČSR k moci KSČ a země se nachází mezi sférami vlivu dvou supervelmocí – Spojených států amerických a SSSR. Cílem celé kapitoly je podat komplexní pohled na vývoj branné výchovy od počátku Rakousko – uherské monarchie až po období po II. světové válce.

Třetí kapitola se bude věnovat otázce legislativy, branné politiky a branných zákonů, které vycházely napříč 20. stoletím. Cílem kapitoly je komparace zmíněných zákonů a změny, které sebou dané zákony přinesly.

Čtvrtá kapitola má za cíl vysvětlit souvislost volnočasových organizací a branné výchovy. Kapitola bude zaměřena na největší organizace na našem území – Sokol, Skaut, Orel a také na branné organizace vzniklé po II. světové válce – Svaz brannosti, Svazarm. Volnočasové organizace systematicky zvyšovaly brannou připravenost svých členů. Jedním ze základních cílů organizací byla výchova k občanství a národnímu cítění. V této kapitole bude využita metoda regionální sondy. Konkrétně bude poskytnut pohled na organizaci Sokol a Skaut na Pardubicku.

V páté kapitole bude využita také metoda regionální sondy. Cílem kapitoly bude nahlédnout na situaci na Pardubicku v kritických třicátých letech 20. století. Těžiště kapitoly bude založeno na dnech brannosti konaných v Pardubicích a také na závěrečných cvičeních konaných v severovýchodních Čechách. Významná osobnost, která měla velice blízko

k brannosti, nejen na regionální úrovni byl František Udržal. V podkapitole bude nastíněna propojenost Františka Udržala s branností národa.

Následující dvě kapitoly - *Výuka branné výchovy na školách v meziválečném období* a *Výuka branné výchovy na školách v letech 1945 – 1989* budou pro práci také stěžejními. Informace nepostradatelné pro tuto část práce budou čerpány především z učebnic určených pro brannou výchovu od dvacátých let až po osmdesátá léta 20. století. Cílem bude komparace obsahu učebnic a výuky branné výchovy na školách v meziválečném období a v období komunistického režimu.

Poslední kapitola se bude věnovat prvkům brannosti a branné výchovy v literatuře. Cílem kapitoly není podat obsáhlý seznam literárních děl, ve kterých byl zmíněn prvek brannosti, ale uvést příklady, kde je obrana státu zmíněna. Kapitola pouze nastíní prvek brannosti.

Byla jsem nucena v textu opominout řadu jevů, které by si zasloužily širší komentář. Situaci jsem řešila odkazem na příslušnou literaturu, nebo studie zabývající se danou problematikou.

2. Rozbor pramenů a literatury

Pro ucelený přehled událostí v období první republiky patří mezi obsahově nejkompexnější trojdílná práce Zdeňka Kárníka *České země v éře první republiky (1918 - 1938)*.¹ Autor provádí podrobnou sondu do období života první republiky, přičemž se snaží postihnout téměř všechny sféry společenského života. Zaměřuje se na vrcholovou politiku nejen na státní, ale také na mezinárodní úrovni, dále na otázku hospodářství, sociální a národnostní rozvrstvení obyvatelstva, vědu a kulturu. Nestranně se snaží odhalit ohniska sociálního i národnostního konfliktu mezi Čechy a sudetskými Němci, přičemž provádí sondu do politického a spolkového života německé menšiny žijící na území Československa.

Velmi detailní obraz druhého desetiletí trvání první republiky přináší XIV. díl z edice *Velké dějiny zemí Koruny české* nakladatelství Paseka autora Antonína Klimka² věnovaný období let 1929 - 1938. Podrobně dokumentované líčení kritických let před druhou světovou válkou se samozřejmě nevyhýbá kontroverzním otázkám a problémům tehdejší vnitřní i zahraniční politiky československého státu.

Pro komplexní pohled na brannou povinnost poslouží rozsáhlé publikace *Vojenské dějiny Československa II. a III. díl*³, které poskytují informace o branném systému napříč všemi politickými režimy. Jsou to historické práce, které jsou v podobě naučné encyklopedie.

Tématem branná výchova se zabýval Ladislav Reitmayer.⁴ Dále se tématu branné výchovy na školách věnuje publikace *Branná výchova*.⁵ Celkový náhled na brannou výchovu poskytuje publikace od Aloise Kadeřábka.⁶ Knihy o obraně státu vycházely především před

---

¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918 - 1938)* I. díl. Praha, 2000. ISBN 80-7277-195-7.
KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 - 1938)* II. díl. Praha, 2002. ISBN 80-7277-031-4.
KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 - 1938)* III. díl. Praha, 2018. ISBN 978-80-7277-119-6.

² KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české, XIV*. Paseka, Praha - Litomyšl 2002. ISBN 80-7185-425-5.

³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa. [dí] 2. 1526-1918.*, Praha: Naše vojsko, 1986. 592 s.
KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa (1918-1939). [dí] 3.*, Praha: Naše vojsko, 1987. 583 s.

⁴ REITMAYER, Ladislav. *Vývoj české a slovenské brannosti a branné výchovy: určeno pro posluchače fakulty pedagogické*. Praha, 1977.

REITMAYER, Ladislav. *Vývoj branné výchovy na českých školách*. Praha, 1979.

REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Praha, 1987.

⁵ ČAPÁK, Ivo - PECHÁNEK, Vladimír. *Branná výchova: inovace témat Branná výchova na školách a Zájmová branná činnost pro učitelské směry studia*. Díl 1. Brno, 1986.

⁶ KADEŘÁBEK, Alois. *Branná výchova*. 1. vyd. Brno, 1987.

rokem 1989, je proto důležité mít na paměti, že tato díla obsahují tzv. „povinnou úlitbu“ tehdejšímu diskurzu. Autoři, kteří psali před rokem 1989, měli velmi často tendence podněcovat v obyvatelstvu národní cítění. Což byl vlastně účinný manipulační tah ze strany KSČ.

Po roce 1989 se přestala branná výchova vyučovat, proto žádné učebnice již nevznikaly. Literární zdroje z 30. let 20. století jsou k nalezení v archivu Muzea Komenského v Přerově. Jedná se o učebnice určené pro výuku žáků prvního i druhého stupně měšťanských škol. Informace z učebnic určených pro střední školy a pro studenty pedagogických fakult z let 1950 – 1988 jsou čerpány z Národní pedagogické knihovny J. A. Komenského v Praze.

Důležitou organizací, která se věnovala otázce branné výchovy, bylo Sokolské hnutí, které se od svého vzniku v roce 1862 stalo významnou součástí našich dějin, a to s mnoha rozměry – tělovýchovným, kulturním i politickým. Hlavním představitelem a zakladatelem Sokola byl Miroslav Tyrš.⁷ Archivní prameny k dějinám Československé obce sokolské (dále jen ČOS) a k X. všesokolskému sletu se nacházejí v Národním archivu v Praze.

Významnou historickou práci o Miroslavu Tyršovi napsal docent Robert Sak.⁸ Další biografii, která představuje Tyrše nejen jako zakladatele Sokola, ale také i jako obdivovatele umění s vysokou intelektuální úrovní je bezesporu publikace od Zory Dvořákové.⁹

Česká historiografie se doposud otázce branné výchovy zatím příliš nevěnovala, ale za zmínění stojí alespoň diplomová práce Radky Tesařové,¹⁰ která se věnuje branné výchově a obraně státu v českém školství. Dějiny pedagogiky se tématu branné výchovy věnují velmi okrajově.

Z Národního archivu v Praze využiji informace z fondů, které mi poslouží pro ucelení daného tématu.¹¹ Informace budou čerpány z Fondu Sokola pražského, dále z fondu Organizace Junák, z fondu Předsednictva ministerské rady, z fondu Ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy. Pro sběr informací o vývoji branné výchovy v regionu Pardubice využiji archiválie, regionální tisk, pamětní knihy a školní kroniky v SOkA Pardubice.

⁷ Miroslav Tyrš se původně jmenoval Friedrich Emanuel Tirsch a do Prahy se vrátil z Nového Jáchymova, kam odešel pracovat jako vychovatel. SAK, Robert. *Miroslav Tyrš. Sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha 2012, s. 13.

⁸ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš. Sokol, myslitel, výtvarný kritik*. Praha, 2012. ISBN 978-80-7429-239-2.

⁹ DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Miroslav Tyrš. Prohry a vítězství*. Praha, 1989. ISBN 27-058-89.

¹⁰ TESAŘOVÁ, Radka. *Branná výchova a obrana státu v českém školství*. (Magisterská diplomová práce). Masarykova univerzita, Hrušovany u Brna, 2016.

¹¹ Fond Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. č. fondu 622.

Fond Sokola pražského, č. fondu 463. (NA Praha, fond ČOS, kart.č. 838, kart. č. 44, kart. č 52.)

Fond Organizace mládeže OM, 1918 – 1938, č. fondu 1019. (Sdružený inventář, č. pomůcky: 1426/1-7).

Fond Junák 1931 -1953, č. fondu 433.

3. Branná výchova

Dle Čapáka je výchova sama o sobě cílevědomá a záměrná činnost, jejíž metody vždy směřují k danému cíli. Se vznikem branné výchovy úzce souvisel historický kontext, podle kterého se za posledních pět a půl tisíce let uskutečnilo čtrnáct tisíc válek. Tato skutečnost jasně poukazovala na vznik nové oblasti, a to branné výchovy. Je totiž zřejmé, že člověk byl stvořen nejen pro život v míru, ale i pro život ve válce. Proto měla být brannost vyučována a měla být součástí lidského rozvoje.¹²

Brannou výchovu nelze jednoznačně definovat vzhledem k proměně významu tohoto termínu napříč dějinami. Zatímco bezprostředně před první světovou válkou se za brannou výchovu považovalo minimální vojenské vzdělání u chlapců, kteří měli být schopni nastoupit do války a bránit vlast, v dnešním slova smyslu se jedná především o poučení v oblasti chování při mimořádných situacích, jako jsou živelné pohromy, požáry, havárie.

Dalším směrem branné výchovy byla odborně technická a tělovýchovná složka, která připravovala civilní obyvatelstvo na obranu a ochranu před zbraněmi hromadného ničení. Také se zaměřovala na případnou rychlou likvidaci následků jaderných úderů nepřítele a poskytnutí okamžité pomoci postiženým.

Povinná branná výchova byla zavedena v roce 1937 a kromě pár let byla používána až do jejího zrušení v roce 1991. Hlavním cílem branné výchovy byly přípravy na možný vojenský konflikt. Především přípravy na vojenskou službu, dále také přípravy civilního obyvatelstva na přežití následků vojenského konfliktu.

V dějinách pedagogiky je patrné, jaký základní význam měla výchova pro společnost. I individualistické koncepce výchovy směřovaly k potřebám předat z generace na generaci nahromaděné výrobní zkušenosti, vědomosti o přírodě, společnosti, člověku, bohatství kultury. Dle Zdeňka Kubína by absence branné výchovy vedla k zániku civilizace a kultury.¹³

---

¹² ČAPÁK, Ivo - ŠVANCER Milan. *Branná výchova*. Díl 2., Branný systém státu. Jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR. Brno, 1986. s. 34.

¹³ KUBÍN, Zdeněk. *K metodologickým otázkám teorie branné výchovy*. Praha, 1973. Publikace pplk.. PhDr. Zdeňka Kubína je velmi zabarvena komunistickou ideologií a věnuje se především otázce branné výchovy jako složky a principu komunistické moci. Ovšem jsou zde pasáže věnující se metodologii a pedagogice, které nejsou psány ideologickým jazykem.

4. Historický vývoj branné výchovy

Od počátku lidské společnosti řešila národní či státní společenství své životní neshody a prosazovala své požadavky nejen jednáním a dohodami, ale i konfrontací – v podobě válečných konfliktů. Zatímco však v dobách minulých byla brannost výsledkem spontánního jednání obyvatel, od počátku dvacátého století cítili představitelé státu a armády potřebu vyučovat brannou výchovu povinně.

Prvopočátek vzniku branné výchovy lze pozorovat již ve starověkém Řecku, kdy součástí života bylo pořádání národních slavností, při kterých se ukazovala atletická zdatnost. U Řeků bychom mohli mluvit o lásce k vítězství. Platón ovšem tvrdil, že větší cenu než vítězství v tělesné zdatnosti má vítězství v mravní oblasti. Sparta byla vojenským státem, kde muži žili odděleně od žen. Heslem Sparty bylo: „*Zvítězit v boji a poslouchat*“. Podle tohoto hesla byla také směřována výchova. Chlapci byli rodičům odebráni v sedmi letech a byli podrobeni výchově. Dbalo se na tělesnou zdatnost, zručnost v zacházení se zbraněmi a na celkovou brannou výchovu. Spartané dbali i na výchovu žen. Nebylo to ovšem z demokratických důvodů, ale pragmatických. Podle terminologie Řeků pouze zdatná a silná žena mohla rodit zdatné a silné děti – budoucí vojáky.¹⁴

Autor L. Pavlík¹⁵ uvádí, že velmi výrazným projevem české brannosti byla husitská revoluce. Husitské vojsko se zpravidla skládalo z velice špatně vyzbrojené chudiny, takže jejich branný výcvik byl důležitým prvkem jejich vojenské moci. Dále zmiňuje význam husitství, zrušení nevolnictví, národní obrození, kde vzrůstal odpor vůči germanizaci a absolutistickému režimu a vyvrcholením české brannosti byla dle autora¹⁶ manifestace obyvatelstva v roce 1848. Pokud jde o sociální strukturu české společnosti v první polovině 19. století, jedná se o období proměny stavovské společnosti ve společnost občanskou. V pomyslném společenském žebříčku zaujímal první místo šlechta. Následně pod šlechtou byli úředníci, následovali řemeslníci a živnostníci. Čtvrtou sociální kategorií bylo dělnictvo. Nejnižší vrstvou byli zemědělci a ostatní obyvatelstvo.¹⁷ Mezi hlavní požadavky Čechů patřily především základní občanské svobody, zrušení některých daní a zrovnoprávnění

---

¹⁴ *Antická výchova. Studentům pedagogiky.* [online].[cit. 2018-03-04]. Dostupné z URL: <<https://pedagogika.skolni.eu/pedagogika/historie-pedagogiky/anticka-vychova/>>.

¹⁵ PAVLÍK, Luboš. *Branná výchova: Pro studující učitelství základních a středních škol.*, Vyd. 1. Praha, 1981.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 - 1851.* Praha, 2005. ISBN 80-7363-014-1. s. 54.

českého jazyka s jazykem německým. V polovině roku 1848 se začaly formovat tři myšlenkové proudy. První větví byli liberálové, kteří prosazovali vznik konstituční monarchie namísto dosavadního absolutismu. Prosazovali podobu federalizovaného Rakouska, ve kterém bude deklarována rovnost všech národů. Vycházeli z myšlenky austroslavismu, což znamenalo sjednocení slovanských národů v nově reformované říši. Liberálové požadovali zrušení roboty za finanční náhradu. Druhá skupina byli radikální demokraté, kteří prosazovali větší autonomii českých zemí. Hájili zájmy rolnictva a požadovali zrušení šlechtických privilegií. Radikální demokraté chtěli zrušení roboty bez finanční náhrady. Zajímali se ve velké míře o život vesnických vrstev obyvatelstva a jejich sociální otázku. Třetí skupinu české společnosti tvořili konzervativci. Toto křídlo lze charakterizovat největší snahou o zachování dosavadních poměrů. Konzervativci požadovali zachování šlechtických privilegií a obecně nebyli příliš nakloněni výrazným společenským a politickým změnám.¹⁸

Ačkoliv většina požadavků revolucionářů byla nevyslyšena a revoluce byla vojensky potlačena, tak i přesto zanechal rok 1848 v českých i evropských dějinách nerasmazatelnou stopu a revoluce se stala největším projevem české brannosti od husitských dob. V první řadě došlo ke zrušení roboty a poddanství. Následně se zásadním způsobem v této době proměňuje sociální struktura společnosti, která se postupně mění ve společnost kapitalistickou. Ani tentokrát však brannost našeho lidu nebyla výsledkem soustavné a cílevědomé výchovy, ale stejně jako v minulosti byla projevem nesouhlasu obyvatel proti útlaku, na rozdíl od jiných států branná výchova na našem území stále ještě neexistovala.

Branná výchova se během historického vývoje měnila. Velmi úzce souvisela s válkou, která byla vždy vedena lidmi proti lidem, se střety a ozbrojeným povstáním. Branná výchova prošla proměnlivým vývojem a vykazovala rozdílnost ve svém pojetí. Rozdílnost spočívala zejména v odlišných kulturních oblastech světa, ale vždy byla ovlivněna dvěma základními faktory. Prvním faktorem byla politika a podstata určitého státu, národa či politické strany. Druhým byla úroveň bojové techniky a stupeň vojenského vývoje. Branná výchova měla mimo jiné i historickou povahu.¹⁹

---

¹⁸ Tamtéž, s. 55.

¹⁹ ČAPÁK, Ivo. *Branná výchova 2. Branný systém státu a jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR*. Brno, 1986. s. 39.

4.1 Historický vývoj v habsburské monarchii

Roku 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání. Významným válečným konfliktem, který bezprostředně zasáhl české země - byla prusko-rakouská válka v roce 1866. Rakouská armáda utrpěla s pruským nepřítelem porážku a následně vyvstalo několik otázek ohledně nedostatečného výcviku vojáků, zastaralé výzbroji a také v porovnání s nepřítelem i nižší fyzické a mentální zdatnosti. Porážka v této bitvě přiměla císaře k rozhodnutí, že ústupek bude pro stabilitu říše výhodnější. Již během válek s Francií na přelomu 18. a 19. století se ukázalo, že dosavadní způsob přípravy vojáků je nedostačující.²⁰

Císař František Josef I. chtěl upevnit centrální moc nad armádou a proto zřídil samostatný úřad nejvyššího armádního vrchního velitelství *Allerhöchstes Armeekorpskommando* (dále AOK). Úkol AOK spočíval v dohledu nad moderním výcvikem armády v míru a v udržování bojové pohotovosti.

Rozdělením Rakouska vznikly dvě části, které se těšily značné autonomii. Reálně došlo k rozdělení vlivu mezi Němce, kteří ovládli Předlitavsko a Maďary, kteří dominovali v Zalitavsku. Veškeré pokusy českého obyvatelstva o trialismus nebo výhodnější postavení v západní části říše byly neúspěšné. Ačkoliv bylo zřejmé, že je dualismus dočasný, byl pro císaře přijatelnější než federalismus, který by postavení Vídně oslabil ještě více.²¹ Ustanovení dualismu vyvolalo v české společnosti značnou negativní reakci. Česká zahraniční politika se začala aktivně zajímat o spolupráci s Francií a Ruskem, vzrůstající se buržoazie se zapojila do státoprávního boje.²² Emancipaci českého národa v letech 1848–1914 ovlivňovalo soužití s německou národností. Zpočátku bylo národní hnutí otázkou úzké skupiny příslušníků inteligence. Ovšem s druhou polovinou 19. století české nacionální smýšlení pronikalo i do nižších vrstev. Teprve tehdy vznikl novodobý český národ. Národnostní problémy mezi Čechy a Němci se až do vypuknutí první světové války nepodařilo vyřešit. Česká společnost v průběhu druhé poloviny 19. století prokazatelně sílila a to po stránce hospodářské, kulturní, sportovní nebo školské, kdy dosahovala srovnatelných výsledků s ostatními evropskými zeměmi. Ke konci století se nacionální napětí mezi Čechy a Němci prohlubovalo. Požadavky českého národa se stupňovaly, Němci se nechtěli vzdát svého vůdčího postavení a vláda nebyla schopna problém komplexně řešit. Dílčím ústupkem měla být tzv. Stremayrova

²⁰ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 222.

²¹ PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. 2. vyd. Praha, 1991. ISBN 80-900354-2-6. s. 181 – 186.

²² URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. 1. Praha, 1982. ISBN 80-902261-5-9. s. 226 – 231.

jazyková opatření, která by zrovnoprávnila češtinu s němčinou jako úředním jazykem. Chystaný model narazil na odpor německé strany. České země představovaly střet mezi českou a německou představou o charakteru habsburské monarchie. Rakousko-uherská říše ovšem byla v základě německým státem. Pokud by Němci učinili významnější ústupek vůči Čechům, brzy by byli nuceni řešit totožné neshody i v jiné části říše.²³

Na přelomu století patřila monarchie mezi nejvýznačnější mocnosti kontinentu. Do počtu obyvatel bylo Rakousko-Uhersko třetí nejlidnatější zemí Evropy a druhým největším státem svou rozlohou. Předlitavsko čítalo třicet milionů obyvatel a Zalitavsko dvacet milionů osob, v Bosně a Hercegovině žily dva miliony obyvatel.²⁴

Jedním z faktorů proč se zformulovala školská reforma, která se v předlitavské části Rakousko-Uherska uskutečnila základním říšským školským zákonem z roku 1869 a v uherské části monarchie zákonem z roku 1868 byla i snaha o překonání nepříznivého stavu armády. Během formulování reformy se kladl důraz především na tělesnou přípravu mužské populace a dále také na duchovní přípravu. Na základních a středních školách, se od počátku sedmdesátých let 19. století začala realizovat povinná péče o fyzický rozvoj především mužské mládeže. Fyzický rozvoj mládeže se na školách uskutečňoval v rámci tělesné výchovy během hodin tělocviku. Myšlenka organizované branné výchovy vznikla pod vlivem politicko-vojenských událostí po pádu Bachova režimu. V této době také vznikl Tyršův projekt národní branné výchovy, který představuje návod, jak prostřednictvím tělesné výchovy připravovat český národ na možnost boje za národní svobodu.²⁵

Až ke konci 19. století byla podporována myšlenka, aby se záměrná a organizovaná příprava mládeže k obraně státu zavedla i na půdě škol. Reálná hrozba válečných konfliktů na jedné straně a na druhé straně snahy o vojenskou odvetu nutily vlády jednotlivých států ke stále důkladnější a rychlejší přípravě mladých mužů pro válečné nasazení. Tyto tendence často přesahovaly možnosti armád, které proto uplatňovaly požadavek, aby určité úkoly vojenské přípravy zodpovědně převzaly i jiné instituce. Velká pozornost byla věnována tělesné výchově a do škol byla dle požadavků armád zařazena vojenská propedeutika – předvojenská výchova. Kladl se také důraz na seznamování žáků se základy vojenství a zavedla se povinná cvičení. V posledních letech před první světovou válkou se uvažovalo o zřízení mládežnické obrany složené ze studentů středních škol. *„Na školách byly zřizovány školní prapory, v nichž se uniformovaní školáci učili různým vojenským úkonům. Tak vznikla v*

---

²³ TAYLOR, Alan John Percivale. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno, 1998. ISBN 80-85947-26-9, s. 38.

²⁴ URBAN, Otto. *František Josef I. 2. vyd.* Praha, 1999. ISBN 80-7203-203-8, s. 225.

²⁵ REITMAYER, Ladislav. *K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy*. Praha, 1982, s. 36.

Rakousko-Uhersku, a tedy i u nás prvotní forma školní branné výchovy — výchova předvojenská, vyznačující se fyzicko-technickým drilem.“²⁶

4.2 Historický vývoj v Československu v letech 1918 – 1938

Po roce 1918 byla vhodná doba zorganizovat přípravu obyvatelstva na obranu státu a ochranu před následky mimořádných událostí novým způsobem. Ovšem počáteční euforii velmi rychle vystřídal nechuť k zavádění civilní výuky branné výchovy jako přílišného militarismu. Za zcela dostatečné opatření se považovalo budování národní armády. Smyslem branné výchovy bylo bránit vlast, byly zvýšeny nároky na individuální fyzickou přípravu i technickou připravenost.

V českém prostředí měly dlouhou tradici ostrostřelecké či tělovýchovné spolky, které mohly v případě potřeby vystoupit i jako provizorní ozbrojená síla. To se projevilo i po vzniku ČSR roku 1918 – do služeb nového státu se dávaly stávající organizace, z nichž nejvýznamnější byly Sokol a Dělnická tělovýchovná jednota.²⁷

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století patřilo sice Československo mezi nejvyspělejší státy světa, mělo rozvinutý těžký i spotřební průmysl a dobře fungující zemědělství, ale oblasti Československa byly značně agrárně a průmyslově rozdílné, což se negativně projevilo především v době celosvětové hospodářské krize po roce 1929. Hospodářská krize silně zasáhla zaostalé regiony Slovenska a Podkarpatské Rusi, ale vzhledem k průmyslové struktuře též vyspělé Sudety.²⁸ Realita hospodářské krize zásadním způsobem posílila pozice nacionalismu a negativismu vůči ČSR v prostředí německé menšiny.

Předseda branného výboru v roce 1931 Václav Klofáč poslal ke dni brannosti v Lounech list, kde se vyjádřil k obraně národa. „*Po krvavých cestách šli jsme ke své svobodě a bylo by lehkomyšlné myslet si, že můžeme složit ruce do klína. Brannost národa je jen povinnost být na stráž. Armáda nemůže být parádou a hračkou. Máme-li svůj stát, jsme povinni všichni tento stát hájit a uhájit všemi prostředky.*“²⁹

²⁶ REITMAYER, Ladislav. *K otázce vzniku, vývoje a stavu školní branné výchovy*. Praha, 1982. s. 37.

²⁷ *Příslušníci Národní gardy vzdávají čest státní hymně*. [online]. [cit. 2019-03-03]. Dostupné z URL: <<http://www.vhu.cz/exhibit/prislusnici-narodni-gardy-vzdavaji-cest-statni-hymne/>>.

²⁸ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Libri, Praha, 1999. s. 297.

²⁹ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu*. Číslo 31. Brno, 1931, s. 366.

4.2.1 Vztahy se sousedními státy

První světová válka dala vzniknout novým státům: Rakousku, Maďarsku, Polsku, Království SHS a také Československu, které se dnem 28. října 1918 stalo samostatným demokratickým státem v čele s prezidentem Tomášem G. Masarykem.

Československo, které bylo obklopeno už silnějšími nebo slabšími formami autoritářských režimů, se ve střední Evropě stalo pomyslným ostrovem demokracie, kam směřovaly stovky politických uprchlíků z okolních zemí, což vztahy se sousedními státy ještě více zhoršovalo. Neméně závažným problémem Československa byla též jeho komplikovaná národnostní struktura. Podle sčítání lidu z roku 1921 tvořil uměle proklamovaný národ „československý“ pouze 65,5% z celkového počtu obyvatel. Vedle Čechů a Slováků zemi obývala více než třímilionová německá a tři čtvrtě milionová maďarská menšina. Při polských hranicích byla soustředěna podstatně menší, avšak aktivní minorita polská.³⁰ Československo se ocitlo v nezáviděníhodné situaci. Sousedilo se státy, které nebyly spokojeny s poválečným vyrovnáním. Okleštěný maďarský stát chtěl získat nazpět Slovensko a Podkarpatskou Rus, tedy území, která byly jeho součástí až do konce války. Maďaři byli ochotni využít jakékoliv příležitosti, která se jim naskytla. Nejmocnějším sousedem nově vzniklého státu bylo bezesporu Německo, které bylo pro Československo hlavním obchodním partnerem. Ačkoliv byla jeho moc v důsledku válečné porážky výrazně oslabena. Ministr zahraničí Edvard Beneš neměl pochyby o tom, že se dříve či později opět zařadí mezi skutečné velmoci. Pro korektní vztahy obou států byl důležitý fakt, že na území Československa žila více jak třímilionová německá menšina. V počátcích vzniku Československa byla jasně patrná neochota německé menšiny podílet se na utváření nové republiky a její separatistická snaha. Vnitropolitická situace byla napjatá, ačkoliv Československo plnilo závazky vůči menšinám, které mu ukládala smlouva ze Saint Germain z roku 1919, tak i přes ten fakt se objevovaly sporná nařízení či zákony. „*Nařízení jako výnos ministra národní obrany F. Machníka z ledna 1936, či jisté pasáže zákona na obranu republiky z května téhož roku, preferovaly při zbrojních dodávkách a opevňovacích pracích závody a podnikatele české a slovenské.*“³¹

Dvacátá léta byla charakterizována i hledáním záruk bezpečnosti, stability a prevence. Hlavním cílem byla jistota, že nedojde k válečnému konfliktu, jakým byla první světová válka. Ačkoliv po válce byly země rozděleny na vítězné a poražené, tak právě ve dvacátých

³⁰ KLIMEK, Antonín - KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha, 1995. ISBN 80-85241-88-9. s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 28.

letech hledaly možnost společné kooperace pro zajištění bezpečné budoucnosti. Společně se zlepšujícím se postavením Německa v Evropě, právě kvůli konferenci ve švýcarském Locarnu³² v roce 1926 a přijetí Německa do Společnosti národů, nastala také větší aktivita u německých nacionalistů v Československu, ale i v jiných státech. Ve druhé polovině 20. let došlo k založení nových zákonů (zejména pak jazykového a organizačního). Nastal pozitivní přístup československé vlády vůči německému školství a kultuře - Němci měli své knihovny, divadla, časopisy, noviny či vydavatelství německých knih. Celkově všechny tyto klady měly pozitivní vliv na posílení německého aktivismu, ustálení a zlepšení vztahů mezi českými a německými politickými tábory i obyvatelstvem. I nadále byli ovšem němečtí obyvatelé diskriminováni v oblasti zákonodárství, užívání vlastního jazyka, ve státních úřadech a v organizaci školství. Značné množství z nich ztratilo práci právě kvůli povinným zkouškám z českého jazyka. A další křivdou byla bezesporu pozemková reforma, kvůli které třicet procent sudetoněmecké půdy získali českoslovenští obyvatelé. Němci tuto skutečnost vnímali jako křivdu a vládla na jejich straně značná nespokojenost. Německo této situace využilo ve svůj prospěch a podnikalo kroky v oblasti diplomacie, které měly zajistit osamostatnění a hlavně vůdčí postavení země v Evropě. Německá menšina dávala svou nespokojenost zřetelně najevo a chtěla ovlivnit média s cílem změny veřejné mínění – podávala petice o diskriminaci jejich menšiny a nedodržování práv. Vliv německé menšiny v Československu stále vzrůstal, především v oblasti politické, ale i přes ten fakt spolu obyvatelé dokázali i nadále kooperovat. Ve třicátých letech se dostal Adolf Hitler k moci a v Evropě panoval strach a napětí. K uvolnění napětí nepřispěl ani odchod Německa z odzbrojovací konference ani jeho vystoupení ze Společnosti národů. Němci už od počátku vzniku státu chovali k Československu negativistické vztahy a Německo připravovalo mezinárodní izolaci Československa zcela systematicky. Státy, které se politikou Německa cítily ohroženy, začaly intenzivněji zvažovat možnosti zajištění své bezpečnosti. V roce 1933 se stal Adolf Hitler říšským kancléřem a ve

---

³² V Locarnu bylo 16. října 1925 přijato několik dohod, a v závěrečném protokolu se zástupci zúčastněných států vyjádřili k předsvědčení, že komplex smluv přispěje k zajištění míru, odzbrojení a bezpečnosti v Evropě. Zásadní význam měl tzv. Rýnský garanční pakt, tedy dohoda Francie, Belgie, Německa, Británie a Itálie o vzájemné garanci neporušitelnosti územního statu quo na Rýně (tj. hranice mezi Německem a Francií a Belgií) a demilitarizované zóny Porýní. Německo si zajistilo odchod dohodových armád z kolínské zóny do konce ledna 1926 a snížení stavu okupačních sil ve zbývajících dvou zónách, které požadovalo jako podmínku ratifikace locarnských dohod. V září roku 1926 se Německo stalo členem Společnosti národů. ORT, Alexandr. *Dějiny světové politiky. I. Část 1914-1945*. Praha, 1992. ISBN 80-7079.398-8. s. 49.

„Locarno bylo jistě mezníkem v mezinárodním postavení Československa. Poprvé se ocitlo ve výrazné defenzivě, a to v diplomatickém souboji s Německem. Německo vstoupilo mezi evropské velmoci, odmítlo garantovat hranice svým východním sousedům, mezi nimi Československu, a západní velmoci mu to schválily. Před republikou, jednalo se především o české země, se rýsovala perspektiva možného konfliktu s mocným Německem bez jednoznačné ochrany Západu.“ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (I. díl)*, Praha, 2002. ISBN 8072770314. S. 364.

svých projevech přislíbil všem Němcům žijícím v zahraničí plnou podporu Německé říše.³³ Ve třicátých letech zasáhla československou ekonomiku hospodářská krize, která způsobila vysokou nezaměstnanost a především byla postižena německá menšina. Průmyslová odvětví umístěná v pohraničí byla krizí postižena nejvíce. Krize v Československu byla značně rozsáhlejší než ve většině států. Důvodem byla i nevýhodná struktura průmyslu, značná technická a technologická zaostalost a nadměrná závislost na zahraničním obchodu.³⁴

Německo se nejdříve snažilo ohrozit soudržnost Malé dohody³⁵ pomocí hospodářského pronikání do Rumunska a do Jugoslávie a také jistou podporou maďarských a polských teritoriálních požadavků vůči Československu. Později se Německo soustředilo na narušení mezinárodních vztahů Československa se západními mocnostmi.³⁶ Nejnebezpečnějšími silami pro Československo, ale i pro celou Evropu a svět se stal fašismus a komunismus. V pohraničí přijali sudetští Němci nacionální socialismus a prosazovali myšlenku odtrhnutí od Československa, případně i začlenění Čech a Moravy do Německé říše.³⁷ Adolf Hitler nechtěl získat jen pohraničí, ale chtěl se zmocnit celého Československa. Sudetští Němci viděli, jak Německo zvládlo ustát hospodářskou krizi a proti Československu je na tom s nezaměstnaností podstatně lépe. Důvodem proč na tom Německo bylo lépe, byla skutečnost, že Německo postihla hospodářská krize o rok dříve a hlavně měla rychlejší průběh a především docházelo u Německa k hospodářskému rozvoji z důvodu tajného zbrojení. Následující roky se nesly v duchu neustálých konfliktů mezi německou menšinou a československou vládou.

---

³³ KLÍMEK, Antonín - KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha, 1995. ISBN 80-85241-88-9. s. 26.

³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938) II.. Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935)*, Praha, 2002. ISBN 8072770314. s. 44.

³⁵ Základem Malé dohody byly dvoustranné vojenské smlouvy, které měly udržet klid ve střední a jihovýchodní Evropě daný výsledkem Pařížské mírové konference. Také měly zabránit obnově Rakouska-Uherska, anšlusu Rakouska a hlavně čelit maďarským snahám o revizi trianonského míru. Malá dohoda byla ve skutečnosti zaměřena především proti snahám Německa, ale také i proti vlivu Sovětského svazu a komunistickému hnutí ve střední a jihovýchodní Evropě.

³⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938) II.. Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935)*. Praha, 2002. ISBN 8072770314. s. 193 - 201.

³⁷ V otázce branné výchovy v Německu uvedu příklad školního roku 1938/39, který byl rokem změn v celém sudetoněmeckém školství - ve smyslu vyrovnání s německými školami v říši. Upraveny byly především počty hodin tělocviku a tělesného cvičení vůbec. Pro chlapce bylo stanoveno 5 a pro dívky 4 hodiny týdně. Pokud by měla některá hodina odpadnout, např. kvůli nepříznivému počasí, musela být nahrazena branně politickým vyučováním. Nové Německo potřebovalo fyzicky zdatnou a disciplinovanou mládež.

Dalším sousem Československa bylo Rakousko.³⁸ Po rozpadu říše v roce 1918 měly Německé Rakousko a Československo krátké rozepře, kdy německorakouská vláda dalšími nótami požadovala jménem „více než tři milionů Němců v Čechách“ plebiscit pod dohledem neutrálních úřadů a arbitráž.³⁹ Češi zahájili obsazování sporných území ozbrojenými jednotkami a do konce prosince se jim podařilo ovládnout zmíněné oblasti a to navíc prakticky bez ztrát na životech, což uznala i německorakouská strana. Až do podpisu mírové smlouvy v září roku 1919 v St. Germain-en-Laye trvalo mezi Československem a Německým Rakouskem silné napětí způsobené národnostními a na nich závislými územními spory. Po podepsání smlouvy došlo ke sbližování Československa a Rakouska. Cílem Benešovy politiky bylo na jedné straně nedopustit obnovu dřívější síly Vídně, ale na straně druhé však nebyl v čs. zájmu ani rakouský kolaps. Ten si také nepřály velmoci, které proto vybídlly Československo, které se nacházelo v mnohem lepší hospodářské situaci, aby pomohlo Rakousku. Tato pomoc spočívala mj. v dodávkách potravin, uhlí či poskytování půjček.⁴⁰

Ovšem nejhorší vztahy zpočátku panovaly mezi ČSR a Polskem, které byly poznamenány sporem o oblast Těšínska a části Oravy a Spiše na severním Slovensku. Oba státy měly oprávněné argumenty, které vedly ke sporu o území. Československo zdůrazňovalo historický princip a poukazovalo na to, že Těšínsko bylo součástí zemí Koruny české. Význam Těšínska byl především hospodářský, neboť tvořil kamenouhelnou základnu českých zemí. Zároveň měl strategický význam, protože přes něj vedlo tehdy jediné železniční spojení českých zemí se Slovenskem. Polsko argumentovalo právem svého národa na sebeurčení, neboť v oblasti žilo více Poláků než Čechů.⁴¹

Poláci dosáhli svého cíle tím, že obsadili těšínské oblasti svou armádou a místní Češi byli nuceni podepsat dohodu, podle níž byla stanovena demarkační linie mezi oběma státy. Využili nevýhodného postavení svého jižního souseda, jehož armáda, tvořená především z legionářů, se nenacházela na území ČSR. Ovšem Československo se v roce 1919 rozhodlo k protiútoky a vyslalo do oblasti své vojáky, kterým se během několika dnů podařilo vytlačit nepřítele zpět z Těšínska. Spor o vzájemnou hranici trval nakonec až do poloviny roku 1920. Hlavní příčinou ukončení tohoto problému byla v té době probíhající válka mezi Polskem a

---

³⁸ Vztahům Československa a Rakouska se věnuje velmi pečlivě publikace: KONRÁD, Ota. *Nevyvážené vztahy. Československo a Rakousko 1918 – 1933*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2012. ISBN 978-80-86495-89-7.

³⁹ BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce*. Praha, 1994. s. 99.

⁴⁰ ORT, Alexandr. *Edvard Beneš - diplomat a politik*. Praha, 1994. s. 20.

⁴¹ DEJMEK, Jindřich - KOLÁŘ, František. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921*, sv. 1, Dokumenty československé zahraniční politiky. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2004. dok. 64, s. 135.

sovětským Ruskem, která byla zahájena v dubnu 1920 polským útokem na Ukrajinu. Ukrajina představovala jen jeden z mnoha územních požadavků Varšavy vůči okolním státům. Polsko bylo na pokraji zhroutilí, což si polští politici velmi dobře uvědomovali. Opakovaně požádali západní velmoci o pomoc. V tu dobu se rozhodl Beneš ke kroku, který by se dal nazvat určitým výměnným obchodem. Nabídl obnovení přísunu dodávek zbraní a dalšího vojenského materiálu na frontu za cenu toho, že se Polsko vzdá nároku na Těšínsko. Polský premiér Grabski byl v důsledku špatné situace na bojišti donucen souhlasit a přijal pomoc od Československa. Grabski a Beneš se shodli na tom, že budoucí osud Těšínska bude určen 28. června 1920 arbitrážním výrokem velmocí. Velmocenská arbitráž ve věci Těšínska vyvolala silnou odezvu na obou stranách hranic. Beneš tak dosáhl svého cíle, když byl v podstatě přijat jeho plán na rozdělení těšínské oblasti. Československo získalo klíčovou uhelnou pánev současně se železničním spojením na Slovensko. Poláci nikdy Čechům nezapomněli, jakým způsobem dosáhli svého cíle.⁴² Poválečné Československo mělo ve výsledku daleko lepší vztahy se svými někdejšími nepřáteli Německem a Rakouskem než se svým polským spojencem. Dalším sousedem mladého československého státu bylo Maďarsko.⁴³ Události, které probíhaly v této zemi, vyvolávaly v Praze opakované obavy, které následně spěly ke vzniku Malé dohody. Maďarsko disponovalo pouze třiceti procenty své předválečné rozlohy. A zhruba tři až čtyři miliony Maďarů se staly menšinou v sousedních státech, především v Rumunsku a také v Československu.⁴⁴ Československo muselo o Slovensko bojovat, a to jak na diplomatickém, tak i na vojenském poli. I když se slovenští představitelé státu tzv. Martinskou deklarací připojili k myšlence samostatného československého státu, tak to ovšem neznamenalo, že se připojení Slovenska k českým zemím obejde bez komplikací. Premiér Maďarska Mihály Károlyi s myšlenkou česko-slovenského spojení jednoznačně nesouhlasil. Věřil, že mohl udržet Slováky ve společném svazku s Maďary slibem autonomie. Jeho očekávání se naplnilo v okamžiku, kdy o několik dní později bylo vyhlášeno tzv. bělehradské příměří, které ponechávalo Slovensko pod maďarskou správou a po jasném nesouhlasu

---

⁴²Tamtéž, s. 138.

⁴³ Vztahům Československa a Maďarska v meziválečném období - se velmi detailně věnuje monografie od Roberta Pejši, která je zároveň jeho dizertační prací. Pozornost je v publikaci věnovaná také interní rovině československo-maďarského vztahu, tedy postojům české společnosti k aktivitám (politickým i nepolitickým) maďarské menšinové společnosti žijící na českém území. PEJŠA, Robert. *Vztahy Československa a Maďarska v letech 1918 -1939*. Praha, 2017. ISBN 9788024633350. Dále mohou jmenovat historika doc. Mgr. et Mgr. Andreje Tótha, Ph.D., který se zaměřuje ve své práci na bilaterální a multilaterální vztahy ve střední Evropě v meziválečném období s důrazem na československo-maďarské bilaterální vztahy, dále na historicko-politický vývoj meziválečného Maďarska a národnostně menšinovou problematiku první Československé republiky se zaměřením na maďarskou menšinu.

⁴⁴ DEJMEK, Jindřich - KOLÁŘ, František. *Československá zahraniční politika a vznik Malé dohody 1920 – 1921*, sv. 1, Dokumenty československé zahraniční politiky. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 2004. dok. 64, s. 197.

Československa bylo příměří anulováno. Tím však maďarsko-československé spory neskončily. Když revoluční komunistická vláda Maďarska v roce 1919 vyhlásila na území jihovýchodního Slovenska bolševickou Slovenskou republiku rad, do armádní protiofenzivy se vedle českých bezpečnostních sil zapojili i členové obce Sokolské. Na obraně Slovenska se podíleli také příslušníci pluků Stráže svobody, kteří dobrovolně odjížděli hájit hranice na Slovensko. Příslušníky těchto pluků mohli být jen Sokolové, případně příslušníci Dělnických tělovýchovných jednot, bez ohledu na jejich podléhání vojenské službě.

„Vlast je v nebezpečí!

Úspěchy maďarské invaze vydaly tisíce Slováků maďarskému jařmu a pomstě, uvádějí v nebezpečí vše, čeho jste dosáhli. Nikdy se ještě vlast za podobných okolností nedovolávala nadarmo obětavosti a oddanosti svých dětí. Vlast volá! Dnes povinností každého jest vyplniti dané rozkazy až do krajnosti a obětavosti vše, a je-li třeba, i život svůj. Bud' jak bud' – my Maďary odrazíme.

*Generál Pellé a polní podmaršálek Diviš.*⁴⁵

Ve finální fázi války na obou stranách stálo více než 120 tisíc vojáků. Porážka Maďarské republiky rad a rumunská okupace Budapešti v srpnu 1919 ukončila válku. Rumunská vojska se stáhla z okupovaného území v březnu 1920. V této válce Československo získalo kontrolu nad územím Slovenska.

Po mnoha peripetiích byla nakonec mírová smlouva s Maďarskem podepsána 4. června 1920 na zámku Velký Trianon ve Versailles. Maďaři považovali smlouvu za nespravedlivou a snažili se o její revizi. Tento faktor značně určoval zahraniční politiku Maďarska po celé meziválečné období.⁴⁶

Právě události v této zemi vyvolávaly v Praze opakované obavy, které později vyústily ve vznik Malé dohody. Členské státy této aliance (kromě ČSR ji tvořily Rumunsko a Království SHS) měly ke svému spojení vážné důvody. Bilaterálními smlouvami z let 1921 a 1922 se její členské státy zavázaly vyčlenit část svých branných sil ve prospěch společné obrany proti Maďarsku. Předvídaný společný postup bral v úvahu nejen defenzivu, ale také útočné akce. Každý z nich totiž získal značnou část území předválečných Uher.

---

⁴⁵ RYŠAVÝ, Jaroslav. *Kronika I. pluku Stráže Svobody*. Praha, 1938. Ministerstvo obrany České republiky - VHÚ Praha. s. 49.

⁴⁶ DEJMEK, Jindřich, a kol. *Zrod nové Evropy: Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*. Praha, 2011. ISBN 978-80-7286-188-0. s. 382.

Kladné soužití bylo s dalším sousedem Československa - s Rumunskem, spojencem v Malé dohodě, s nímž ale ČSR sousedila jen krátkým úsekem hranic.⁴⁷

Československo se po I. světové válce ocitlo v nelehké situaci. Bylo obklopeno silnějšími nebo slabšími formami autoritářských režimů a ve střední Evropě se stalo pomyslným ostrovem demokracie, kam směřovaly stovky politických uprchlíků z okolních zemí, což vztahy se sousedními státy ještě více zhoršovalo. Velmi vypjaté vztahy měla republika s Polskem, kde byl hlavní důvodem neshod boj o oblast Těšínska. Závažným problémem Československa byla také jeho komplikovaná národnostní struktura. Konflikty s německou menšinou byly po většinu meziválečného období. Vnitropolitické konflikty ve druhé polovině třicátých let dosáhly pomyslného vrcholu.

4.2.2 Masarykova letecká liga

Lidé si uvědomovali, že letectví je úderná zbraň, která může způsobit jak rychlý útok, tak účinnou obranu. Především kvůli rychlé přepravě osob se prohloubily mezinárodní styky. Poválečné československé letectvo bylo budováno od základu jako národní a letadla československé konstrukce vyráběly československé závody.

K vzhledem k tíživé finanční situaci československého civilního letectví bylo rozhodnuto o zřízení „Masarykova leteckého fondu“ (dále MLF) a 19. května 1922 došlo k jeho ustavující schůzi. Činnost organizace byla definována následovně: „*Letecká liga rozvětvenou organizací a účelovou propagandou prospěje míru, obraně, hospodářství a kultuře republiky.*“⁴⁸

Cílem MLL⁴⁹ bylo vybudování silného národního letectva, dalším úkolem bylo upevňování vztahu mladé generace k nové republice. V den založení čítala liga 3000 členů a jejich počet nadále rostl. Do MLL se zapojili téměř všichni úřadující ministři a jiné významné osobnosti, celé školy, ústavy, sportovní kluby, apod. Liga byla spojena také se skautským a sokolským hnutím. Vzniklo množství místních skupin, které organizovaly přednášky a

⁴⁷ Ačkoliv byl v Rumunsku v roce 1924 uzákoněn zákon o branné výchově, který se věnoval otázce výchovy pro nadcházející roky, tak v roce 1930 byl např. tělesný stav mládeže velmi slabý a výchova vlastenecká naprosto nulová. Branná výchova v Rumunsku nebyla vůbec praktikována. Ve *Vojenských rozhledech* z roku 1931 je publikován článek pocházející z *România Militara* o stavu branné výchovy v Rumunsku. „*Článek líčí organizaci branné výchovy v cizích státech. O Československu říká, že tam sice není branné výchovy v pravém smyslu slova, avšak že tam tělesná výchova dosáhla vysokého stupně zásluhou sdružení „Sokol“, které má na 600.00 členů, mezi nimiž je mnoho důstojníků. Tak se zdá, že přes uzákonění branné výchovy v Rumunsku nemohlo být dosud nic vykonáno hlavně pro překážky materiální.*“ *Vojenské rozhledy*. Vědecký ústav vojenský. Praha, 1920-1939. ISSN 1805-7322. S. 817.

⁴⁸ MEZEROVÁ, Jana. *Češi a Němci ve vzduchu. Počátky bezmotorového létání v meziválečném Československu*. In: *Časopis Národního muzea. Řada historická*. Praha, Národní muzeum Roč. 183, č. 3-4 (2014), s. 7-14.

⁴⁹ Masarykova letecká liga byla celonárodní leteckou organizací, která vznikla roku 1926, pod patronací prezidenta Československé republiky T. G. Masaryka. KRÍŽ, František. *Plachtění*. Brno, 1947, s. 63.

výstavy. V následujících dnech stoupl počet členů na 8000 a koncem roku 1926 bylo evidováno 91 216 členů.⁵⁰

Masarykova letecká liga⁵¹ byla svobodným sdružením občanů, kteří pracovali ve prospěch státu. Nebyla to instituce státní, i když všichni členové ligy měli na mysli výhradně zájem a prospěch československého letectva.⁵² Základním útvarem byly místní skupiny s nejmenším počtem 15 členů, které byly spravovány voleným výborem. Místní skupiny se sdružovaly v župy podléhající nejvyššímu orgánu, což bylo Ústředí Masarykovy letecké ligy, řízené Ústředním výborem. Součástí ústředí byly komise např. literární, organizační a dorostenecká a Ústřední plachtařský odbor.⁵³

Od roku 1925 vycházel časopis *Letec*,⁵⁴ který vydával Svaz Československých pilotů. Později se stal tiskovým orgánem nově vytvořené Masarykovy letecké ligy.

„Začali jsme připravovati československou mládež pro letectví v dobách, kdy se létání považovalo namnoze za riskantní akrobatiku, začali jsme s brannou výchovou v časech, kdy jakýkoliv náznak takové výchovy byl z neporozumění a ve víře v mír stíhán příhanou militarismu. Vedle technického výcviku věnujeme největší pozornost celkové občanské, resp. mravní výchově naší mládeže. Naše letectví potřebuje dorost nejen zdravý tělesně, ale vycvičený a silný morálně.“⁵⁵

4.2.3 Kritická třicátá léta

Zásadním obdobím ve vývoji branné výchovy byly bezesporu třicátá léta minulého století. Lze určitě konstatovat, že právě v tomto období, kdy situace v Evropě byla velice napjatá, došlo k nejrychlejšímu vývoji v otázce obrany státu.

Sousední státy Německa si byly velmi dobře vědomi vyzbrojování německé armády, ale hrozící možnost válečného konfliktu si nepřipouštěly. Vzrůstající napětí bylo ovšem patrné i v tisku. V roce 1931 v týdeníku *Nový lid* byly články o budování válečných lodí

⁵⁰ VEJVODA, Ladislav. *Na křídlech větru. Svět křidel*. Cheb, 2010, 978-80-86808-83-3. s. 92-94.

⁵¹ Masarykově letecké lize v Pardubicích se věnuje: BEDNÁŘ, Jan. Pardubice a Masarykova letecká liga 1926. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*. Pardubice, 1992. Klub přátel Pardubicka 27, č. 7-8, s. 161-163.

⁵² BRETTLEROVÁ, Monika. *Počátky motorismu a létání v Ústí nad Orlicí a jejich sociální a kulturní dopad očima Karla Bíny a pamětníků*. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Filozofická fakulta. S. 52.

⁵³ JANEČKA, J. - PODHOREC, T. *Masarykova letecká liga*. In: *Vzduch je naše moře* [dokumentární seriál]. Praha, 2000.

⁵⁴ Měsíčník *Letec* se věnoval zpopularizování letectví. Jednotlivá čísla časopisu jsou digitálně přístupná ve studovně Ministerstva obrany ČR. [cit. 2018-10-12] Dostupné z URL:

<<http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/periodical/uuid:e77688ed-1b13-47b2-93d8-8b9355a2b2a5>

⁵⁵ ŠIMSÁ, Jan. *Letecká příprava dorostu*. *Letec*, 1938. ISSN: 1805-7365. S. 155.

v Německu. „*Ministerstvo námořnictví žádá na stavbu nových bitevních lodí půl miliardy a myslí, že je to v souladu s versailleskou smlouvou.*“⁵⁶ Mimo bitevních lodí byla v plánu mj. stavba torpédoborců, pancéřových křižníků a mnoho dalších objektů. Již v květnu byl v Kielu slavnostně spuštěn nový válečný německý křižník. Loď byla spuštěna na vodu za účasti prezidenta Paula von Hindenburga a říšského kancléře Heinricha Brüninga. „*Chtějí stavbou lodí dokázati, že mají ještě hospodářskou sílu, aby si zajistili mír a uhájili svou čest.*“⁵⁷ Také Rusko se věnovalo otázce výchovy mužů i žen pro úkoly vojenské. Rusko za svůj hlavní úkol považovalo vojenskou obranu státu.

Z tisku byla také patrná pro válečná výchova mládeže v některých státech, s čímž samozřejmě nejenom Československo nesouhlasilo. Státníci v Jugoslávii, Německu, Itálii mladou generaci mužů vedli k bojechtivosti, záměrně nebyly ukazovány válečné záběry, které zobrazovaly hrůzy, které provázely celý válečný konflikt.⁵⁸ V Německu byla šířena protizidovská nálada šířena fašisty vedenými Adolfem Hitlerem. V tisku informovali např. o více než sto případech zneuctění hrobů na židovských hřbitovech.⁵⁹

Branná výchova v Německu byla ve třicátých letech minulého století na velmi vysoké úrovni. „*Pozornost, kterou věnují vůdcové dnešního Německa mládeži své země, lze srovnat jedině snad s péčí, kterou zahrnuje italskou omladinu fašistický režim. Záměrná výchova, která využívá do nejmenších podrobností všech možností, jež skýtá mládí ve své tvárnosti a ve své impulsivnosti.*“⁶⁰

Na podzim roku 1933 proběhla vleklá jednání o založení zcela nového vládního orgánu pro obranu státu. Téhož roku byl ustanoven Výbor pro zvýšení brannosti lidu, ve kterém bylo následně sdruženo více jak pětaticet organizací. Snahou výboru byla integrace o zavedení branné výchovy do dobrovolnických organizací a spolků, které připravovaly a vzdělávaly mládež.⁶¹ Výbor byl zřízen především vůlí a snahou České obce sokolské. Československo totiž nemělo ve třicátých letech potřebný aparát pro koordinaci obranných příprav. Jednání vyvrcholila 6. října 1933 usnesením o vzniku Nejvyšší rady obrany státu, které připadla zásadní role při obranných přípravách nejen armády, ale celého státu.⁶²

⁵⁶ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 11. Brno, 1931, s. 126.

⁵⁷ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 21. Brno, 1931, s. 248.

⁵⁸ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 4. Brno, 1931, s. 46.

⁵⁹ Tamtéž, s. 225.

⁶⁰ *Vojenské rozhledy.* Vědecký ústav vojenský. Praha, 1935. ISSN 1805-7322. S. 30.

⁶¹ TESÁŘOVÁ, Radka. *Branná výchova a obrana státu v českém školství.* (Magisterská diplomová práce). Masarykova univerzita, Hrušovany u Brna 2016, s. 38.

⁶² NA, f. *Předsednictvo ministerské rady.* Kart. 629, inv. č. 2038, sign. 1.772/12 – Rada pro obranu státu.

Nejvyšší rada obrany státu ovlivnila povahu vojenské obrany Československa závažným způsobem. Na principech strategické obrany vznikala od roku 1934 záměr dát československé armádě k dispozici takový prostředek, který by značně oslabil nepřítele a umožnil stabilizovat obranu. Již 14. července 1934 byl schválen "mimořádný úvěr" na opevňovací práce ve výši 340 mil. Kč. Tato úvodní myšlenka stála u zrodu ideje vystavět soustavu moderních opevnění stálého typu. Důvodů, díky kterým byla koncepce opevnění nakonec prosazena, bylo více. Jedním z hlavních argumentů byla ale skutečnost, že náš největší vojenský spojenec Francie budoval od roku 1929 velmi mohutný fortifikační systém na hranicích s Německem a Itálií. Hlavním úkolem pevnostní linie bylo zastavení prvního překvapivého útoku nepřítele, stabilizování obrany a umožnění mobilizace záloh. Jelikož z hlediska obranyschopnosti nebyla Československá republika po svém vzniku v roce 1918 v právě příznivé situaci. Především protáhlý tvar našeho území a velmi dlouhé hranice s potencionálními nepřáteli značně snižovaly vyhlídky na vedení dlouhodobé a úspěšné obrany. Pro efektivní obranu takového území by bylo nutné vybudovat velice početnou armádu. To však bylo vzhledem k tehdejšímu materiálnímu i lidským zdrojům zcela nemožné. Jednou z možností, jak tuto nevýhodu částečně eliminovat, byla tedy výstavba stálého opevnění. V rámci československo-francouzského spojení tedy zvítězila myšlenka statické obrany za použití opevnění a tak se zde od roku 1935 začal budovat pevnostní systém. Tento pevnostní systém postupem času předběhl i svůj vzor, francouzskou Maginotovu linii, přičemž sami Francouzi začali čerpat z československých zkušeností, čímž se stal československý pevnostní systém světovou špičkou své doby na poli fortifikací. Březen 1936 nastolil situaci, kdy začalo být nutné opevňovat celou délku hranic. Šlo o zdánlivě nejefektivnější způsob obrany. Nově opevňovat se měly začít západní a také jižní Čechy. Na jaře 1936 byly v prohlášeních udávány spíše politicko - psychologické důvody ke stavbě fortifikací. Občané měli mít pocit důvěry v bezpečnost vlastní země. Jednalo se o ráznou odpověď na přesvědčení Němců, že vláda rezignovala na obranu pohraničí. Strategická situace ČSR se rapidně zhoršila v březnu 1938, kdy Německo anektovalo neutrální Rakousko a jižní hranice se tak stala velmi nebezpečnou. V poměrně krátké době musela být připravena a zahájena výstavba těžkého opevnění na jižní Moravě. Výstavbu opevnění v Československu však přerušil vývoj událostí spojených se stupňováním německých požadavků na podzim roku 1938.⁶³

---

⁶³ ČERMÁK, Ladislav. *Historie československého opevnění z let 1935 -38*. [cit. 2018-02-04]. Dostupné z URL: <<https://www.bunkry.cz/clanek/1180/>>.

Období první republiky z hlediska přípravy obyvatelstva na obranu státu a ochranu před následky mimořádných událostí představuje nevydařenou šanci. Branná výchova nebyla včas a náležitě rozvinuta. Obyvatelstvo bylo ukolébáno zlepšením mezinárodních vztahů a hrozbu válečného konfliktu si obyvatelé Československa nepřipouštěli. Přitom riziko nebezpečí lze datovat již na rok 1919, kdy bylo rozhodnuto o poválečném uspořádání světa. Obyvatelstvo poražených států se cítilo ukřivděné a ponížené z důvodu placení vysokých reparací. Dalším důvodem bylo také odebrání území ve prospěch vítězných států, aniž by bylo respektováno národnosti složení daných oblastí. A právě diktátorské režimy – fašistické, nacistické dokázaly využít této situace.

4.3 Československá republika po 2. světové válce

Poválečné Československo se stejně jako ostatní, válkou zasažené státy potýkalo s řadou složitých úkolů spojených s obnovou státu – a to především v oblasti hospodářské, politické a sociální. V oblasti politické se do čela státu po parlamentních volbách v roce 1946 dostala Komunistická strana Československa (dále jen KSČ), která dokázala v politice využít poválečné levicové radikalizace ve společnosti. KSČ zvítězila se 40 % hlasů, národní socialisté měli 23,7 % hlasů, lidovci 20,2 % hlasů a sociální demokraté 15,5 % hlasů. V čele Národní fronty a vlády stanul Klement Gottwald a vystřídal tak sociálního demokrata Zdeňka Fierlingera. Komunisté neprávem označovali za svůj úspěch systémové změny v ekonomické a sociální sféře. Především se jednalo o znárodnění velkých průmyslových podniků, energetiky a finančnictví, také o poválečnou pozemkovou reformu - kde hlavním bodem byl přiděl konfiskované půdy po odsunutých Němcích v pohraničí, a o řadu sociálních opatření přijatých zvláště ve prospěch ekonomicky slabších vrstev⁶⁴ Nadále zesilovala ochrana státních hranic, letišť, rozhlasu a úřadů. Státní bezpečnost se zaměřila na významné představitele nekomunistických stran a započalo zatýkání osob podle předběžných seznamů. Tisk se začal potýkat s částečnou cenzurou.⁶⁵

Poválečná Evropa byla po nejhorším válečném konfliktu v dějinách lidstva zničená a nacházela se na pokraji hospodářské krize. Potřeba finanční, materiální a vojenské pomoci

---

⁶⁴ KOCIAN, Jiří. *Nástup komunistické totality v Československu*. Praha, 2008. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. [cit. 2018-08-09] Dostupné z URL: <<http://abicko.avcr.cz/2008/2/04/nastup-komunisticke-totality-v-ceskoslovensku.html/>>.

⁶⁵ BÍLEK, Jan – CÍLEK, Roman – RICHTER, Karel. *Cesty k moci*. Praha, 2005. ISBN 80-7312-040-2. s. 359.

byla opravdu alarmující vzhledem k rozpínavosti Sovětského svazu. Československo se nacházelo mezi sférami vlivu Západu a SSSR.⁶⁶

V roce 1947 bylo ČSR zasaženo katastrofálním suchem, kdy nepomohly ani přísuny obilí ze SSSR a musely být sníženy příděly potravin. Ačkoliv v prvopočátku ČSR souhlasila s přijetím Marshallova plánu, tak po nátlaku Stalina tuto nabídku pomoci odmítla a rokem 1947 tak de facto skončila suverénní zahraniční politika ČSR a bez nadsázky lze konstatovat, že se naše republika od této chvíle stala na následující desetiletí vazalem SSSR. Jako náplast za nepřijetí Marshallova plánu byly do Československa dovezeny rozsáhlé dodávky obilí ze SSSR, které republika po extrémním suchu a neúrodě přivítala.

Nástup komunistů k moci člení Karel Kaplan na dvě rozdílné etapy. První etapa trvala od května 1945 do podzimu 1947 a hlavním cílem bylo získávání nových členů do komunistické strany a také získávání sympatizantů v ostatních politických skupinách. Jednalo se především o informátory a osoby, které byly určeny k následné spolupráci. Ve druhé etapě zakládali komunisté frakce v nekomunistických stranách. Cílem komunistů bylo rozložení a ovládnutí stran.⁶⁷

Po únorovém převratu se naše země stala součástí Sovětského bloku a na západní hranici s Německem a Rakouskem byla vybudována tzv. „železná opona.“ Od února do června 1948 se politický vývoj v Československu radikálně změnil. Nově nastolený režim se etabloval a počátkem září se smrtí Edvarda Beneše započal nový směr politického dění v republice.⁶⁸

Po skončení 2. světové války se branné výchově dostávalo poměrně minimální pozornosti, jelikož veškeré soustředění společnosti se vztahovalo na vytvoření nové republiky. Branná výchova v roce 1945 navazovala na brannou výchovu předválečnou, ve formě spolků a organizací, a ačkoliv byly tendence na vytvoření samostatného předmětu branné výchovy, který by byl začleněn do výuky, tak byly prozatímně schváleny jen tematické celky, které byly včleněny do výuky zdravotní a tělesné výchovy. V roce 1949

---

⁶⁶ Jeden názor je, že Spojené státy americké - dá se říct přenechaly Československo sovětské sféře vlivu. Někteří představitelé Spojených států nekladli odpor proti omezování demokratického systému v Československu. Proto byl Edvard Beneš ve velmi složité situaci, ačkoliv učinil po válce mnoho ústupků, tak když se nakonec snažil postavit hrozcí sovětizaci Československa, tak vlastně zjistil, že nemá žádné spojence, kteří by mu pomohli. Detailně se tomuto tématu věnuje česko – americký historik a politolog Igor Lukeš ve své publikaci: LUKES, Igor. *Na pokraji studené války. (On the Edge of the Cold War)*.

⁶⁷ KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno, 1997. ISBN 80-85765-73-X. S. 11.

⁶⁸ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém aktéři 1948 – 1956*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-316-X. s. 29.

vznikl Československý svaz mládeže, který nabízel možnost smysluplného trávení volného času nové generace a možnost vzdělávání v různých oblastech. Nové přístupy ve vzdělávání se týkaly kromě volnočasových organizací i škol. Příprava obyvatelstva na obranu státu a ochranu před následky mimořádných událostí byly od roku 1948 v kompetenci KSČ. Pokrok ve vývoji a výrobě zbraní hromadného ničení vedly k rozvoji ochranných opatření před jejich účinky. Tento směr podpořil vznik Výzkumného ústavu civilní obrany v roce 1955, který sídlil v Praze.

Všechny společenské organizace byly rušeny a svou činnost nemohly provozovat až do roku 1989 – kromě období šedesátých let 20. století, kdy došlo k určitému relativnímu uvolnění v politice i v kultuře. V Československu začala KSČ pracovat na naprostém ovládnutí kulturní sféry po sovětském vzoru okamžitě po puči. V čele organizací byly často nevzdělaní ideologové slepě následující poučky marxismu-leninismu, kteří bezohledně pronásledovali všechny tendence, které považovali za škodlivé. Ovšem již zmíněná šedesátá léta, ve kterých se situace v Československu uvolnila, se vyznačovala opětovným navázáním kontaktů se západoevropskou a světovou kulturou.⁶⁹

4.3.1 Studená válka a postavení Československa

Neustálá hrozba válečného konfliktu zapříčinila nejenom strach obyvatelstva, ale především nutnost bránit se. Právě proto byla v období vlády komunistů věnována zvýšená pozornost branné výchově. Období, o kterém je řeč, je označováno jako tzv. studená válka. Ačkoliv tato válka v počátku vznikla jako konflikt dvou supervelmocí o Evropu, tak v konečném důsledku to byl konflikt globální. Jednalo se o střet ideologií (marxismus-leninismus versus liberální demokracie). Události poznamenaly i Československou republiku, která byla kvůli své poloze tzv. spojkou mezi zneprátelenými bloky. Studená válka započala koncem druhé světové války a probíhala až do roku 1989. Významným znakem byl obrovský vojenský, konkrétně tedy jaderný potenciál obou supervelmocí, který byl patrně také hlavním důvodem, proč studená válka nepřešla ve válku horkou a proč byla zadržena komunistická agrese. Západ ve studené válce zvítězil, sovětský blok a dokonce i Sovětský svaz se rozpadly. Postavení Československa jako vazala SSSR mělo pro československou ekonomiku značně negativní dopad i ve značně nadproporcionálním podílu především hospodářské, ale i jiné pomoci zemím třetího světa, což od konce padesátých let bylo stále více citelné.

---

⁶⁹ LIZCOVÁ, Zuzana. *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*. Praha, 2012. ISBN 978-80-87404-20-1. S. 25.

Československo patřilo mezi hlavní přispěvatele v otázce pomoci - do objemu pomoci jsme se nacházeli hned za Sovětským svazem. Československo, v některých letech přispívalo stejné množství pomoci, jako ostatní státy sovětského bloku dohromady. Docházelo k ekonomicky nepřístupným situacím, např. v záležitosti kubánského cukru (platilo se za něj více, než byla cena jeho výroby doma a Československo samo bylo významným exportérem cukru). Vše se dělo jen kvůli diktátu ze SSSR.⁷⁰

---

⁷⁰ TŮMA, Oldřich. *Československo v sovětském bloku*. [cit. 2019-02-03].
URL: < <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/27342-eskoslovensko-vnsovtskem-bloku>>.

5. Branná politika a branné zákony

Politika jako celek se dotýká všech oblastí společenského života. V rámci tohoto celku se však vydělují relativně samostatné oblasti obecné politiky. Postupem času došlo k vyčlenění zahraniční politiky, kulturní, sociální, školní, branné apod. „*Branná politika je souhrnem názorů, zásad, principů, činností a vztahů v oblasti vojenské výstavby státu, zabezpečení obrany země, přípravy ozbrojených sil a obyvatelstva k ozbrojené obraně vlasti (nebo vedení války).*“⁷¹

Nově vzniklé Československo přejalo rakouské a uherské právo a správní organizaci. Ovšem nově byly vytvořeny - nejvyšší ústavní orgány pro oblast zákonodárné, výkonné a soudní moci. Všechny tyto orgány československého státu vznikaly v prvních dnech po vyhlášení Československa zákonodárnou činností Národního výboru. Nejprve byly zřízeny nejvyšší správní úřady (označované tak namísto příliš „rakouského“ a údajně monarchistického pojmu ministerstva) nového státu, a to na základě zákona Národního výboru č. 2/ 1918 Sb. Z. a n. ze dne 2. listopadu 1918. Takto byly zřízeny nejvyšší správní úřady k „obstarávání nejvyšší správy státní“ pro resorty vnitra, národní obrany, financí, spravedlnosti, vyučování a národní osvěty, průmyslu, obchodu a živností, dopravy, veřejných prací, zemědělství, sociální péče a veřejného zdravotnictví. Velmi záhy se však československý stát vrátil k tradičnímu označování nejvyšších správních úřadů jako ministerstev a jejich „správců“ jako ministrů.⁷²

Prvními ozbrojenými útvary, které zajišťovaly pražskému Národnímu výboru 28. – 30. října politickou moc byly dobrovolnické jednotky. Nedílnou součástí se staly i sokolské oddíly. Tomu odpovídá i skutečnost, že nejvyšším členem Výboru národní obrany, zřízeného pražským Národním výborem, byl starosta Sokola dr. J. Scheiner – tzv. Nejvyšší správce československých vojsk.⁷³ Dne 30. října byl ustaven Výbor národní obrany a následně z bývalého 8. armádního sboru v Praze vrchní velitelství československého vojska. Výbor národní obrany skončil svou činnost 15. listopadu 1918 a dne 18. prosince skončilo i vrchní velitelství⁷⁴

⁷¹ KADEŘÁBEK, Alois. *Branná výchova. I. vyd.* Brno, 1987. s. 114.

⁷² *Období první republiky 1918 – 1938*, [cit. 2017-08-08].

URL: < <http://www.vlada.cz/assets/Obdobi-prvni-republiky-1918.pdf> >

⁷³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa. [díl] 2. 1526-1918.* Praha, 1986. s. 24.

⁷⁴ ČAPKA, František. *Dějiny zemí Koruny české v datech.* Praha, 1999. s. 288.

Dne 19. března 1920 byl vydán zákon⁷⁵, který stanovil vojenskou povinnost pro muže od 20 do 50 let a délku prezenční služby na 18 měsíců. Mírový stav vojska byl určen zvláštním zákonem na 150 tisíc mužů.⁷⁶ Československá branná moc byla doplňována dobrovolným vstupem mužů do armády, nebo odvodem. Tento zákon podrobně popisuje povinnosti branců prezenční služby, ale i služby v záloze, disciplinární opatření za přestupky osob, které nesplnily odvodní povinnost, nebo nenastoupily na prezenční službu.

Novelizace tohoto zákona byla přijata 8. dubna 1927, kdy roční kontingent nováčků byl stanoven na 70 tisíc, a ostatní branci byli zařazeni do tzv. náhradní služby. Volební právo příslušníku branné moci a četnictva bylo Národním shromážděním zrušeno.⁷⁷

V Československu se pro udržování pořádku využívaly organizačně nejlépe stmelené a početně nejsilnější organizační celky tělovýchovných organizací Sokol,⁷⁸ DTJ,⁷⁹ Orel⁸⁰ a další. Z nich byly vytvářeny např. tzv. národní stráže. Proto také považovalo tehdejší vedení státu za neúčelnější svěřit brannou výchovu mládeže právě těmto organizacím. Podle zákona č. 193/1920 Sb. „*O tělesné výchově mládeže před brannou povinností*“ se na branné výchově měly podílet také Národní gardy,⁸¹ Československá obec střelecká a další organizace.⁸²

Snahy o zavedení určité formy povinné předvojenské výchovy pro mužskou část populace se dostaly na veřejnost v souvislosti s návrhem zákona o zkrácení vojenské prezenční služby v roce 1926. V té době byl zpracováván první návrh zákona o branné

---

⁷⁵ Zákon č. 193/1920 Sb.

⁷⁶ ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha, 1999. s. 296.

⁷⁷ Tamtéž, s. 303.

⁷⁸ Rozsáhlá sbírka o pražském Sokolu je v Národním archivu v Praze. NA, Praha. *Sokol pražský 1861 -1959*. Číslo fondu 463. Pro získání informací regionálního rázu nalezneme v SOKA fondu: *Sokol – tělocvičná jednota Pardubice I. 1862 – 1952*. číslo fondu 640. Vzniku a vývoji Sokola se velmi detailně věnuje třídílná série. WALDAUF, Jan. *Sokol- malé dějiny velké myšlenky*. 1. díl. Praha, 2007. ISBN 978-80-85948-67-7. WALDAUF, Jan. *Sokol – malé myšlenky velké myšlenky*. 2. díl. Praha, 2010. ISBN 978-80-85948-72-1. WALDAUF, Jan. *Sokol- malé dějiny velké myšlenky*. 3. díl. Praha, 2010. ISBN 978-80-85948-73-8.

⁷⁹ Dělnická tělovýchovná jednota. O tomto tématu byly sepsány publikace. MUCHA, Vilém. *Dějiny dělnické tělovýchovy v Československu*. Praha, 1975. ISBN 27-023-75. KOLEKTIV AUTORŮ. *Program dělnické olympiády v Praze 1921*. 1. vyd. Praha, 1921. STEINIGER, Bohumil. *Tělocvičné spolky a skauting v období Rakouska -Uherska*. Historický obzor, 2003. ISSN 1210-6097.

⁸⁰ Významným pramenem pro poznání historie Orla je přepis jeho kroniky. HANUŠ, Jiří. *Kronika orelstva 1902 – 1948*. Orel Brno, 1992.

⁸¹ Národní gardy dostaly od Ministerstva národní obrany zapůjčeny starší zbraně a v případě potřeby plnily pomocné úlohy. V období narůstajícího ohrožení ČSR ve třicátých letech velel Národním gardám pplk. Karel Kříž, nesoucí hodnost generála Národních gard. Roku 1938 byly Národní gardy, Národní střelecký svaz, Československá obec střelecká a Akademická legie sloučeny do Svazu národních střeleckých gard ČSR v čele s generálem Šnejdárkem, tehdejším velitelem čs. sil za bojů o Těšínsko. *Příslušníci Národní gardy vzdávají čest státní hymně*. [cit. 2019-03-03] URL: <<http://www.vhu.cz/exhibit/prislusnici-narodni-gardy-vzdavaji-cest-statni-hymne/>>.

⁸² KONÍŘOVÁ, Marta, ed. *Branná výchova: soupis učebnic branné výchovy ve sbírce oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2006. ISBN 80-239-8964-2.

výchově, který měl být realizován ve výcvikových střediscích vedený vojenskými instruktory. Tato forma branné výchovy však tehdy nebyla prosazena a zvítězil názor, že předvojenská forma branné výchovy do škol ani do tělovýchovných organizací nepatří.⁸³

Československá republika byla ve 30. letech nucena pod zvyšujícím se tlakem Hitlerovy nacistické říše přistoupit k obranným opatřením, která do jisté míry omezovala demokratické svobody. Tato omezení se však nikdy nedotkla podstaty parlamentní demokracie. V červenci 1933 byly přijaty *zákony o tisku a mimořádných opatřeních*,⁸⁴ umožňující zákazy protistátního tisku a přísnější stíhání protistátní činnosti, především u státních zaměstnanců.⁸⁵ Na podzim roku 1933 byla také zakázána činnost sudetoněmeckých nacionalistických stran (DNSAP⁸⁶ a DNP⁸⁷) a byl schválen *zákon o zastavování a rozpouštění politických stran*.⁸⁸

Mezinárodní situaci si začali ve školství uvědomovat někteří učitelé a výsledkem bylo široké hnutí za zavedení branné výchovy do škol.⁸⁹ Během let 1934 a 1935 byly upravovány učební osnovy některých vyučovacích předmětů v tom smyslu, že do nich byly vkládány prvky mravní a občanské výchovy. Mravní složka branné přípravy ukládala vychovat vzorného a uvědomělého občana. Cílem bylo vštěpovat mladému člověku ideály demokracie a humanity. Odpovědní představitelé státu si velmi dobře uvědomovali, jaký význam pro společnost má a do budoucna bude mít výchova k občanství, jejímž prostřednictvím dochází k vytváření harmonických, mravně vyspělých, čestných jedinců, což v konečném důsledku ovlivňuje přímo i stav celé společnosti. Tělesná výchova byla doplňována o cvičení v přírodě, lyžování, plavání a úpolové⁹⁰ cviky. Začaly se také objevovat první příručky, které obsahovaly metodiku branné výchovy ve školách.⁹¹

Branná výchova spočívala i ve výcviku v civilní protiletecké ochraně, která měla sloužit k obraně proti leteckým útokům. Přípravy na válku se netýkaly tedy jen vojenské sféry, ale zákonem č. 82/1935 Sb. byla založena Civilní protiletecká obrana (CPO). Zákon z 11. dubna 1935 také stanovoval obcím povinnost postarat se o dostatečný počet veřejných

⁸³ FRIML, Jan - HANOUSEK, Petr. *Branná výchova pro studující učitelství. 1. vyd.* Praha, 1986. s. 66.

⁸⁴ Zákon č. 124/1933 Sb., kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky.

⁸⁵ Kolektiv autorů. *Dějiny země koruny české II.* Praha, 1992. s. 183.

⁸⁶ Německá národně socialistická strana dělnická - německy Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei.

⁸⁷ Německá nacionální strana - německy Deutsche Nationalpartei.

⁸⁸ Zákon č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran.

⁸⁹ Tématem branné výchovy a obrany státu se věnuje ve své magisterské práci Mgr. Radka Tesařová. TESAŘOVÁ, Radka. *Branná výchova obrana státu v českém školství.* Masarykova univerzita. Brno, 2016.

⁹⁰ Úpoly jsou pohybové aktivity zacílené na kontaktní fyzické překonání partnera.

⁹¹ FRIML, Jan - HANOUSEK, Petr. *Branná výchova pro studující učitelství. 1. vyd.* Praha, 1986. s. 67.

úkrytů a plynových masek pro své obyvatele a současně zaváděl místní výbory pro protiletdeckou ochranu, jejichž úkolem bylo soustředit pro tuto ochranu všechny dostupné složky. Dále byli obce povinné připravit na ochranu před leteckými útoky hasičské sbory a dále zřídit službu zdravotní, poplachovou, asanační a zajistit zatemnění – to bylo ukotveno ve vládním nařízení z 18. října 1918. Během roku 1936 započala výstavba civilní protiletdecké ochrany. Řízením CPO bylo pověřeno ministerstvo vnitra, které určilo, že budou ve městech vytvořeny poradní výbory civilní protiletdecké ochrany. Ve spolupráci s ministerstvem národní obrany a dalšími resorty bylo území Československa rozděleno do kategorií podle předpokládaného leteckého napadení. Zákon č. 75/1938 Sb., z 8. dubna 1938 doplňuje zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům v návaznosti na možné ohrožení Československa Německem. Hrozící nebezpečí se týkalo hlavně velkých měst, kde se nacházely průmyslové podniky, které byly nepostradatelné pro obranu státu. Výuka byla vedena formou nejen odborných přednášek o leteckých útocích a ochraně proti nim, ale také formou praktické přípravy jejich jednotlivých složek, především hasičů z řad hasičských sborů a zdravotníků z řad Československého červeného kříže. Praktické zkušenosti sbírali obyvatelé na cvičeních, při nichž docházelo k simulovaným leteckým útokům. I přes dosažený pokrok byl stav civilní protiletdecké ochrany závislý na ochotě jednotlivých obcí a dobrovolných organizací hodnocen jako neuspokojivý a aktivně se připravoval vznik inspektorátu civilní protiletdecké ochrany.⁹²

Následně během období okupace veškerou činnost CPO zabezpečovala protektorátní policie a pak byla začleněna do říšské protiletdecké ochrany Luftschutz. Poválečný stav určoval minimální opatření ohledně ochrany obyvatel před vzdušným napadením. Od roku 1946 docházelo k odstraňování ochranných objektů. V roce 1951 bylo vydáno usnesení vlády o civilní obraně. V tomto usnesení byly sepsány základní úkoly, povinnosti a nařízení civilní obrany na území Československa. V usnesení se poprvé použil pojem civilní obrana, který byl využíván až do roku 1992. Civilní obrana měla dvě části – vojenskou a nevojenskou. Do vojenské složky se řadily územní štáby, zařízení a vojenské útvary civilní obrany. Nevojenskou část tvořily organizované resorty a jednotky civilní obrany ve sféře výrobně-hospodářské.⁹³ V kontextu studené války byly budovány stálé kryty pro obyvatelstvo, které měly plošně ochránit obyvatele před možným leteckým útokem. Lidé měli být ochráněni nejenom před možnými leteckými útoky, ale také byla formulována různá opatření k ochraně

---

⁹² ŠRÁMEK, Pavel. *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932 1939*. Praha, 2008. ISBN 978-80-204-1848-7. S. 70-78, Předválečná branná výchova [cit. 2017-11-11]. Dostupné z URL: <<http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/17.htm>>.

⁹³ KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva*. Ostrava, 2005. ISBN 80-86634-70-1. S. 120.

proti zbraním hromadného ničení a možnosti zneužití nervově – paralytických látek. Proto se jednalo o protichemické ochraně obyvatelstva.

Stát po obyvatelstvu chtěl jednotné provádění branné výchovy, což vlastně spočívalo v uvědomění si, co všechno jim může hrozit, jak se zachovat a co je od nich požadováno v případě vzniku nebezpečí. Výchova a příprava branců, vojáků a občanů byla prováděna po pracovní době. Od roku 1976 spadala civilní obrana pod ministerstvo národní obrany.⁹⁴

Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n.,⁹⁵ o obraně státu, byl prvorepublikový zákon, jehož účelem bylo především čelit vojenskému ohrožení republiky ze strany hitlerovského Německa. Tento zákon o obraně státu byl schválen dne 13. 5. 1936. Velmi důležitým se stal 4. červen 1936, kdy byl na deváté schůzi Nejvyšší rady obrany státu podán návrh usnesení na programu materiálního rozvoje armády. Text potvrdil nutnost finanční podpory ve výši 8,7 mld. Kč. Ani během let 1936- 1938 nebyla kapacita zbrojovek plně využita jen k obraně, jak vyžadovala politická situace. Ve vedení závodů byl zastáván názor, že válka je ještě daleko.

Pro závažnost a kvalitu vládní branné politiky bylo podstatné, že Nejvyšší rada obrany státu, tedy zvláštní vládní výbor pro vojenské otázky, pracoval od přijetí Zákona o obraně státu č. 131/1936 Sb. z. a n. již na pevné legislativní platformě. Rada vznikla již 6. října 1933 na základě usnesení vlády a do jara 1936 projednala řadu významných záležitostí. Bez opory o zákon bylo ale stěží představitelné, aby se usnášela o nesmírně nákladných projektech, které před ní postavily důsledky nejnovějších událostí.⁹⁶

5.1 Zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb.

„Zůstal nám otevřen velmi důležitý úsek obrany: výchova mravní a tělesná a branný výcvik všeho obyvatelstva, mužů i žen, mládeže i starších obyvatelů, kteří vojenské službě nepodléhají. Tuto dosavadní mezeru má vyplnit předložená osnova o branné výchově.

---

⁹⁴ PIKSA, Libor. *Zřízení zařízení civilní ochrany jako součást obcí*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2009.

⁹⁵ Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu. č. 35/1936 Sbírka zákonů, s. 479.

⁹⁶ STRAKA, Karel. *1936 – rok strategických rozhodnutí*. [cit. 2018-03-05] URL: < <http://www.vhu.cz/1936-%E2%80%92-rok-strategickych-rozhodnuti/>>.

*Přicházíme s ní dosti pozdě, kdy většina států, zejména sousedních, dávno již takové opatření má.*⁹⁷

Zásadním krokem bylo vydání zákona o branné výchově připraveného vládou. Příprava a realizace zákona byla v tehdejší době značně náročnou záležitostí. V národním shromáždění v té době mělo zastoupení šestnáct politických stran, mezi nimiž byli také zástupci Henleinovy strany. Zákon nakonec po průtazích byl vydán a byl také v praxi uplatňován. Nakonec došlo k vydání zákona o branné výchově č. 184 Sb. teprve 1. července roku 1937.⁹⁸⁹⁹

Tento zákon o branné výchově byl ukázkově promyšleným a uceleným modelem přípravy občanů k obraně státu. *„Účelem branné výchovy je pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž je třeba k obraně státu“* (§ 2 zák. č. 184/1937 Sb.).¹⁰⁰

Zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb. zavedl povinnou brannou výchovu pro všechny obyvatele od zahájení školní docházky do 30 let. Výcvik v protiletectké ochraně měl trvat do padesáti let. Výchova probíhala u žáků a studentů na školách a také v dobrovolných organizacích, případně dalších zařízeních, kde probíhala výuka branné výchovy. Tresty za neúčast byly vysoké, hrozila pokuta nebo dokonce i vězení. Zvláštní meziministerský orgán se zabýval otázkou projednávání záležitostí branné výchovy na nejvyšší úrovni. Dále k zajištění součinnosti mezi státní správou a dobrovolnými organizacemi sloužily výbory brannosti. Ačkoliv zákon začal platit od 1. září 1937, jeho plné uvedení do praxe však bylo dlouhodobou záležitostí.¹⁰¹

Osvobození od účasti při branné výchově byli starostové obcí, lékaři vykonávající lékařskou praxi, lékárníci, porodní asistentky, duchovní. Lidé, kteří se nemohli/nechtěli účastnit branné výchovy museli doložit potvrzení od lékaře o tělesné, nebo duševní neschopnosti.¹⁰²

---

⁹⁷ *Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 19, číslo 13-14. 1. 7. 1937. ISSN 1805-0379. S.2.

⁹⁸ Sbírká zákonů. Zákon č.184/1937 Sb. č. 45/1937, s. 817.

⁹⁹ BAXA, Kamil – VAIGL, Milan. *Obrana socialistického státu: čítanka.* 1. vyd. Bratislava, 1986. s. 7-8.

¹⁰⁰ BAXA, Kamil - VAIGL, Milan. *Obrana socialistického státu: čítanka.* 1. vyd. Bratislava, 1986. s. 8.

¹⁰¹ KONÚPKOVÁ, Eva. Ochrana obyvatel ve školních vzdělávacích programech mateřských škol.

¹⁰² Sbírká zákonů, 18§, č. 45/1937, s. 817.

„Pokud jde o brannou výchovu obyvatelstva školou nepovinného, podrobí se jinoši až do 1. září roku, v němž dosáhnout 17 let, kromě branné přípravy mravní, naukové a tělesné ještě výcviku v pomocných a ochranných službách, k nimž patří zejména též výcvik v úkolech civilní protiletectvé ochrany.“¹⁰³

Dívky ve věku 14 – 21 let se měly také účastnit branné výchovy mravní, naukové, tělesné a výcviku v pomocných a ochranných službách. Branného výcviku se ženy oproti mužům účastnit neměly. Ženy od 21 – 30 let budou podléhat jen výcviku v pomocných a obranných službách. Vzhledem k významu CPO ukládal zákon povinnost k výcviku v úkolech této ochrany mužům i ženám do 60 let.

5.2 Legislativa v letech 1938 -1939

Od 1. ledna 1938 byly aktivní vojenské orgány branné výchovy. *Již dříve zřízené oddělení branné výchovy na Hlavním štábu československé armády doplnili sboroví a okrskoví důstojníci branné výchovy, kteří měli na starosti vojenskou složku branné výchovy ve své oblasti a také spolupráci s civilními úřady při zajišťování potřeb obyvatelstva za války. Jejich činnost ale od počátku komplikovalo množství úkolů a nedostatek vhodného personálu.*¹⁰⁴

V květnu bylo vydáno vládní nařízení č. 109/1938 Sb., jímž se uvedla v platnost ustanovení k zákonu o branné výchově.¹⁰⁵ Branná výchova dle nařízení nesměla bránit výkonu povolání / zaměstnání. Na venkově se měla stanovit doba, kdy měla být branná výchova vyučována a to s ohledem na obyvatele pracující na polích a v zemědělských podnicích. Dále se bral zřetel na příslušníky jednotlivých církví a náboženských společností, kdy neměla být branná výchova vyučována v době povinných náboženských úkonů. Následně se ve vládním nařízení dočteme kdo je z branné výchovy omluven. K omluvným důvodům patřilo zaměstnání v podniku, kdy je nutné k jeho nerušenému provozu připravovat a aktivně se účastnit kursů občanské výchovy. Také jako omluvný důvod byl považován postoj zaměstnavatele, pokud mu prokazatelně překážel v řádné účasti při branné výchově. Osoby,

---

¹⁰³ Braný výcvik byl prováděn buď na školách, nebo ve střediscích branné výchovy. Střediska byla zřízena v jednotlivých obcích a občany školili cvičitelé branné výchovy. *Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 19, číslo 13-14. 1. 7. 1937. ISSN 1805-0379. S. 2.

¹⁰⁴ ŠRÁMEK, Pavel. *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932-1939.* Praha, 2008. s. 70-78. *Předválečná branná výchova,* [2017-11-11] URL: <<http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/17.htm/>>.

¹⁰⁵ Sbírká zákonů, § 19, č. 37/1938, s. 623.

kteří podléhaly branné výchově, musely v případě neúčasti svůj důvod zameškání doložit omluvným potvrzením.¹⁰⁶ V branné výchově byla zdůrazňována duševní, mravní a tělesná zdatnost a snahou bylo nevidět v brannosti jen militarizaci, ale hlavně výchovu k demokracii.

„Vzhledem k bezprostřednímu nebezpečí války se velení armády snažilo o co nejrychlejší zahájení branného výcviku a navrhovalo, aby alespoň vojenská střediska začala fungovat k 10. září 1938. Proti tomu se ale postavily tři nejsilnější tělovýchovné organizace: Sokol, Dělnické tělocvičné jednoty a Orel, které požadovaly úplné zahájení branné výchovy.“¹⁰⁷ Na zasedání 2. září 1938 vláda rozhodla o odložení celé věci na listopad. Ovšem ani rok po vstupu zákona o branné výchově v platnost se nepodařilo branný výcvik zahájit.¹⁰⁸

Ačkoliv byly v roce 1934 tendence mít co nejvíce obyvatelstva s branným výcvikem, tak v roce 1938 bylo jasně patrné nesplnění těchto cílů a československá vláda věřila především pomoci polovojenských organizací, kterým již dříve zapůjčila pušky s tím, že pro ni v případě potřeby budou jejich členové vykonávat pomocné služby. V létě roku 1938 se čtyři organizace (Československý národní svaz střelecký, Československá obec střelecká, Svaz národních gard a Akademická legie) sloučily do jednotného Svazu národních střeleckých gard a velitelem svazu byl Josef Šnejdárk. Armáda se obracela na pomoc polovojenských a dobrovolnických organizací již v období vzniku Československé republiky, kdy především v prvních měsících bylo zapotřebí pomáhat se zajištěním bezpečnosti. Proto v roce 1938 s jejich pomocí počítala. Po vyhlášení všeobecné mobilizace svaz vyzval všechny, na které se nevztahovala branná povinnost, aby se hlásili do jeho řad Členové Národních střeleckých gard, Sokola, Dělnických tělocvičných jednot, Orla, Federace proletářské tělovýchovy, ale také někteří členové německých tělocvičných organizací se měli co nejrychleji zmobilizovat do oddílů a každému byla vydána puška. Pro tento záměr bylo přichystáno 80 000 pušek. V zahraničí vyvolalo vytváření dobrovolnických oddílů negativní reakce, proto byly 29. září nařízeny pouze přípravy, během kterých se sestavovaly především seznamy dobrovolných členů a také členové zajišťovali pořádek a střežení důležitých objektů. Až v případě napadení nepřátelskou zemí měly být vydány zbraně jednotlivým oddílům. Po mnichovském diktátu se v provádění branné výchovy pokračovalo, i když někteří obyvatelé považovali brannou výchovu již za zbytečnou. Oddělení branné výchovy na Hlavním štábu v lednu a únoru 1939

---

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ ŠRÁMEK, Pavel. *Ve stínu Mnichova. Z historie československé armády 1932 1939*. 1. vyd. Praha, 2008. ISBN 978-80-204-1848-7 Citace: str. 70-78, *Předválečná branná výchova*, [2017-11-11] URL:

<<http://armada.vojenstvi.cz/predvalecna/studie/17.htm>>.

¹⁰⁸ Tamtéž.

organizovalo zajištění zbraní pro střediska branné výchovy a kurzy pro důstojníky branné výchovy. V únoru roku 1939 Ministerstvo národní obrany rozhodlo vzhledem k připravované novele zákona o branné výchově o jejím dočasném přerušení, ale místo novely byla vyhlášena okupace českých zemí a brzy po ní vládní nařízení zrušující zákon o branné výchově i jeho prováděcí předpisy.¹⁰⁹

Došlo k tragickým událostem mnichovského diktátu a v březnu 1939 k vytvoření protektorátu, ve kterém není možné o jakékoliv formě branné výchovy vůbec mluvit. Přitom ohrožení Československa ze strany fašistického režimu bylo zřejmé již několik let předem. Dokonce ani po zabrání Rakouska, tzv. Anšlusu se nepodařilo výcvik zahájit.

Snahou protektorátních úřadů bylo naopak potlačovat i jen zmínky o vlastenecké výchově a jediným úkolem výchovy ve školách bylo pěstování poslušnosti k německým okupantům. Lze konstatovat, že v roce 1938 nebyla branná výchova řádně rozvinuta a obyvatelům neposkytla potřebné branné vědomosti.

5.3 Legislativa v poválečném období

V roce 1945 v souvislosti s obnovou Československa na základě právní kontinuity byl pro oblast vojenské správy klíčový zákon č. 193/1920 Sb. a zákon na obranu státu č. 131/1936 Sb. Jako hlavní úkoly obnoveného Československa byly stanoveny: obnova hospodářství, potrestání válečných zločinců, zajistit v zemi vnitřní bezpečnost, vytvoření nových institucí, které by zajišťovaly politické, hospodářské a sociální reformy. Vnitřní bezpečností byla myšlena eliminace a odstranění posledních nacistických vojsk a záškodnických skupin. Nejdůležitější úloha v budování vojenské správy¹¹⁰, armády, zajišťování bezpečnosti a obrany připadala Prozatímnímu národnímu shromáždění. Dne 1. března 1946 byla usnesením předsednictva vlády obnovena nejvyšší rada obrany státu a to podle forem a úkolů první republiky. Nejvyšší rada obrany státu řešila stěžejní otázky vojenské správy a ozbrojených sil a jejím pomocným orgánem byl generální sekretariát v čele s generálním sekretářem. Jejím pracovním orgánem byl meziministerský sbor obrany státu, který měl při sobě pracovní komise.¹¹¹

V únoru 1948 došlo v Československu k politické krizi, která vyvrcholila mocenským převratem. K moci se dostala Komunistická strana Československa a vytvořila

---

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Vývoji vojenské správy na našem území se ve své bakalářské práci podrobně věnuje Brňák Luděk. BRŇÁK, Luděk. *Vývoj vojenské správy na našem území*. Masarykova Univerzita, 2010.

¹¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa díl IV. (1945-1955)*. Praha, 1989. s. 592.

zde totalitní režim trvající až do listopadu 1989. Současně se Československo stalo součástí východního bloku, který byl kontrolován Sověty z Moskvy.¹¹²

Komplexní právní normou, která řeší vojenskou správu, brannou povinnost, postavení orgánů vojenské správy a další otázky spojené s existencí ozbrojených sil v poválečném Československu je branný zákon č. 92/1949 Sb., který vstoupil v platnost 1. října 1949. Zákon č. 92/1949 stanovoval rozsah branné povinnosti, která se vztahovala na všechny občany republiky. Povinnost jim vznikala 1. lednem roku, v němž občan dovršil 17 let věku. Pokud občan brannou povinnost převzal dobrovolně tak dnem jejího převzetí. Trvala do 31. prosince roku, v němž občan dovršil 60 let věku. Odvodní povinnost pak vznikala mužům 1. lednem roku, v němž dovrší 18 rok svého věku. Od roku 1950 postupně došlo k vytvoření nových zákonů pro brannou výchovu obyvatelstva. V listopadu 1951 byl vydán zákon č. 92/1951 Sb. „*O branné výchově*“. V roce 1952 došlo k pozměnění a byl vydán zákon č. 87/1952 Sb. „*O reorganizaci branné výchovy*“ a v roce 1973 byl vydán zákon č. 73/1973 Sb. „*O branné výchově*“. Především kvůli těmto zákonům se branná výchova vrátila zpět do škol.

5.4 Zákon o branné výchově č. 92/1951 Sb.

Účelem branné výchovy dle zákona z roku 1951¹¹³ bylo zajištění řádné přípravy nejširších vrstev obyvatelstva k plnění úkolů obrany vlasti, prohloubení vztahu lidí k armádě a v neposlední řadě také ideologická „*výchova lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lidové demokracie, zvýšení jeho odhodlanosti a schopnosti k obraně vlasti a tím i úsilí o zajištění světového míru.*“¹¹⁴

Dle znění zákona měl její obsah tvořit politickou, tělesnou a vojenskou přípravu. Každý občan se stává významnou součástí při obraně vlasti. Náklady na provádění branné výchovy hradí stát, nebo dobrovolné organizace z vlastních prostředků, stejně jako poskytují k branné výchově pozemky, budovy a zařízení. Tento zákon byl přelomovým z hlediska povinnosti výuky branné výchovy v samostatném předmětu. Obsahem předmětu byla příprava bojová, střelecká a také příprava pro zdravotnickou službu. Branná výchova byla prováděna za spolupráce se Svazarmem a měla podobu polovojenského výcviku. Do branné výchovy pronikla ideologie socialismu a šíření branné výchovy bylo svěřeno opět školám.

¹¹² <http://www.vhu.cz/unor-1948/>

¹¹³ Zákon o branné výchově č. 92/1951 Sb.

¹¹⁴ *Společná česko – slovenská digitální parlamentní knihovna*. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. [2018-11-11] URL: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0588_00.htm/>.

Zákonem o reorganizaci branné výchovy č. 87/1952 Sb. nedošlo k výraznějším změnám oproti předcházející právní úpravě. V roce 1952 fungovaly po ČSR základní branné kroužky a branné výchově se účastnily také profese, kde fungoval nepřetržitý provoz – např. ve státních léčebných a ošetrovacích ústavech. „*Přesto, že služba ošetrovatelky je namáhavá a vysoce odpovědná, nacházejí ošetrovatelky čas k tomu, aby přispívaly k zvýšení brannosti všeho lidu. Rozšiřování základních kroužků brannosti mezi našimi pracujícími nabývá každým dnem většího významu. Pracující přijímají provádění branné s nadšením, neboť si uvědomují, že tím sílí obranyschopnost země.*“¹¹⁵ V armádním tisku informují o chuti obyvatel provádět prvky branné výchovy, ale ve skutečnosti to byla jen propaganda KSČ. Zaměstnanci rozhodně nebyli nadšeni, že měli více povinností.

Zákonem je reorganizována civilní obrana. V roce 1958 došlo k novelizaci zákona č. 92/1949 Sb. o branné výchově a to zákonem č. 19/1958 Sb. Největší a nejvýznamnější změnou v zákoně bylo prodloužení základní vojenské služby z 12 měsíců na dobu 24 měsíců. K dalším změnám, například v reorganizaci vojenské správy nedošlo.¹¹⁶

5.5 Zákon o obraně Československé socialistické republiky č. 40/1961 Sb.

V roce 1961 byl vydán zákon č. 40/1961 Sb. *O obraně Československé socialistické republiky.*¹¹⁷ Zákon stanovil, jaká opatření zahrnuje obrana republiky – jednalo se o opatření k zajištění obranyschopnosti republiky již v míru. V případě branné pohotovosti státu, do které stát vstupoval dnem vyhlášení mobilizace, vyhlášením válečného stavu nebo vypovězením války, vstupovaly v platnost zvláštní opatření. Dále zákon určoval opatření přijímaná k ochraně obyvatelstva, a to v oblasti civilní obrany a přípravy občanů k obraně vlasti, která zahrnovala brannou, tělesnou a zdravotnickou část, organizovanou státními orgány, školami, hospodářskými a dalšími organizacemi. Občané mohli být povoláni k plnění osobních úkonů, např. odstraňování následků nepřátelských vzdušných útoků, vytváření podmínek pro plynulý chod hospodářství atd. V rámci ochrany obyvatelstva mohl být proveden odsun obyvatel do určených prostorů a pro jejich ubytování požadovány od právnických a fyzických osob potřebné prostory a prostředky. Za branné pohotovosti státu mohla být občanům upravena pracovní doba a místo nebo uloženo podle potřeby konat práce nesouvisející s jejich povoláním. Dále za branné pohotovosti státu mohlo být hospodářství

¹¹⁵ *Obrana lidu – list Československé armády.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura: P NB 53. Ročník 6. 15. 2. 1952. ISSN 0231-6218.

¹¹⁶ BOJANOVSKÝ, Pavel. *Vývoj vojenské správy na našem území.* Bakalářská práce. Olomouc, 2009. s. 39.

¹¹⁷ *Zákon č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky.*

převědno na výrobu, která zajišťovala obranyschopnost země. Lidé museli k účelům obrany poskytnout věcné prostředky (automobily, zemní a silniční stroje, budovy apod.), pokud nedostačovaly zdroje národního majetku a odevzdat je do užívání nebo do vlastnictví státu. Vláša ČSSR byla zmocněna vydávat prováděcí předpisy určující, ve většině případů podle specifikace Ministerstva národní obrany, o jaké prostředky půjde a uložit jejich držitelům udržovat je v použitelném stavu a v případě potřeby předat ve stanoveném místě a čase. Zákon stanovoval pravidelnou přípravu občanů k obraně republiky. Zákonem bylo stanoveno jaké podniky důležité pro obranu republiky je možno kde a jakým způsobem stavět. Soubor právních předpisů vydaný v roce 1961 představoval legislativní rámec pro zajišťování obranyschopnosti ČSSR pro celá šedesátá léta. Změny v něm přineslo až přijetí zákona o Radě obrany státu v roce 1969.¹¹⁸

Připravenost obyvatelstva spočívala zejména v praktickém a teoretickém výcviku zaměstnanců závodů a dále v ochraně před účinky zbraní hromadného ničení. Nový přístup k branné výchově nastal po XIII. sjezdu KSČ v roce 1966, kdy do této doby měla branná výchova silné nedostatky ve spolupráci mezi občany a ozbrojenými silami. Komunisté chtěli formovat pozitivní postoje obyvatelstva k ochraně státu, vytvořili a schválili usnesení „*K hlavním směrům ideologické a výchovné činnosti strany a státu na úseku obrany socialistické vlasti*“. V tomto usnesení se pojednává o branné výchově jako o nedílné a jednoznačné součásti komunistické výchovy.¹¹⁹

5.6 Zákon o branné výchově č. 73/1973 Sb.

Dne 3. července 1973 byl vydán zákon č. 73/1973 Sb. o branné výchově. Tento zákon měl přispět k zajištění obrany Československé socialistické republiky. Zákon stanovil cíle a obsah branné výchovy, způsob jejího řízení, práva a povinnosti orgánů, organizací a účastníků branné výchovy. Cílem bylo, aby každý československý občan cítil odpovědnost za obranu vlasti a byl ochoten bojovat za její svobodu a nezávislost. Obsah a cíle branné výchovy v období vlády komunistické strany byly odvozeny ze základních požadavků, kterým by musel každý občan dostát při plnění mimořádně náročných a mnohostranných úkolů obrany vlasti. Složky branné výchovy byly morální, politické, odborně technické, tělovýchovné a psychologické. Obsahem odborně technické složky branné výchovy je

---

¹¹⁸ ŠACH, Jan. *Co vše přinesl v roce 1961 zákon o obraně státu?* [cit. 2018-03-06] URL: <<http://www.vhu.cz/zakon-o-obrane-ceskoslovenske-socialisticke-republiky/>>.

¹¹⁹ MATIČKA, Václav. *Branná výchova*. 1. dotisk. Brno, 1979. s. 193.

odborná vojenská příprava a ovládání zbraní a bojové techniky. Tato složka měla být rozvíjena nejenom u příslušníků ozbrojených sil, ale také u civilního obyvatelstva.

Dále byla branná výchova zavedena jako samostatný školní předmět na druhý stupeň základních škol a postupovala do většiny dalších předmětů. Branná výchova zahrnovala brannou výchovu žáků, učňů a studentů, přípravu branců, brannou přípravu vojáků v záloze, přípravu občanů k civilní obraně, zájmovou brannou činnost a další činnosti směřující ke stanoveným cílům branné výchovy.¹²⁰ Účast občanů na branné výchově byla zakotvena v Ústavě Československé socialistické republiky. Za brannou výchovu ve školách a výchovných zařízeních nesly odpovědnost ministerstva školství Československé socialistické republiky za spolupráce s ostatními orgány státní správy, do jejichž působnosti spadá řízení škol a výchovných zařízení.¹²¹

V 70. letech 20. století se v učebnicích určených pro pedagogické fakulty uváděly informace o tom, že branná výchova je pro pedagogy cizí a školy nepovažovaly výuku branné výchovy za důležitou. Učitelé uvažovali o výuce až v období vyhrocení mezinárodního napětí, což byla např. karibská krize v roce 1961.

V průběhu osmdesátých let dvacátého století byla branná výchova stále vyučována na středních a vysokých školách, ale na základních školách vymizela z osnov a obsah branné výchovy byl převeden do ostatních předmětů. Pro příklad uvedu historii válečných dějin vyučovanou v dějepise a individuální a kolektivní ochranu vyučovanou v přírodopise. Branná cvičení a branné kurzy byly včleněny do výuky a měly žákům poskytnout výcvik v terénu. Cílem výcviku bylo upevnění znalostí a dovedností žáků, schopnost poskytnout první pomoc a chránit se před zbraněmi hromadného ničení. Po roce 1989 byly vydány dodatky ke směrnici z roku 1982, které upravovaly pojmy a názvy změněné v důsledku nového uspořádání země. Platnost této směrnice skončila v roce 1993. Změnami v roce 1991 byl zrušen Zákon o branné výchově č. 73 /1973. Došlo tak k ukončení výuka branné výchovy na školách všech stupňů. Zrušeno bylo i studium učitelského oboru branná výchova na pedagogických fakultách vysokých škol.¹²²

---

¹²⁰ *Zákony pro lidi*. [cit. 2018-02-03] URL: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1973-73.htm/>>.

¹²¹ MATIČKA, Václav. Branná výchova. 1. dotisk. Brno, 1979.

¹²² MÁRÁDOVÁ, Eva - HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Pilotní studie přípravy budoucích učitelů v oblasti ochrany člověka za mimořádných událostí*. Praha, 2007. Ministerstvo vnitra-generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR.

6. Branná výchova ve volnočasových organizacích

6.1 Období 1918 – 1938

V období první republiky působilo několik organizací, které určitým způsobem prováděly nějakou formu branné výchovy. Československo vyrovnávalo historicky vzniklé opožďení především vznikem různých sdružení a budováním společných zařízení pro mladé a dospělé v oblasti tělesné výchovy, sportu a turistiky (tělocvičny, sportovní hřiště a stadiony tělovýchovných a sportovních organizací, chaty a trasy zřizované péčí turistických organizací). Pozitivním vývojem prošly zvláště letní tábory budované sdružením dětí, mládeže a dospělých. Mezi nejvýznamnějšími organizacemi, zejména ve vztahu k budoucímu protifašistickému odboji byly Sokol a Junák – český skaut. Obě tyto organizace měly vysokou loajalitu členské základny, propracovanou organizaci a plošné zastoupení. Sokol se orientoval více tělovýchovně.¹²³ Junák byl zaměřen především na pobyt v přírodě.¹²⁴ Obě organizace systematicky zvyšovaly brannou připravenost svých členů, činily tak ale bez přílišné návaznosti na celkový systém branné přípravy obyvatelstva, který navíc ani nestihl být do mnichovské dohody účinně zaveden. Činnost těchto organizací byla zastavena okupací Československa.

6.2 Vývoj turnerského hnutí

Turnerství se zrodilo jako specifická forma tělesných cvičení a her v národním duchu německých zemí na počátku 19. století.¹²⁵ Za zakladatele německého, turnerského tělovýchovného systému jsou považováni Friedrich Ludwig Jahn a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen. Systém vznikl v době, kdy byla řada německých států ohrožena napoleonskými vojsky. Velký vliv na rozmach německého nacionálního hnutí mělo vystoupení německého filozofa Johanna Gottlieba Fichta, který vyzýval obyvatelstvo k obraně vlasti, k obrození německé kultury, zlepšení mravů a fyzické zdatnosti. V letech 1813–1814 se Jahn aktivně zapojil do války proti Napoleonovi, kde sehrál důležitou roli při organizaci a mobilizaci dobrovolnických jednotek. Friedrich Ludwig Jahn sepsal spis *O německé národnosti* (*Das*

---

¹²³ WAIC, Marek. *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. 1. vyd., Praha, 2014. ISBN 978-80-246-2259-0.

¹²⁴ *Projděte se 100letou historií skautingu*. [cit. 2017-11-30] URL: <http://www.skaut.cz/skautingu/o-skautingu/historie>

¹²⁵ Krüger, Michael. *Turnerství v Německu – proměna národní tělesné a pohybové kultury v moderní sportovní hnutí volného času*. In: *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*, Praha, 2004. s. 129.

deutsche Volkstum),¹²⁶ kde vyzývá německý národ ke sjednocení a fanatickým nacionalismem ho oslavuje jako zachránce Evropy před francouzskou nadvládou. Po skončení války byl Jahn pověřen zavedením tělesné výchovy jako povinného předmětu do pruských škol. V Prusku, ale i po celém Německu vznikaly další turnerské spolky. Zásadním cílem tělesných cvičení byla vlastenecká výchova směřující ke sjednocení a obraně německého národa. Nejdůležitější byly cviky vhodné pro hromadný výcvik jako chůze, běh, skoky, šplh, hody, střelba, zápas apod. Na oba autory mělo vliv také GutsMuthsovo pojetí tělesného cvičení. Zatímco GuthMuths se opíral při názvosloví o řecko-latinský základ, Jahn a Eiselen se pod vlivem nacionalismu snažili o tvorbu německého tělovýchovného názvosloví.¹²⁷ Jahn se rozhodl použít slovo *turn*, místo slova *gymnastika*.¹²⁸

Významnou součástí turnerského života, která byla spojena s rozvojem hnutí, byly nacionální slavnosti s hromadným tělocvičným vystoupením, které vedly ke vzniku celonárodních Turnfestů. V Coburgu se v roce 1860 uskutečnil I. Deutsches Turnfest a další se konaly v Berlíně, Lipsku, do vypuknutí první světové války se jich uskutečnilo dvanáct. Poslední slavnosti před první světovou válkou se konaly v Lipsku v roce 1913 za účasti 62 700 turnerů. Turnfesty urychlily vznik všenněmecké turnerské organizace, roku 1868 byl vytvořen Deutsche Turnerschaft, jako bojová nacionální organizace. Německá tělesná výchova se militarizovala. V německých státech vznikaly i první sportovní a turistické kluby. V roce 1864 Otto Heinrich Jäger uvedl ve svém spise „*Turnschule für die deutschen Jugend*“ že je třeba vrátit se k řecké atletice a snažil se uplatnit v branné přípravě mládeže závodivost, doporučoval pěstovat i hry. Pro výcvik mužnosti zaváděl vojenská pořadová cvičení. V tělesné výchově dívek prosazoval zvýšení námahy a stavěl se proti tanci. Jägrovny názory ovlivňovaly německý tělocvik až do přelomu století, kdy se začal výrazněji prosazovat sport. Koncem 19. století militarizace a nacionalismus německé tělesné výchovy ještě zesílila.

Každý kraj Německého turnerstva se skládal z jednotlivých spolků sdružených do tělocvičných žup. Na tělovýchovných slavnostech a setkáních pořádaly Turnvereiny mimo masových přehlídek také jednání o nových trendech, změnách stanov, finančních záležitostech atd. Ženy se účastnily na turnerském hnutí až do roku 1880 jen jako podpora. Vyšivaly spolkové prapory, účastnily se jejich svěcení a předávání, někdy vystupovaly jako

---

¹²⁶ Friedrich Ludwig, Jahn. *Das deutsche volkstum*. Berlin, Bibliographisches institut, 1898. s. 679.

¹²⁷ Jindřich Fügner a Miroslav Tyrš se turnerským hnutím inspirovali při tvorbě Sokola. Tyrš také vymýšlel české názvosloví. Jahn se také domníval, že pojem *turn* je německého původu, základem však je latinské slovo *tornare*.

¹²⁸ SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Turneři (1846 - 1986)*, Archiv sportu a tv inventář č. 59 NAD č. 187, s. 3.

řečnice. Samozřejmě byly vděčnými divačkami přehlídek a posluchačkami projevů. Někdy předcvičovaly před hlavním programem mužů. K oficiálnímu povolení jejich členství došlo v roce 1880. Po skončení první světové války zůstal základem tělesné výchovy turnerský německý systém, doplněný sportem, hrami a ovlivněn modernizovaným švédským systémem a názory dalších evropských tělovýchovných odborníků. Po válečné porážce nahrazovaly tělovýchovné, sportovní a skautské organizace brannou výchovu mládeže. Ústřední sportovní organizací se stal v roce 1917 Německý říšský výbor pro tělesná cvičení dále (DRA), jehož významnou součástí byl i Deutsche Turnerschaft, jehož představitelé měli na DRA značný vliv. Další Turnfesty, které už měly výrazný nacionální charakter, se uskutečnily v Mnichově (1923), Kolíně nad Rýnem (1928) a Stuttgartu (1933). Stuttgartský Turnfest již měl i charakter nacionálně socialistický. Roku 1935 se Deutsche Turnerschaft začlenil jako odbor 1 do nové fašistické Deutschen Reichsbund für Leibesübungen dále (DRL), která v r. 1934 vystřídala DRA. Roku 1938 byla ve Vratislavi (Breslau) uspořádána Německá turnerská a sportovní slavnost, která byla manifestací nacismu a provokací proti ČSR. Koncem roku byla DRL přeměněna na Nationalsozialistischen Reichsbund für Leibesübungen.¹²⁹

6.3 Skaut

Z významných myslitelů, kteří hlásali potřebu výchovy, užšího přimknutí se k přírodě, přiblížení školy a výchovy ke skutečnému životu, lze jmenovat J. A. Komenského, Pestalozziho, Herbarta, Rousseaua, Ruskina a Spencera.¹³⁰

Ještě před úplným založením skautingu v Anglii je třeba zmínit amerického filozofa D. H. Thoreaua, který po studiích na Harvardské univerzitě odešel sám k jezeru Walden, kde postavil dřevěný srub a přes dva roky žil v úplném souznění s přírodou. V roce 1854 napsal knihu *Walden aneb Život v lesích*,¹³¹ která později ovlivnila skauting.¹³²

O inovativní myšlenkové a výchovné hnutí mládeže, jež předcházelo vzniku organizovaného skautingu, se zasloužil Ernest Thompson Seton, americký spisovatel, malíř,

---

¹²⁹ SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Turneři (1846 - 1986)*, Archiv sportu a tv inventář č. 59 NAD č. 187, s. 6.

¹³⁰ SVOJSÍK, Antonín, Benjamin. *Základy Junáctví*. Praha, 1912. s. 19.

¹³¹ Několikrát přeložena do českého jazyka. Poprvé v českém překladu vyšla už na počátku 20. století, dále v letech 1924, 1933, 1949, 1991, 2006.

¹³² NOSEK, Václav a kol. *Cestou k pramenům: historie skautingu v obrazech*. Speciál časopisu Skaut-Junák. Praha, 2000. ISBN 80-86109-02-X, s. 17.

přírodovědec a lovec, který v roce 1902 založil společenství „Woodcraft Indians“, kde chlapce učil pozorování, životu v přírodě a zákonům skautů.¹³³

Velmi dlouhou dobu byl Seton považován za přímého spoluzakladatele skautingu, jelikož svou tvorbou ovlivnil jak anglického zakladatele Roberta Badena-Powella, tak i další. Woodcraft se na nějakou dobu také se skautingem spojil, ale později se jejich cesty opět rozdělily a nyní Woodcraft funguje je samostatná organizace. Skauting se Setonovi jevil od počátku jako tematicky a programově blízký a s jeho zakladatelem Robertem Baden Powellem z počátku ochotně spolupracoval. Proto také pomáhal při zakládání hnutí Boy Scouts of America a později dokonce přijal nabídku, aby se stal jeho náčelníkem. První světová válka však vedla k mnoha rozporům v názorech obou mužů a roku 1915 byl Seton v podstatě vyhoštěn ze skautského hnutí na základě dodatku, podle kterého mohla být členem Boy Scouts of America jen osoba, která měla americké občanství. Od té doby až do své smrti se Seton plně věnoval pouze své organizaci Woodcraft Indians a v roce 1916 svou původní organizaci přetvořil na novou The Woodcraft League of America, která byla daleko lépe organizovaná a která již před válkou dosahovala úctyhodného počtu 300 000 členů.¹³⁴

Vznik skautského hnutí jako takového je spojeno s osobou Sira Roberta Badena-Powella z Gilwellu, generála britské armády, který vedl vojenské akce při obraně města Mafeking v jižní Africe, které bylo obléháno Búry. Na obranu Mafekingu vycvičil Baden-Powell skupinu chlapců dovednostem válečných zvědů (anglicky scouts, odtud název skauting). Po svém návratu do Anglie shromáždil Baden-Powell družinu chlapců a odjel s nimi na ostrov Browsea v průlivu La Manche, kde postavili první tábor. V roce 1908 v Birkendlandu představil příručku *Scouting for Boys*. Toto datum se pokládá za oficiální datum založení skautingu.¹³⁵ Skauting se rychle šířil po celé Anglii, ale také i do dalších zemí po celém světě. Později byl zrušen v některých totalitních zemích (skauting je ze své podstaty demokratický a dobrovolný). Dívčí skauting vznikl v roce 1909, když se dívky zúčastnily první skautské rally v Křišťálovém paláci v Londýně. Dívky následně požádaly Baden-Powella, jestli se také mohou stát skauty. Světovou skautskou náčelnicí byla jeho manželka Olave Baden-Powell.¹³⁶

---

¹³³ SVOJSÍK, Antonín, Benjamin. *Základy Junáctví*. Praha, 1912. s. 20.

¹³⁴ LOM, M., ŠEBEK, J., *Junácký sněm 1990*. Mladá Boleslav, 1990. ISBN 80-852-10-01-0.

¹³⁵ NOSEK, Václav a kol: *Cestou k pramenům: historie skautingu v obrazech*. Speciál časopisu Skaut-Junák. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2000. ISBN 80-86109-02-X. s. 18.

¹³⁶ LOM, Miloň - ŠEBEK, Jaroslav. *Junácký sněm 1990*. Mladá Boleslav, 1990. ISBN 80-852-10-01-0.

Do českých zemí přinesl skautskou myšlenku pražský středoškolský profesor tělocvik Antonín Benjamin Svojsík, který byl již od útlého dětství členem Sokola. Ten v roce 1911 navštívil Anglii, kde se podrobně seznámil se skautským hnutím. Výchovná metoda se mu líbila a hned následujícího roku vydává obsáhlou publikaci „*Základy junáctví*“, která dodnes představuje tzv. „skautskou bibli“. Její autor úmyslně nezvolil v jejím názvu cizí slovo skaut a rozhodl se pro český ekvivalent, který by dal název celé organizace. Návrhů padlo více, ale nakonec zvítězila varianta školního inspektora Františka Bílého- slovo junák. Obálku knihy ilustroval akademický malíř Mikoláš Aleš a její význam pro skautské hnutí dokládá i to, že na ní dodnes skauti skládají svůj slavnostní slib. Název Junák zvolil Svojsík také proto, že jeho koncepce neobsahovala přesně myšlenky Baden Powellova hnutí a v mnohém se inspirovala Setonovým Woodcraft Indians. Členy Junáka se stala řada známých osobností nejrůznějšího zaměření – básník Jiří Wolker, klinický lékař, akademik Josef Charvát, cestovatel František A. Elstner, příslušník zahraničního odboje a spolustrůjce atentátu na Heydricha Jan Kubiš. Od počátku skautské organizace je značný důraz kladen na výchovu mládeže k vlasteneckému citění. Během 20. století Junák – český skaut naráží na mnoho překážek ve své činnosti.

A. B. Svojsík 1. února 1912 vydal svou první skautskou brožuru „Český skaut“. V záhlaví této brožury uvádí motto: *Zdravá, ušlechtilá a snaživá mládež je nejdůležitějším problémem českého národa.*¹³⁷ 1. světová válka zastavila rozvoj skautingu. A. B. Svojsík zabezpečoval charitativní činnost skautů ve prospěch raněných a rodin, jejichž otcové byli odvedeni na frontu a dbal také na národní uvědomění všech členů skautského hnutí. Po překonání války se skauti aktivně podílí na zakládání republiky. V prvních dnech a týdnech svobody a nezávislosti se do služeb československé vlády a jejích orgánů dali čeští skauti, kteří zaručovali spolehlivé a rychlé dodávání listovních zásilek mezi úřady. Ve prospěch nově vzniklé republiky se do služeb Národního výboru v Praze dalo 300 skautů. Skauti vykonávali ve prospěch rodící se republiky kurýrní, spojařské, pořadatelské a doručovatelské služby. Skauti se vyznamenali vytvořením skautské pošty, první pošty v Československé republice. Vznikají tak první známky s tematikou skautingu na světě.¹³⁸

Se vznikem republiky se skautské hnutí opět rozšiřovalo. Svojsík jezdil po městech a pořádal přednášky, snažil se skautské hnutí rozšířit i do míst, kam se ještě nedostalo. Zároveň se vznikem republiky začaly vznikat i další skautské organizace, některé z nich byly zakládány politickými stranami, jako například Skauti volnosti (Národně-socialistická strana)

¹³⁷ LOM, Miloň - ŠEBEK, Jaroslav. *Historie českého skautingu slovem a obrazem*. Mladá Boleslav, 1990. s. 28.

¹³⁸ *Sto let zkušeností* [online]. [cit. 2017-08-08]. URL: < <http://verejnost.skaut.cz/cz/skauting/historie/> >

nebo Skauti práce (později Spartakovi skauti práce, komunistická strana). Skautské odbory byly i při Dělnických tělocvičných jednotách. Největší vliv a členskou základnu si však udržel Svojsíkův Junák¹³⁹, z kterého v červnu roku 1919 vznikl Svaz junáků-skautů Republiky československé. V čele stála Ústřední rada, jejímž starostou byl Josef Rössler - Ořovský a náčelníkem Antonín Benjamin Svojsík. Začalo se pracovat znovu, ve svobodné vlasti. Těžká válečná léta dlouho zanechávala stopy na zdraví dětí a dospělých.¹⁴⁰ Zpočátku byla určena skautská výchovná metoda pouze pro mládež ve věku od 10 do 18 let, roku 1920 se věková hranice snížila a nejmladší chlapci ve věku 8-12 let se nazývali vlčata.¹⁴¹ O rok později se toto zavedlo i pro dívky, kterým se říkalo šotci (od roku 1939 světlušky).

Skauting se již od svého počátku projevoval jako výchovné hnutí zaměřené na službu společnosti a také pomoci druhým. Výchova k občanství je jedním ze základních cílů skautingu. Smyslem je úsilí o aktivní rozvoj kolektivu a společnosti, respekt k druhým a snaha být jim prospěšný.

Již v původní verzi Baden-Powellova skautského slibu byl kladen důraz na hodnoty vlastenectví: „*Slibuji na svou čest, že chci konat to nejlepší, abych plnil své povinnosti vůči Bohu a vlasti, pomáhal svým bližním v každé době a byl poslušen skautských zákonů.*“ Povinnost k vlasti byla zakotvena i v české verzi slibu z roku 1921: „*Slibuji na svou čest, jak dovedu nejlépe, milovati vlast svou Republiku československou a sloužiti jí věrně v každé době, plniti povinnosti vlastní a zachovávatí zákony junácké, duší i tělem býti hotov pomáhati bližnímu*“ a nadále přetrvává i v aktuálním znění.¹⁴²

Na počátku 30. let se do Svazu zapojila většina skautských skupin jiných národností žijících na území Československa a také skauti katoličtí. I ve třicátých letech pokračuje vzestup skautského hnutí, které se již rozšířilo do všech částí Československé republiky.¹⁴³ V roce 1937 měl Svaz přes 60 000 členů ve více než 1800 oddílech. Tento nárůst si vyžádal další vydávání odborné skautské literatury. Přestože se Svaz představoval jako nepolitická organizace, objevovala se v jeho periodikách stále častěji kritika politické situace v Německu

---

¹³⁹ Již v roce 1914 vznikl v Pardubicích Junák (tzv. Český skaut). Průkopníkem byl učitel reálky Josef Chlupáč, ale nadcházející mobilizace činnost přerušila na dlouhých pět let.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 39.

¹⁴¹ Od roku 1938 se věková hranice pro vstup k vlčatům snížila na 6 let.

¹⁴² *Příručka pro vedoucí středisek. Podpora výchovy.* <https://krizovatka.skaut.cz/stredisko/rizeni/3060-prirucka-pro-vedouci-stredisek-4-podpora-vychovy?autologin=1>

¹⁴³ Při otevření skautské výstavy v Pardubicích v roce 1931 pronesl Edvard Beneš zahajovací proslov, ve kterém vyzdvihl důležitou funkci, kterou plní skauting v Československu. „*Skautské hnutí chce v tomto smyslu vychovávatí lidi dokonalé neb aspoň slušné. Všude má svůj velký výchovný význam a u nás jest jeho význam po této stránce obzvláště národně i státně důležitý.*“ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 24. Brno, 1931, s. 286.

a výchova k národnímu patriotismu. Svaz se začal aktivně podílet na rozšiřování branné výchovy veřejnosti, což se při ohrožení republiky ukázalo jako velmi užitečné.

V roce 1938 měl Svaz skautů a skautek nejpočetnější základnu od dob svého vzniku. Svaz měl 65 000 členů.¹⁴⁴ Období předmnichovské republiky můžeme nazvat zlatou érou českého skautingu. Většina členů pocházela z městského prostředí, podíl členů z venkova byl mnohem slabší. Velkou ranou se stal Mnichov, kdy Československo přišlo o Sudety, a vznikla Druhá republika. Z pohraničních oblastí pocházelo i velké množství skautů, ovšem jejich majetek ihned po obsazení Sudet zabralo Hitlerjugend. V prosinci roku 1938 se konal mimořádný sjezd Svazu junáků – skautů a skautek Republiky československé. Na tomto sjezdu Svaz junáků ukončil svou činnost a skauti se začali připravovat na sjednocení ve spolek nový, s názvem Junák. Po okupaci 15. 3. 1939 se podmínky pro fungování skautingu výrazně zhoršily. Velitel Junáka byl donucen rezignovat, v létě roku 1940 po vyslýchání vůdčích osobností gestapo vniklo do některých letních stanových táborů a jeho účastníky rozehnalo. Důvodem byla údajná branná výchova zaměřená proti německé říši. 28. října 1940 podepisuje K. H. Frank Výnos o zrušení Junáka, který vstupuje v platnost 4. listopadu 1940. Veškerý majetek organizace včetně kluboven je zabaven a předán Hitlerjugend. Mnozí členové a vůdcové oddílů jsou pozatýkáni a vězněni v koncentračních táborech i věznicích až do osvobození republiky v roce 1945. Mnoho skautů se zapojilo do ilegálních odbojových skupin nebo do přímých bojů s cílem znovu osvobodit vlast. Někteří skauti se zapojili do odboje, někteří utekli za hranice státu. Domácí oddíly se zapojily do podobných mládežnických organizací, jako byl Klub českých turistů, Foglarovy čtenářské kluby Mladého hlasatele či různé sportovní kluby. Řada jednotlivců i celých skautských oddílů se zapojila do odboje doma i v zahraničí. Během druhé světové války nedobrovolně ukončilo své životy na 700 skautů.¹⁴⁵

Po válce zase junáci prokazovali své zásady při obnovování republiky. Na základě zpráv a komentářů tehdejšího denního tisku je možné sledovat, že se podíleli prakticky na všech konaných akcích. Ať se již jednalo o pomoc lidem, státním orgánům, o brigády, likvidační, tlumočnickou, pořadatelskou, nebo jinou činnost. Vysloužili si tak oblibu v celé společnosti.¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ JUNÁK - SVAZ SKAUTŮ A SKAUTEK ČR. Ústřední rada. *Historie skautingu: cestou k pramenům*. Junák - svaz skautů a skautek ČR. Praha, 1999. s. 28.

¹⁴⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Historie skautingu*. s. 33.

¹⁴⁶ SVOBODA, Milan. *Hledání zaváté stezky: Příspěvek k dějinám českého skautingu*. Praha, 1994. ISBN 80-900821-8-1. s. 96.

Po válce dochází k obnovení činnosti skautů a následně v roce 1948 byl Junák začleněn do Svazu československé mládeže a dne 1. ledna 1950 byl oznámen zánik Junáka a uzavřena jeho činnost. Po převzetí moci ve státě Komunistickou stranou Československa (KSČ) se skauti stali nepohodlnými pro svoji výchovu k demokracii a kořeny na západě. V roce 1968 byl do vedoucí funkce KSČ zvolen Alexander Dubček a prezidentem byl Ludvík Svoboda. Vlna příchozích změn se také nevyhnula ani jednotné organizaci Československého svazu mládeže, která se postupně rozpadla na osmnáct samostatných organizací. V červnu 1968 byla založena samostatná národní organizace Pionýr. O dva roky později 15. září 1970 zaniká samostatný Pionýr, stejně jako tomu bylo u Junáka a dalších organizací. Následně byla ustanovena jednotná dětská organizace Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže. Úkolem organizací fungujících v období vlády KSČ byla politická výchova mládeže a de facto kontrola jejich volného času. Mládež do organizací musela chodit a musela plnit prvky nejenom branné výchovy, pokud by do organizací nedocházela, tak se mohlo stát, že následně ti mladí lidé nebyli přijati na střední školy, apod. Na druhou stranu Pionýr spravoval tzv. domy pionýrů a mládeže, které sice plnily představy KSČ, ale byly velmi dobře financovány a právě proto tam byly pro mládež zajímavé kroužky (modelářské, elektrotechnické, radiotechnické). Některé kroužky byly samozřejmě propojeny se Svazarmem.

6.4 Sokol

6.4.1 Tyršova idea brannosti

Základním ideovým programem, ze kterého sokolské hnutí vycházelo a vychází i v dnešní době je stať Miroslava Tyrše „*Náš úkol, směr a cíl*“.¹⁴⁷ Dalším význačným a velmi často citovaným programovým dokumentem je jeho článek „*Pokud tělocvik a jednoty tělocvičné k brannosti národní přispívají*“.¹⁴⁸ Za jeden z nejdůležitějších cílů považoval Tyrš vytvoření takové tělovýchovné organizace, která by se mohla stát základem armády. Sokolská organizace poskytovala příležitost k práci na posílení fyzické i morální stránky jak jednotlivců, tak ve svém souhrnu celého národa. Každodenní práce se měla odrazit ve zlepšené brannosti všech obyvatel, neboť všichni měli být zapojeni do národní činnosti. Tyrš

---

¹⁴⁷ Ideovou a politickou orientaci Sokola vysvětlil Tyrš roku 1871 ve stati *Náš úkol, směr a cíl*, uveřejněné v I. čísle I. ročníku časopisu Sokol. Charakterizoval tam Sokol jako neprůlomnou hráz proti všem nepřítelům národa. Dále zdůraznil, že základem práce Sokola musí být především tyto prvky: práce pro národ, pokrok, slovanská vzájemnost a demokratismus. Tyrš, M. *Náš úkol, směr a cíl*. In o sokolské idey 1.

¹⁴⁸ TYRŠ, Miroslav. *Pokud tělocvik a jednoty tělocvičné k brannosti národní přispívají*, Sokol, 1. Praha, 1871.

předpokládal, že se pomocí výchovy dorostu docílí především toho, že každý český muž do třiceti let bude branně připraveným sokolem. V tehdejších intencích Rakouska - Uherska nemohl sice Tyrš ideu brannosti prezentovat ostentativně, ale o to více ji vyslovoval v souvislosti se sokolskými úkoly. Proto celou řadu symbolů zakomponoval do cvičení, a to nejen do těch veřejných.¹⁴⁹ Tyrš vyzdvihoval drobnou vytrvalou činnost nad velkolepé přehlídky a slavnosti, které podle něj ve velkém množství sokolské myšlenky spíše ubližovaly, neboť odváděly od opravdu důležité práce, a tím i od dosahování skutečných cílů.¹⁵⁰

Podle některých sokolských teoretiků, publikujících ve dvacátých letech 20.stol a snažících se obnovit ideový základ organizace, směřovala vždy veškerá sokolská činnost k její budoucí vojenské realizaci. Ta podle nich byla hlavním cílem fungování hnutí. Nejvydávanějším autorem hájícím tento názor byl v nakladatelství ČOS Věnceslav Havlíček. Přestože připouští, že Miroslav Tyrš nebyl militaristou, zastává názor, že byl vojákem, který vědomě připravoval organizaci na možnost revolučního boje, v jehož čele by stály sokolské jednotky. Doslova tvrdí, že Tyrš „*své všeobecné myšlenky o brannosti a válce přizpůsobil českým poměrům a vypracovával tak plán osvobození českého národa vlastní moci vojenskou.*“¹⁵¹

Ačkoliv vojenská schopnost neměla být původně hlavním cílem sokolského snažení, postupně se pod vlivem historických událostí a vývojem společnosti stala právě příprava k brannosti hlavním účelem jeho existence. Zakladatel sokolského programu Tyrš pokládal rozvoj brannosti pouze za jeden z pozitivních cílů tělesné výchovy, význam sokolského hnutí spatřoval zejména v celkovém rozvoji národních vlastností. Tělocvik měl být nástrojem zdokonalení jednotlivců po všech stránkách. Význam brannosti a vojenské přípravy postupně vzrůstal. Sokolové se stali základní jednotkou legií a přispěli neopomenutelnou silou k vytvoření samostatného Československého státu. Tyršova představa o všestranném vzdělání, které nejvíce napomůže při zachování národa, se naplnila.¹⁵²

---

¹⁴⁹ SOUKUP, František, Alois. *Tyršova idea národní armády*. 2. vyd. Praha, 1936. s. 97 - 99.

¹⁵⁰ TYRŠ, Miroslav. *Dopisy Miroslava Tyrše Ctiboru Helceletovi*, s. 18.

¹⁵¹ HAVLÍČEK, Věnceslav. *Tyršovy snahy vojenské*, str. 6.

¹⁵² Tématu Tyršova idea brannosti se ve své bakalářské práci hlouběji věnovala Magdaléna Divínová. *Vývoj idey brannosti v tělovýchovném hnutí Sokol a jeho vliv v I. světové válce*. Praha, 2008.

6.4.2 Od založení Sokola

Dne 16. února 1862 došlo v Praze k založení českého spolku „Tělocvičná jednota Pražská“ se znakem sokola v letu. Tělovýchovná organizace Sokol vznikla jako česká odpověď na německé turnerské hnutí.¹⁵³

Stalo se tak na popud především mladého doktora filozofie Miroslava Tyrše. Sokol v podání Miroslava Tyrše byl volně inspirován dílem Friedricha Ludwiga Jahna. Jahn pořádal pro mládež bez rozdílu tříd a stavu v Hasenheide u Berlína veřejná cvičení. Cílem cvičení pro něj byla vlastenecká výchova směřující ke sjednocení a obraně německého národa. Z tělocviků tím učinil činnost ve smyslu nadosobním tedy národním. Českou tělocvičnou jednotou se Tyrš sice nesnažil kopírovat německé turnerství, avšak nepochybně se jím nechal inspirovat. Jak sám napsal: „*Nestačí vždy jen přijmout, nutno vše našim poměrům, našim snahám přizpůsobit, a co se ducha a celku našemu přičí, i tenkrát zavrhnout, kdyby i některé výhody podřízené snad poskytnouti mohlo.*“¹⁵⁴

Zakladatel sokolského hnutí dr. Miroslav Tyrš usiloval o vybudování rozsáhlé tělovýchovné organizace na základě vlastenectví, slovanské vzájemnosti, demokracie a pokroku. Organizace Sokol tedy vznikla na základě formování a obrození českého národa. Sokol měl podle Tyrše sehrát pozitivní roli v zápase s rakousko-uherskou monarchií, utlačující český národ. Dr. Miroslav Tyrš chtěl svou sokolskou výchovou zajistit zdraví, vzdělanost a zdatnost národa, který byl násilím zbavován lidských práv. Sokolství nemělo znát rozdílu politických, třídních či náboženských, ale mělo spojovat lid společnými zájmy, stejnými povinnostmi pro mladé i staré, bohaté i chudé. Od roku 1863 začaly vznikat první sokolské jednoty a brzy získaly ohlas i mimo území Čech a Moravy.¹⁵⁵ Český národ si tehdy začal budovat národní sebevědomí. Postupem času a historického vývoje, přešla organizace od kulturně-nacionálního, k občansko-nacionálnímu programu především ve spojení se vznikem samostatné československé republiky. Po vznik první republiky dosahuje organizace

---

¹⁵³ Zakladateli německého turnerského hnutí a tělovýchovného systému byli Friedrich Ludvík Jahn (1778 - 1852) a Ernst Wilhelm Bernhard Eiselen (1792 - 1846). Systém vznikl v době, kdy Německo bylo politicky rozdrobeno a jeho velká část (zvl. Prusko) byla okupována francouzskými napoleonskými vojsky. To vyvolalo v život vypjaté nacionální hnutí, které si vytklo za cíl vyhnat francouzské okupanty a sjednotit Německo. Cílem tělesných cvičení byla vlastenecká výchova směřující ke sjednocení a obraně německého národa. Základem byly cviky vhodné pro hromadný výcvik jako chůze, běh, skoky, šplh, hody, střelba, zápas apod. Významnou roli při provádění těchto cviků hrálo různé nářadí a náčiní. Třebaže se v pozdější době Sokolové tomu bránili, je jasně patrná inspirace Sokola Turnery a jejich cvičebním i ideovým programem. DVORÁČEK, Petr. *X. všesokolský slet roku 1938 a jeho ohlas ve společnosti*. Praha, 2008.

¹⁵⁴ TYRŠ, Miroslav. *Náš úkol směr a cíl*. Časopis Sokol 1, Praha, 1871. s. 2.

¹⁵⁵ WAIC, Marek. *Sokol v české společnosti*. In: *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*. Praha, 2004. s. 226.

Sokol svého největšího rozvoje jak v počtu členů tak oblíbenosti, a můžeme ji označit za organizaci vlasteneckou. Svůj vliv prokázala i tím, že mnoho předních osobností a čelních představitelů politiky bylo členy Sokola. Od r. 1862 nastává neustálý vzestup sokolský jak co do počtu členů, tak co do rozšiřování a prohlubování jeho činnosti. Podle historičky Věry Olivové byla Tyršovým záměrem snaha za pomoci tělocviku a jeho veřejné prezentace o sjednocení národa a vybudování národní uvědomělosti.¹⁵⁶

Sokol od počátku své činnosti projevoval své vlastenecké zaměření. Vystupování v krojích, účast na národních slavnostech i veřejná hromadná cvičení upevňovala národní sebevědomí. Známé byly především všesokolské slety.¹⁵⁷

Za války byla Česká obec sokolská považována za protistátní organizaci se dvěma tvářemi, což ovšem nebylo bezdůvodné označení. Zatímco se oficiálně věnovala humanitární činnosti na podporu válečných poškozených, její vedení se zapojilo do konspirace v řadách Tajného výboru Maffie. Jedna z vizí odboje dokonce počítala v zázemí s činností sokolských diverzních milic.

Během první světové války, kdy byl Sokol zakázán rakousko-uherskými úřady, se mnoho jeho členů a představitelů významně účastnilo protirakouského odboje a měli velký podíl na vzniku československých legií. Největší počet legionářů z řad Sokolů působilo v Rusku. Legionáři při své zpáteční cestě do vlasti po transsibiřské magistrále zakládali sokolské jednoty a šířili tak sokolské ideály. Ve dnech převratu v říjnu 1918 udržovali pořádek ve městech a podařilo se jim zabránit občanským nepokojům. Díky nim se nepodařilo odzbrojit zbytky rakouských a maďarských jednotek, které zastihl konec války v Čechách, ochránit sklady potravin proti rabování. Dále střežili nádraží, průmyslové objekty, zámky, knihovny, archivy a další. Mnohokrát byli nazýváni našim národním vojskem. Sokolové se v hojném počtu účastnili na přelomu let 1918 - 1919 stabilizace poměrů v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva a na Těšínsku. Od února 1919 působili Sokolové v prvním praporu I. pluku stráže svobody v Bratislavě, kde asistovali při převzetí moci představiteli československého státu na Slovensku. Pluky stráže svobody,

---

¹⁵⁶ OLIVOVÁ, Věra. *Lidé a hry: historická geneze sportu*. Praha, 1979. s. 490.

¹⁵⁷ Dne 18. června 1882 se konala na Sřteleckém ostrově „Jubilejní slavnost Sokola Pražského“, jejíž součástí byl i průvod Prahou. Slavnost se stala pro sokolské hnutí povzbuzením k další činnosti. Jedním z aktivních členů Sokola byl také Tomáš Garrigue Masaryk. Do začátku první světové války uspořádal Sokol šest sletů (1882, 1891, 1895, 1901, 1907, 1912). Významné byly i slety župní. Slet sokolské župy Prostějovské v červnu 1908, kam jen zvláštní vlaky dopravily přes 14 000 návštěvníků. KOZÁKOVÁ, Zlata. *Sokolské slety*. Praha, 1994. ISBN 80-235-0029-5. s. 42.

menší polovojenské sbory složené ze sokolských dobrovolníků, se také zúčastnily bojů proti vojskům Maďarské republiky rad v roce 1919.¹⁵⁸

V mezidobí světových válek (1918 - 1938) Sokol čítal již více jak milion členů, mezi něž patřily i tak významné osobnosti jako T. G. Masaryk nebo Edvard Beneš. Od roku 1921 se budovalo reprezentativní sídlo organizace, které svou polohou, architekturou i oslavou otevření reprezentovalo nadstandardní vazby Sokola k státu. Tzv. Tyršův dům se nacházel na Malé Straně a byl vystavěn podle návrhu významného architekta Františka Krásného. Slavnostního otevření paláce v květnu roku 1928 se zúčastnili prezident Masaryk, předseda vlády Švehla, ministři Beneš a Udržal a jiní.¹⁵⁹ Ve dvacátých letech pak proběhlo budování sokoloven. Významným se stal rok 1924, kdy se Československá obec sokolská poprvé zúčastnila Olympiády, dále se také různými oslavami přihlásili k památce Jana Žižky. Ve stejném roce se také konal VII. valný sjezd, na němž byly kodifikovány zásady sokolské činnosti v rámci národa. Šlo o podporu veřejného tělesného zdraví, propagaci sokolské filosofie a tělovýchovné metodiky a její snaha dostat ji do škol, propagovat význam tělesné výchovy pro stát, podporovat brannost národa, řešit vztah Sokola k církvím, socialismu, slovanským národům. Tyto zásady pak provázely fungování spolku po celou dobu tzv. první republiky.¹⁶⁰

V roce 1925 vznikly na venkově tzv. selské jízdy. Členové selských jízd měli za povinnost být současně členy Sokola a některé Národní střelecké jednoty. Jejich program spočíval v nácviu jízdy na koni, snah chovatelských a dále v tělovýchovné činnosti v duchu Tyršově - s otužováním brannosti.¹⁶¹

V týdeníku *Nový lid*¹⁶² dne 1. ledna 1931 bylo zmíněno výročí 60 let od doby, kdy Tyrš začal vydávat časopis *Sokol*¹⁶³. Právě v době třicátých let se o Sokolu velmi často mluvilo jako o obránci vlasti.

Ve druhé polovině 30. let 20. století, tedy v období zhoršujícího se mezinárodního postavení státu - podporoval Sokol brannost státu. Sokol se zaměřoval na předvojenskou výchovu a také například finančními sbírkami podporoval obranyschopnost Československé

¹⁵⁸ WAIC, Marek. *Sokol v české společnosti. In: Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*. Praha, 2004. s. 226.

¹⁵⁹ SAK, Robert. *Miroslav Tyrš: sokol, myslitel, výtvarný kritik*, s. 237-238.

¹⁶⁰ WALDAUF, Jan. *Sokol- malé dějiny velké myšlenky*. 1. díl. Praha, 2007. ISBN 978-80-85948-67-7, s. 50.

¹⁶¹ Československá vlastivěda. Praha, 1931. 649 s.

¹⁶² *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu*. Brno, 1931.

¹⁶³ V roce 1871 bylo vydáno první číslo časopisu *Sokol*, v němž jeden ze zakladatelů organizace Dr. Miroslav Tyrš uveřejnil pro sokolské hnutí dodnes platnou stať *Náš úkol, směr a cíl*. KOZÁKOVÁ, Zlata. *Sokolské slety*. Praha, 1994. ISBN 80-235-0029-5. Kapitola I. Všesokolský slet, s. 7.

republiky. Společně se Sokolem spolupracovaly i další velké tělovýchovné organizace. Prvním významným výsledkem spolupráce byly Sportovní lidové hry v roce 1936, tedy v období Berlínské olympiády. Pořádaly je společně Sokol, Orel a Dělnická tělovýchovná jednota.¹⁶⁴

Se vzrůstem slovenského autonomismu rostly i problémy Sokola na Slovensku. Paradoxem bylo, že naopak vztah s německou menšinou až do samého závěru třicátých let příliš problematický nebyl. Především v rámci sportovních akcí se sokolové s českými Němci setkávali až do roku 1938, byť pro henleinovskou propagandu byl Sokol jedním ze symbolů nenáviděné republiky. Ještě během zimy na přelomu let 1937 a 1938 Československá obec sokolská organizovala zimní lyžařské závody středních škol zahajující sletový rok. Pořadatelé zaznamenali hojnou účast německých středoškoláků. Ovšem jarních sportovních akcí se už německé instituce nezúčastnily a to kvůli henleinovské propagandě.¹⁶⁵

Postavení Československé republiky před rokem 1938 v mnohém připomínalo její postavení před rokem 1920. Vzhledem k upevnění státních institucí už Sokol nehrál otevřeně roli represivního státního aparátu, jako tomu bylo při vzniku republiky, kdy nahrazoval armádu a policii. Přesto pořádkovou sílu do určité míry zastupoval tam, kde bylo z politických důvodů nevhodné užít uniformovaných složek. Ve vztahu k domovu i k cizině pak hrál Sokol velkou roli propagační.¹⁶⁶ V meziválečném období se slety rozvinuly v obrovské podniky, výborně organizované a finančně úspěšné. Éru završil X. všesokolský slet v červenci 1938, který se změnil v největší manifestaci odhodlání Čechů bránit Československou republiku proti nacistům.

Již 29. května 1938 se na Masarykově stadionu konal den žactva pražských národních škol. I přes nepřízeň počasí se nakonec žáci rozhodli plánované sestavy zacvičit. Na ploše stadionu se během dne vystřídalo přes 12 000 pražských dětí různého věku, od nejmladších žáků obecných škol, až po nejstarší žáky škol měšťanských. Bylo zřejmé, že mládež plně stojí za ideály demokracie a za republikou. Ve dnech 9. - 12. června proběhly v Praze IV. středoškolské hry. Obsahové poselství souznělo s napjatou mezinárodní politickou situací a odráželo i výsledky aplikace zákona o branné výchově jako povinného předmětu na středních školách. Původně přihlášení studenti československých německých škol se her z důvodů zhoršené mezinárodně politické situace nakonec nezúčastnili, ačkoliv se zimních her

---

¹⁶⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha, 2000. ISBN 80-7277-195-7. s. 486.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ WAIC, Marek. *Byli jsme a budem*. Praha, 2012. s. 214.

účastnili v relativně velikém zastoupení. Prezident republiky Edvard Beneš pronesl ke studentům projev., *Vítám vás všechny v předvečer vaší tělocvičné manifestace...Doba sama si vynutila, aby v tomto programu byla postupně zdůrazňována také složka brannosti mládeže. ...Chci tím říci tolik, že branná výchova mládeže má smysl a úkol mnohem širší než jen podávat návod k určitým mechanickým cvikům a výkonům. Plně uznávám, že hlavní podíl na této přípravě mají učitelé tělesné výchovy a že si počínají správně, připravují-li mládež tak, aby byla schopna plnit životní úkoly a sloužiti potřebám státu...Dnešní těžké poměry ve světě ukazují, že to nebude vždy úkol snadný. Svobodná vlast, v níž jste se zrodili, svoboda a státní nezávislost její je základem svobodného vývoje a šťastného života každého našeho občana, bez ní byl by náš život těžký, nejistý, politicky neúspěšný, kulturně nehodnotný. Je to jedna z nejvyšších hodnot, jež lidstvo má, važte si jí, hajte ji, hajte a braňte ji neohroženě a pevně a braňte ji až do smrti. Vás všechny, tedy i ty, kdož jste jiné národnosti a mluvíte jiným jazykem, spojuje jeden stát a státní vlajka, pod jejímiž barvami vystupujete na veřejnost. Je naším ochranným štítem, je symbolem naší svobody a státní jednotnosti. Važte si jí, nikdo se nezpronevěřte jejím barvám a braňte do posledního dechu ideu, kterou vás tato vlajka drží pohromadě. Tak nejlépe oslavíte každé jubileum republiky, tak jistě dojdete k cíli, který vám život jako československým občanům ukládá.*¹⁶⁷

Na pořadu X. sletu nemohl chybět vzhledem k politické situaci den brannosti. Byl naplánován na 16. června 1938. Vybraní žáci, dorostenci, muži a vojáci předvedli, jak Tyršův tělocvik slouží branné přípravě.

Den 3. července 1938 – proběhlo slavnostní zahájení sletu. Vystoupení mužů na X. sletu se zapsalo do historie. Bohužel ne všichni cvičenci mohli na sletu vystoupit. Někteří totiž byli v květnu povoláni k obraně státních hranic. Při prostných s názvem „*Přísaha republice*“ se divákům tajil dech. Autor František Pecháček nechal na značky i mezi ně nastoupit téměř 30 000 mužů. Secvičené útvary znázorňovaly hradby. Vše doprovázel mohutný chorál plný odhodlání bránit vlast před násilím. Hudbu složil Jan Seehák, slova Jan Hlavsa. Zpěv zajistil Křížkovský sbor. Skladba zanechala v divácích silný dojem. Byla důkazem sjednocení národa v jeden celek. To doposud nedokázal žádný politický program. Další skladbou mužů byla „*Sokolská brannost*“, které se účastnilo 1584 mužů. Skladba byla opět od Františka Pecháčka - jehož život bohužel za války vyhasl. Sletová scéna byla ovlivněna politickým napětím. Autor dr. Jan Malík ji pojmenoval slovy „*Budovat a bránit.*“

---

¹⁶⁷ N A Praha, fond ČOS, kart.č. 838, *Opis projevu prezidenta republiky Edvarda Beneše přednesený studentům dne 11. června.*

Znázorňovala historii naší republiky a vyzývala k obraně státu před nebezpečím. Hlavním motivem bylo velké tepající srdce symbolizující důležitost jeho jednoty. Na přípravě scény se podílel skladatel J. Kříčka, režisér B. Stejskal, choreografka B. Matějcová a Česká filharmonie.¹⁶⁸ Závěrečným a nejmohutnějším cvičením prvního dne se stala prostná mužů, doprovázená husitským chorálem „*Ktož jsú boží bojovníci*“ a uzavřená přísahou republiky. Právě toto cvičení se stalo symbolem X. sletu a k němu se váží i vzpomínky pamětníků.¹⁶⁹

V pondělí 4. července během dopoledních hodin vzdalo sokolstvo na Pražském hradě hold prezidentu republiky dr. Edvardu Benešovi. Starosta ČOS dr. S. Bukovský ve své zdravici mj. řekl „...*jdeme vytrvale za ideály bratrství a rovnosti, pěstujeme ušlechtilou krásu a junáckou sílu, vytváříme povahově ucelené a samostatné osobnosti a dáváme každému svobodu v myšlení, rozhodování i jednání, vychovávajíc všechny své jednotlivce k rozvaze, odvaze, k sebevědomému klidu, ke statečnosti a pohotové obraně...*“¹⁷⁰

Zakončení posledního cvičebního dne bylo věnováno sokolskému jezdecku, kdy se na ploše stadionu objevilo 283 jezdců ve třech sborech. Každý oddíl byl oblečen do jedné z národních barev. Závěrem jejich vystoupení bylo vytvoření tří československých vlajek. Jejich vystoupení bylo vysoce hodnoceno nejen po stránce estetické, ale hlavně z pohledu branné výchovy a případné připravenosti sokolského jezdeckva pro potřeby armády v případě obrany republiky. Následujícího dne, tedy 6. července - ve výroční den upálení mistra Jana Husa slet vrcholil. Konal se sletový průvod, který měl oslavovat jednotu národa a jeho vůli k obraně země.

Zvyšující se politické napětí dodalo sletovému vystoupení vojáků československé armády a států Malé dohody zvláštní důraz. Jelikož na žádném z předchozích sokolských sletů nedostala armáda tolik prostoru.¹⁷¹ Během celého odpoledne se konalo množství různých vystoupení, ale vrcholem odpoledne se stalo vystoupení československého letectva.

---

¹⁶⁸ PROCHÁZKA, Rudolf. *X. všesokolský slet v Praze 1938*. 1. vydání. Československá obec sokolská. Praha, 1939. s. 180.

¹⁶⁹ „*Bránit a ubránit!*“ – to bylo poselství této skladby. V jejím závěru cvičili muži při doprovodu těchto slov: „V této velké chvíli vzpomínáme bratří, kteří vzdáleni domova přinášeli mu obět’ – za věčná práva a svobodu, ve vřavě nenávislných bojů, a přece jen zvítězili. Hle jejich památka nás sílí, proto nikdo z nich nezemřel nadarmo. Stojíme pevně na jejich místech připraveni s novou silou za lepší příští své drahé vlasti i bojovat. Stráž nás volá, bratří, vztáhněte své paže, pevně obejmeme krásnou svoji zem. Lásku k míru, klidu v srdci svého lidu věčně zachováme sami proti všem. Kdož se boji vyhýbáte, kdo se svého práva vzdáte, kdo se matky odříkáte? Zde jsme UHLÍŘ, Jan. *X. všesokolský slet roku 1938 a podíl sokolstva na zápase na obranu republiky*. Historie a vojenství. Praha, 4/1997. ISSN 0018-2583.

¹⁷⁰ PROCHÁZKA, Rudolf. *X. všesokolský slet v Praze 1938*. 1. vydání. Československá obec sokolská. Praha, 1939. s. 182.

¹⁷¹ UHLÍŘ, Jan. *X. všesokolský slet roku 1938 a podíl sokolstva na zápase na obranu republiky*. Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha, 4/1997. s. 56.

Akrobatická skupina npor. Františka Nováka na Avíích B-122 přeletěla několikrát nad stadionem, přičemž při každém přeletu zobrazila na nebi jedno písmeno z nápisu „X. slet“. Následně přiletělo 230 letounů pod vedením brig. gen. Karla Procházky. Letecká brigáda vytvořená z 25 letek (14 letek stíhacích, 7 lehkých bombardovacích a 4 těžké bombardovací), demonstrovala vypělost československého letectva.¹⁷²

V závěru armádního dne vojska Malé dohody vykonala slavnostní pochod před prezidentem dr. Edvardem Benešem. Slet byl zakončen československou, jugoslávskou a rumunskou hymnou „*Kde domov můj*“. Ohlasy na X. všesokolský slet byly velice pozitivní a až do dnešních dnů je slet interpretován nekriticky pozitivně. Na organizační nedostatky, kterých byla celá řada, bylo velkoryse pozapomínáno. I v tisku byla spuštěna vlna nadšení, kdy titulky českého tisku zněly jasně vlastenecky: „*Jsmo národ pořádku a kázně*“, „*Slet manifestací obrany proti fašismu*“, „*Národ ze žuly nebude poražen*“, „*Mysterium demokracie*“, „*Národní osvobození*“. Také provládní německy tištěný tisk, který ovšem kromě „*Socialdemokrat*“ byl povětšinou placen československou vládou, komentoval slet velice kladně. Slet ignorovaly listy SdP „*Die Zeit*“ a německé říšské noviny psaly negativně již o sletu žactva, kdy psaly, že se nejednalo o přehlídku tělovýchovné organizace, ale nýbrž šlo především o to, aby slet ukázal českou vůli k odporu a k útoku. Sokolové byli odhodláni bránit vlast i po podepsání Mnichovské dohody. „*Prohlašujeme, že trváme neochvějně a bezpodmínečně na nedělitelnosti Československé republiky a že bez boje se nevzdáme ani kouska půdy svobodné naší vlasti...*“. Podporu prezidentovi v dopise vyjádřila: ČOS, Svaz dělnických tělocvičných jednot, Středočeská župa československého Orla, Československá obec legionářská, Nezávislá jednota československých legionářů, Obec přátel legionářů, Svaz Československého učitelstva, Družina československých válčených poškozců, Svaz československých Junáků skautů, Obec československých spisovatelů a Ústřední rada církve československé.¹⁷³

Po vzniku protektorátu Sokol přestal s nacionalisticko-ideově-brannou činností a výchovou. Oficiálně se věnoval tělovýchově, kultuře a osvětové činnosti, čímž se snažil zakrýt odbojovou činností, na které soustavně pracoval od roku 1939. V roce 1941 byl Sokol nacisty zrušen a zabrán i jejich majetek. Druhá světová válka skončila a důležitým mezníkem v působení Sokola byl rok 1948, kdy nastupuje k moc KSČ. Předsednictvo tzv. „*Ústředního akčního výboru Národní fronty*“ rozhodlo 27. února 1948, že jedinou tělovýchovnou

---

¹⁷² Tamtéž. s. 56-57.

¹⁷³ NA Praha – ČOS, kart. č. 116. *Dopis TJ Sokol Vyškov*. 19. IX. 1938.

organizací bude Sokol. Ostatní tělovýchovné spolky a svazy musely povinně svůj majetek předat a byly sloučeny pod jednotnou tělovýchovnou organizaci Sokol.¹⁷⁴

Sokol byl organizací, která se věnovala otázce obrany státu, zaměřovala se na předvojenskou výchovu a také například finančními sbírkami podporovala obranyschopnost Československé republiky. Značné množství sokolů bylo během I. světové války členy československých legií a v zápětí v roce 1918 fungovala organizace i jako polovojenský sbor, který zajišťoval ve dnech převratu v říjnu 1918 pořádek ve městech. Sokolům se podařilo zabránit občanským nepokojům a jejich zásluhou se podařilo také ochránit sklady potravin proti rabování. Dále střežili nádraží, průmyslové objekty, zámky, knihovny, archivy a další. Mnohokrát byli nazýváni naším národním vojskem. Sokolové pořádali všesokolské slety, na kterých byly prezentovány prvky brannosti. Lze konstatovat, že byl Sokol organizací, která rozvíjela nejenom mládež v oblasti tělovýchovné, sportovní a kulturní, ale i v oblasti branné výchovy.

6.4.3 TJ Sokol Pardubice I

První myšlenka založení Sokola v Pardubicích je datována k červnu roku 1863. V následujícím roce byly schváleny stanovy k výstavbě tělocvičny. Poté následovalo několik nečinných let z důvodu Rakousko – pruské války, která proběhla v roce 1866, během níž se Pardubice staly velkým lazaretem, a v tomto důsledku byla stavba odložena. Až v roce 1867 zasedala schůze Měšťanské besedy a usnesla se ke svolání mimořádného výboru. Na besedě se sešlo 50 mužů a byl sepsán seznam zakládajících členů v čele se starostou Václavem Bubeníkem. Dne 14. listopadu 1867 se 34 cvičenců účastnilo prvního veřejného cvičení. Proto rok 1867 můžeme považovat za rok, kdy došlo k založení TJ Sokol Pardubice, což dokazuje i zápis do katastru z ledna roku 1868. Zpočátku však Sokol měl podobu především politického spolku, který uznával a hájil ústavní práva občanů, vlastenectví a demokracii než pouze podobu tělovýchovné instituce. To dokazují záznamy z roku 1868, kdy TJ Pardubice podpořila činnost českých poslanců. Po vydání deklarace se státoprávním stanoviskem zaslali členové výboru telegram: *„Nazdar statečnému počínání poslanců našich. Tužme se v zápase k dalšímu boji pro nehynoucí práva koruny svatováclavské! Nazdar! V Pardubicích dne 23.*

---

¹⁷⁴ *Senohrabský sportovní zpravodaj*. Ročník 3, 1988. [online]. [2019-03-02]. Dostupné z URL:<
http://fotbalsenohraby.eu/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/seno_sport_zpravodaj_1988.pdf/>.

srpna 1868.¹⁷⁵ Následně za zaslání telegramu hrozilo jednotě rozpuštění, ale nakonec se trest rakouských úřadů omezil jen na pokutu. Činnost Sokola probouzející v občanech národní povědomí, jeho účast na demonstracích a nacionálních akcích nezůstala i nadále bez potrestání. Roku 1868 byl nepřízní rakouské vlády zmařen chystaný první všesokolský slet v Praze.¹⁷⁶

6.4.4 Vybudování tělocvičny Na Olšinkách

Prvotní snahy k vybudování vlastní tělocvičny jsou datovaný již k roku 1868. Bohužel, nedostatek financí a nepříznivý historický vývoj umožnil její zbudování až v roce 1923. Před postavením vlastní Sokolovny se za účelem cvičení využívaly prostory chodeb reálky. V roce 1872 byly získány místnosti městského pivovaru, o které se dělila tělocvičná jednota společně se spolkem ochotníků a Měšťanskou besedou. V roce 1877 došlo ke zbudování letní tělocvičny na Olšinkách.¹⁷⁷ Posléze v roce 1882 byla zřízena tělocvična v reálce, kterou mohli Sokolové využívat v čase mimo výuku studentů. V devadesátých letech úsilí o vlastní sokolovnu značně rostlo. 1893 bylo založeno „Družstvo pro založení tělocvičny“ významné pro získávání finančních prostředků na realizaci stavby. Během první světové války nebyly na stavbu sokolovny finanční prostředky. Výdělky z různých společenských akcí, pořádaných sbírek a darů stále nestačily, proto se stavba odložila. Nicméně hned po skončení první světové války v roce 1919 byla odhlasována hmotná podpora v hodnotě 250 tisíc korun českých, kdy první polovina bude vyplacena při zahájení stavby a druhá při její kolaudaci. V neposlední řadě byl 21. října 1921 ustanoven stavební odbor, vypracovány plány a spočítány hrubé náklady na stavbu.¹⁷⁸

Dostatek financí a vhodná stavební parcela byla zajištěna až v roce 1922. V dubnu započala stavba podle projektů architektů Šantrůčka a Mendla. Pod vedením Sokola Ferdinanda Potůčka se podařilo sokolovnu postavit v rekordním čase téměř jednoho roku.

---

¹⁷⁵ BALATKA, Oskar. et al. *Bojovali již pardubičtí Sokoli za samostatné Slovensko a další zajímavosti z pardubického Sokola*. Státní okresní archiv Pardubice, 1993. s. 73.

¹⁷⁶ BALATKA, Oskar. - HALBRŠTÁTOVÁ, Eva. *130 let Sokola v Pardubicích*. Pardubice, 1993. Východočeské muzeum v Pardubicích.

¹⁷⁷ Tomuto tématu se věnoval ve své bakalářské práci Ondřej Tušl. TUŠL, Ondřej. *Historie tělovýchovné jednoty Sokol Pardubice I*. Katedra historických věd Fakulty humanitních studií University Pardubice, Pardubice 2003.

¹⁷⁸ Zprávy klubu přátel Pardubicka, 1968, s. 264 – 265.

V roce 1922, kdy byla započata stavba sokolovny, byla Východočeská župa navštívena tehdejším prezidentem Tomášem Garriguem Masarykem.¹⁷⁹

V červnu 1923 byla sokolovna slavnostně otevřena župním sletem a to k příležitosti šedesátiletého výročí založení Sokola. Pravidelné cvičení bylo zahájeno 6. září 1923. Celkové náklady na stavbu s vnitřním zařízením, úpravou místa kolem sokolovny a hřiště se vyšplhaly na částku necelých tří milionů korun.

Sokol měl významný podíl na tělesné výchově žáků a žákyň základních škol, který ustal až po zakotvení tělocviku coby povinného předmětu do školních osnov. Členové následovali Tyršovu myšlenku všestrannosti. Kromě cvičení nářadového a prostného se věnovali umění hasičskému, pořádali výlety, rozvíjeli svou činnost i na poli vzdělávacím a kulturním (př. sokolská knihovna, šibřinky). Po zprovoznění sokolovny na Olšinkách došlo k rozvoji aktivity v dalších sportovních odvětvích jako volejbal, basketbal, veslování, atletika, gymnastika a mnoho dalších.

V roce 1935 se konaly klasické sokolské akce, kterými byly závody, cvičitelské školy a valné hromady. Nicméně rok 1935 byl obohacen o brannou výchovu, zejména o střelbu. Konala se zde také různá bojová cvičení. Tento rok také nechyběl župní slet, který se konal v České Třebové. Sletové slavnosti byly zakončeny vypuštěním holubů, kteří zdůrazňovali vlastenectví.¹⁸⁰ V následujícím roce byla do programu opět zakomponována branná výchova, která byla obohacena o ostrou střelbu.¹⁸¹

Vývoj oddílů sokolské všestrannosti v pardubickém Sokole tedy vývoj TJ Sokol Pardubice 1 koresponduje s historií celé ČOS. Od počátku své existence působil Sokol jako organizace zaměřená na člověka tělesně zdatného, duševně a sociálně vyspělého, připraveného pracovat a bránit svůj národ. Veškerá cvičení byla směřovaná k dosažení všestranného rozvoje. Sokolové se věnovali cvičení nářadovému, prostnému, drilovali sebeobranu a boj z blízka, měli lekce z šermu, jezdeckví a ovládali i umění hasičské. Po první světové válce došlo k rozmachu míčových her, které se do cvičebního programu jednot dostávaly po vzoru zahraničních jednot a to převážně jednot z USA. V období první republiky pod Sokolem vznikaly oddíly sportovních her, turistiky a atletiky. Cvičení všestrannosti v

---

¹⁷⁹ HORÁK, Otakar. *Kronika Tělocvičné jednoty Sokol Pardubice, díl II. 1921–1938*. Pardubice, 1938. Tělocvičná jednota Sokol Pardubice I., s. 9- 10.

¹⁸⁰ HORÁK, Otakar. *Kronika Tělocvičné jednoty Sokol Pardubice, díl II. 1921–1938*. Pardubice, 1938. Tělocvičná jednota Sokol Pardubice I., s. 99 – 103.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 106 -110.

Sokole získávalo díky zakládání nových sportů a rozvoji nových oddílů další možnosti pro koncept cvičení. Obsahem cvičení se staly míčové hry, chodilo se na výlety, jezdila se voda, konaly se atletické a gymnastické závody.

6.5 Orel

Stejně jako Sokol, i Orel se v letech 1918 až 1938 podílel na utváření a vývoji demokratického Československa. V roce 1909 se oficiálně začala psát historie jednoho z našich nejstarších a nejdéle existujících spolků, českého katolického Orla. Unikátnost této organizace tkvěla především v tom, že se jednalo o tělovýchovný spolek koncipovaný na konfesním základě. Orel se definoval jako křesťanská a slovanská tělovýchovná jednota, jejíž členství je určeno Čechům, Moravanům a Slezanům katolického vyznání.

Do spolkové praxe Orla byl zahrnut také např. skauting – existovalo dokonce orelské skautské sdružení s vlastním stejnokrojem a pravidly, které nemělo žádnou vazbu na oficiální samostatnou organizaci Skaut – Junák. Orelský Skaut byl integrální součástí TJ Orel. Idea skautingu získávala popularitu i v jiných tělocvičných sdruženích.

V roce 1929 také Orel dohodl se Svazem československých důstojníků zvyšování branné výchovy jejich členů. Uznávalo se, že branná výchova by byla velmi důležitá pro muže i ženy ve věku 14 - 50 let na školách a v tělovýchovných a sportovních organizacích. Již od roku 1931 se v župách cvičila pořadová cvičení podle vojenského vzoru. V roce 1932 Čs. Orel zavedl jako první ze všech tělovýchovných spolků povinnou brannou výchovu ve svých jednotách, konstruoval osnovu branné výchovy a její ideologii, pořádal branné školy a vydával odborné příručky k provádění branné výchovy, z nichž uvedu alespoň jednu z roku 1934 „*Branností národa k silnému státu.*“ Se zhoršující se mezinárodní politickou situací se v dalších letech důraz na předvojenskou výchovu cvičenců postupně zdůrazňoval.¹⁸²

Po nástupu německých nacistů v čele s Adolfem Hitlerem k moci v roce 1933 byla stále větší pozornost věnována branné výchově. Německá vláda na jaře 1935 zavedla všeobecnou brannou povinnost mužů od 17 let do 35 let, čímž se zvýšil mírový stav německé armády ze sto tisíc vojáků na půl milionu. Následně vzrostly obavy o udržení míru v Evropě a branná výchova se stávala stále důležitější složkou. Dne 1. a 2. července se v Brně konala

---

¹⁸² *Historie Orla. Svatováclavské dny selstva.* [online]. [2018-01-05]. Dostupné z URL:<http://www.orel.cz/?ukaz=svatovaclavske_dny_orelstva/>.

konference vedoucích 20 žup branné výchovy z celé republiky. Byla projednána organizační struktura výchovy k brannosti, ideologie brannosti, praktické provádění ochrany proti plynům, osnovy branných závodů, výchova k brannosti ve spolku a ve státě, otázky předvojenské výchovy. Všechny župy uspořádaly branné závody, složené z trojího hodnocení. Zaprvé z chování, zadruhé z tělesné zdatnosti a zatřetí z branné dovednosti. V červnu 1935 v Jaroměřicích proběhly závody za účasti vojenských odborníků, vysokých důstojníků a za účasti ministra národní obrany Bradáče. Ve dnech 26. a 27. září 1936 byly uspořádány první ústřední branné závody před veřejností. Nejdříve proběhly závody branných čet, což byl pochod 25 km se 6 kilogramovým závažím, kterých se zúčastnilo přes 400 mužů. Dále proběhly zkoušky z terénu, orientace a vojenských dovedností, kde byla účast zhruba poloviční.

Dne 27. května na hřišti Moravské Slávie před diváky a hosty z vojenského velitelství a orelskými funkcionáři v čele se starostou Orla Dr. Šrámkem předvedlo žactvo, dorost, muži a ženy ukázky z branné výchovy. V květnu 1938 vydaly všechny tři tělovýchovné organizace věnující se branné výchově, tedy Sokol, Orel a Dělnická tělovýchovná jednota společné prohlášení o připravenosti členstva bránit vlast. Znění prohlášení: „*spjati nerozlučnými osudy a věrni své vlasti na život a na smrt, stojíme v jediném ukázněném šiku k obraně hranic i ústavy samostatného československého státu za všech okolností a do všech důsledků.*“ Pro Sokol a Orel šlo o první spolupráci od počátku 20. let 20. století.¹⁸³

V posledním roce před blížící se válkou zaznamenala branná výchova celoroční vzestup a zájem. Již začátkem února 1938 byly pořádány kurzy v Michalovicích a v Užhorodě, které přinesly úspěch počtem zúčastněných 160 kněží a učitelů připravených vést brannou výchovu v Podkarpatské Rusi.

6.6 Svaz brannosti

Dekretem prezidenta republiky¹⁸⁴ byla na podzim roku 1945 zřízena jednotná branná organizace nazvaná - Svaz brannosti, která vznikla sloučením Svazu československého důstojnictva, Svazu národních střeleckých gard, Svazu československých rotmistrů a Svazu československých záložníků. Dekretem bylo dále stanoveno, že „*branná příprava tělesná ve Svazu brannosti se děje v úzké součinnosti se sjednocenou organizací tělesné výchovy a branná příprava mravní a nauková se řídí směrnici vydanými Ministerstvem národní*

¹⁸³ Historie Orla. Ohrožení Československé republiky – Mnichovská dohoda 1938. [online]. [2018-01-05]. Dostupné z URL: <http://www.orel.cz/stare/profil/historie_9.html>.

¹⁸⁴ Dekret prezidenta republiky o zřízení Svazu brannosti. In: Předpis č. 125/1945 Sb. 1945.

obranu v dohodě s Ministerstvem školství a osvěty.¹⁸⁵ Svaz měl více jak půl milionu členů a jako jediná celostátní veřejně-správní korporace převzal, pod přímým dozorem Ministerstva národní obrany, veškerý branný výcvik. Svaz tedy organizoval střediska branné výchovy a zajišťoval také branný výcvik mládeže. Vzdělával chlapce i dívky v oblasti strojírenství – především v nauce o motorech, ve střelbě a v orientaci v mapě. Dívky se například učily zajišťovat spojovací službu.¹⁸⁶ Dále se věnoval výcviku vojensky organizovaných jednotek, které měly být k dispozici v případě ohrožení státu.

Svaz brannosti byl na vedoucích funkcích obsazen převážně bývalými důstojníky a poddůstojníky, veterány druhé světové války, kteří stáli mimo ideologický vliv KSČ, nebo k ideologii KSČ zaujímalí antagonistický postoj. Z hlediska KSČ byl tedy Svaz brannosti ideologicky značně nedůvěryhodnou organizací.¹⁸⁷ V roce 1948 byla činnost Svazu brannosti pozastavena a v roce 1949 zákonem č. 138/1949 Sb., zrušena.

6.7 Svazarm

Po komunistickém převratu v roce 1948 se stal Svaz brannosti nedostačujícím a musel být nahrazen organizací plně odpovídající charakteru nové státní ideologie.¹⁸⁸ V roce 1951 vláda zřídila na základě zákona č. 92/1951 Sb. o branné výchově z 2. listopadu 1951 Svaz pro spolupráci s armádou (Svazarm). Branná výchova se tak stala pro školní i mimoškolní výchovu povinnou. Svazarm, jehož ustanovení proběhlo na schůzi Ústředního výboru Svazarmu 4. listopadu 1951, se měl stát organizací, která by tento úkol plnila na úrovni zájmové činnosti. Svazarm byl jednotnou brannou organizací Národní fronty, která měla jako organizace totožná se sovětským DOSAAF¹⁸⁹ zajišťovat brannou výchovu československých občanů, posilovat v obyvatelích kladný vztah k československé armádě a zastřešovat branně-zájmové, branně-technické a branně - sportovní činnosti. V rámci Svazarmu působili kynologové, střelci, radioamatéři, sportovní automobilisté a letci. Součástí

¹⁸⁵ *Stejnopis sbírky zákonů republiky Československé.* [cit. 2018-02-05]. Dostupné z URL: < <http://www.mocr.army.cz/assets/informacni-servis/material.pdf/>>.

¹⁸⁶ *Svaz brannosti. Školení nejmladších 1946. Branné dovednosti.* APF Praha, 2018. [cit. 2018-02-05]. Dostupné z URL: < <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/video/618271/>>.

¹⁸⁷ MRVÍKOVÁ, Irena. *Metodika výuky ochrany člověka za mimořádných událostí ve středním odborném vzdělávání.* ČVUT, Praha, 2017.

¹⁸⁸ STEJSKAL, Libor. *Výchova a vzdělávání občanů České republiky k obraně a ochraně a příprava na krizové situace.* Vojenské rozhledy. Praha, 2005, roč. 14, č. 4. ISSN 1210-3292. S. 56

¹⁸⁹ Dobrovolná společnost pro spolupráci s armádou, letectvem a námořnictvem. Je všeruská státní společenská organizace, provádějící vlasteneckou a předvojenskou výchovu svých členů. Měla přispět k obranné schopnosti Sovětského svazu, připravit pracující lidi na obranu vlasti. *DOSAAF: Jaká je dobrovolná společnost pro pomoc armádě, letectví a flotile?* [cit. 2018-03-04]. URL: < <https://cs.erch2014.com/obrazovanie/89968-dosaaf-chto-takoe-dobrovolnoe-obschestvo-sodeystviya-armii-aviacii-i-flotu.html/>>.

přípravy branců pro armádu byla výuka nových řidičů v autoškolách, příprava pilotů v aeroklubech, spojařů v radistických kroužcích, dále v rámci Svazarmu probíhalo třeba i školení traktoristů. K postupnému vzniku Svazarmu předcházelo zcela nové pojetí branné výchovy, která byla v předválečném období rozčleněna do různých spolků s odlišnou náplní jejich činnosti. Tato organizační rozmanitost se v poválečném období stala nedostačující a reformní úsilí vytvořilo jednotnou celostátní organizaci pro brannou výchovu. Iniciativa pro tento směr vzešla z ministerstva národní obrany a především z jeho hlavní správy výchovy a osvěty, v níž zaujímali rozhodující pozice zástupci komunistické strany.¹⁹⁰

Pod záštitou armádní organizace Svazarm a Masově branných sportů se konaly závody zvané buď jako Sokolský nebo Dukelský závod branné zdatnosti.¹⁹¹ Dukelský závod branné zdatnosti byl pořádán od roku 1948 na počest bojů na Dukle v roce 1944.¹⁹² Zpočátku byl organizován Sokolem, ale od roku 1953 Svazarmem. V dnešní terminologii se vlastně jedná o biatlon. Zmíněn může být Sokolský závod z roku 1952, který se konal pod Ještědem v okrese Liberec. Celkově se závodu zúčastnilo 260 osob, z toho 250 lidí závod dokončilo. Muži měli trasu dlouhou 12 km a ženy 6 km, v rámci závodu byla povinná střelba z pušky na cíl. Komentáře archivních záběrů jsou značně propagandistické. Nechybí konstatování o tom, jak závodníci prokázali svou odvahu a bojovou připravenost.¹⁹³

Orgány Svazarmu se snažily klást důraz na politickovýchovné působení organizace. K povinnostem svazarmovců patřila účast na předních společenských komunistických oslavách a akcích, kterými byly spartakiády, průvody pořádané na 1. máj či při výročí převzetí moci komunistů v únoru 1948, dále akce připomínající osvobození Československa Rudou armádou, Velkou říjnovou socialistickou revoluci či např. vystoupení svazarmovců během dnů Československé lidové armády. Dále byla po svazarmovcích požadována aktivní účast při budování národního hospodářství a zemědělství, jednalo se především o zapojení se do československých pětiletok, do brigád na polích a ve státních podnicích, později do tzv.

---

¹⁹⁰ BÍLEK, Jiří - KROBATH, Jiří. *Svazarm 1951 – 1991*. s. 11 –12.

¹⁹¹ Učebnice, která vysvětlovala význam závodů branné zdatnosti, věnovala se nácviku jednotlivých disciplín a přípravě na ně. RYBÍNOVÁ, Vlasta. *Dukelský a Sokolský závod branné zdatnosti*. Praha, 1955.

¹⁹² Karpatsko – dukelská operace byla útočná operace sovětských a československých vojsk na podzim roku 1944 v dukelském průsmyku na severovýchodním Slovensku. Byla symbolem neúspěchu, jelikož průsmyk byl sice překročen, ale původního plánu se nedosáhlo. Nacistická vojska byla informována o případném útoku. Nacisté odzbrojili slovenskou armádu a Sověti museli odrazet silnou nacistickou obranu. SSSR k tomu vedli především politické zájmy, především snaha posílit ve slovenském národním povstání prosovětský proud a upevnit tak sovětský vliv na ČSR. Dukla v krvi utopená. *Mýty a realita karpatsko – dukelské operace na podzim roku 1944*. Historie. cs. [cit. 2019-02-01]. URL:<<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/207452801390005>>.

¹⁹³ *Sokolský závod branné dovednosti 1952. Branné dovednosti*. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/obsah/618283-sokolovsky-zavod-branne-zdatnosti-1952>>.

„akcí Z“¹⁹⁴ či sběru druhotných surovin.¹⁹⁵ Pořádány byly také tzv. Dny Svazarmu, které pořádali např. členové složek Národní fronty. V rámci Dne Svazarmu svazarmovci představovali různé ukázky ze své činnosti – vystoupení leteckých modelářů, motoakrobatů, kynologů a také byly pořádány branné závody družstev a dětské soutěže ve zručnosti a rychlosti. Zakončení dne probíhalo většinou v doprovodu hudby.¹⁹⁶

působení branné výchovy se rozrostlo i na širokou veřejnost. Především úsilím Svazarmu probíhala celonárodní osvěta v civilní obraně. Pro přípravu obyvatel využíval Svazarm různé pomůcky - plynové masky, topografické mapy, tisk, brožury, či výcvikové filmy.¹⁹⁷¹⁹⁸

Pod záštitou Svazarmu se konaly různé branné kroužky. „*Kroužek má právě pravidelnou politickou desetiminutovku, na kterou se vždy agitátor svědomitě připravuje. Když skončil desetiminutovku*

Po listopadu 1989 se činnosti i řízení organizace dotkly významné celospolečenské změny a dne 24. března 1990 se Svazarm přejmenoval na Sdružení technických sportů a činností (STSC) s tím, že ve vedoucích funkcích zůstali bývalí funkcionáři Svazarmu, kteří si ve větší míře ponechali i majetek. Po třinácti letech sdružení změnilo název na Sdružení sportovních svazů České republiky (SSS ČR).¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ Akce Z byla v dobách komunistického režimu v Československu neplacená pracovní činnost obyvatel. Jednalo se o dobrovolné zvelebování oblastí, ve které obyvatelé žili. Např. úklid sídlišť, výstavba společenských domů, apod.

¹⁹⁵ SMUTNÝ, David. *Československo – sovětské vztahy v letech 1945 -1948*. Masarykova univerzita, Brno, 2016. S. 15.

¹⁹⁶ *Den Svazarmu 1980. Branné dovednosti*. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL: < <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/video/618295>>.

¹⁹⁷ Bílek, Jiří – Krobath, Jiří – Krupička, Jiří: *Svazarm 1951–1991*, nepublikováno, s. 52.

¹⁹⁸ *Cvičení civilní obrany 1967. Branné dovednosti*. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL: < <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/obsah/618289-cviceni-civilni-obrany-1967>>.

¹⁹⁹ Sdružení sportovních svazů České republiky.[cit. 2018-06-05]. URL: < http://www.sporty-cz.cz/9_historie>.

7. Příprava na obranu státu na Pardubicku ve 30. letech 20. století

Událost, která měla nezanedbatelný význam ve třicátých letech na Pardubicku - byla bezpochyby Výstava tělesné výchovy a sportu konaná v Pardubicích. Výstavu dne 31. května 1931 zahájil T. G. Masaryk a Pardubice se staly zhruba na půl roku centrem celostátního tisku. Výstava zahrnovala celý sport v ČSR, od automobilismu po Sokol i tělovýchovu na školách. V rámci výstavy byla uspořádána řada celostátních sjezdů, konferencí a akcí, kterých se např. zúčastnil i Svaz čs. rotmistrů a Svaz čs. důstojnictva. Již ve dvacátých letech 20. století lze pozorovat otázku branné výchovy na Pardubicku. V roce 1921 byl předložen návrh na uspořádání výstavy, která by československé veřejnosti připomněla rozvoj Pardubic od poslední a také velkolepé Východočeské výstavy v roce 1903. „Zvláště nyní, když se podmínky životní rozmachem techniky tak komplikují, je obzvláště třeba klásti velký důraz i na tělesnou výchovu. Svaz čs. rotmistrů přednesl širší veřejnosti výsledky své činnosti na poli tělesné výchovy při své letošní XIII. valné hromadě, konané rovněž v Pardubicích v rámci výstavy tělesné výchovy a sportu. Dnes Svaz čs. důstojnictva způsobem ještě důraznějším, zvláštním sjezdem, propaguje a vytyčuje povinnost brannosti a tělesné vyspělosti národa....Naše armáda je naše dítě, o nějž pečuje Nezávislá jednota čs. legionářů s láskou mateřskou – brannost národa a výchova občanů k obraně státu je základním článkem našich stanov a naše úsilí v tisku, přednáškách, drobná práce mezi občanstvem směřuje hlavně k splnění těchto úkolů.“²⁰⁰

V Pardubicích se 7. června 1936 konal den brannosti, který byl pořádán okresním výborem pro zvýšení brannosti lidu. Heslo toho dne bylo „*Proti nepříteli jsme jeden celek od nejmladšího po nejstaršího.*“²⁰¹ Výrazně se lišil od uplynulých dnů brannosti tím, že neúčinkovalo o propagaci armády vojsko, ale samotní občané. *Východ*²⁰² – což byl *List Československé národní demokracie pro východní Čechy*, uvedl, že prvním stupněm ve

²⁰⁰ *Důstojnické listy. Po pardubických dnech Svazu čs. důstojnictva.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura: P NA 3/1921. ISSN 2336-212X. S. 5.

²⁰¹ *Východ.* List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 1. Ročník XIX. 8. května 1936. s. 3.

²⁰² Byl tiskem politickým, hlásajícím se k České národní demokracii, která vznikla na počátku samostatného Československa. Česká národní demokracie po 1. světové válce navázala na činnost mladočeské strany. Strana reprezentovala především společenskou třídu střední buržoazie. Nejčastěji ji proto volili právníci, lékaři, vyšší společenské vrstvy, studenti a inteligence. Listy působily nacionalisticky, ostře antikomunisticky a ve 30. letech spolupracovaly s krajně pravicovými až profašistickými směry, částečně také proti skupině Hradu. Tisk vyzdvihoval historické osoby, jasně demonstroval národní cítění a demokracii. V listech se dá povšimnout jasně nesnášenlivosti vůči německému obyvatelstvu a proti socialistům. VEIGERTOVA, Sabina. *Dozvuky první světové války v regionálním tisku na Pardubicku.* Pardubice, 2016. s. 25-26.

výchově k brannosti je zvýšení zájmu o armádu a brannost národa. Druhým stupněm, který se odehrál právě na dni brannosti 7. června v Pardubicích, měli být k obraně vlasti vycvičení občané.²⁰³, nikoliv již zmíněné vojsko, které mělo propagovat důležitost armády. Před dnem brannosti předcházela přednáška uskutečněná 4. června 1936 panem Těšitelem o vývoji brannosti v okolních státech a panem profesorem Hrobákem o historickém vývoji brannosti u nás. Z důvodu velké návštěvnosti byla přednáška konána v Městském divadle v Pardubicích. Během dopoledne mezi 9. – 10. hodinou se konalo předávání stuh dragounskému pluku 8. „*Knížete Václava Svatého*“²⁰⁴ na Starém náměstí a předání signálky Odbočky svazu čs. důstojnictva v Pardubicích, Národní gardě č. 43 města Pardubice. Následně žáci škol a vysocí představitelé města uctili památku padlých na Smetanově náměstí. Kdy u pomníku padlých přednesl řeč ředitel státní reálky Dr. Antonín Blahouš. Následně prošla národní garda Wilsonovou třídou až k pomníku prezidenta - Osvoboditele a k místu, kde v roce 1918 padly civilní oběti zákroku maďarských vojáků, zde byly položeny květinové věnce. V odpoledních hodinách prošel průvod škol z Náměstí legií na stadion. V průvodu byly zastoupeny tělovýchovné organizace se svými prapory a vlajkami, takže celek skýtal skutečně malebný a mohutný dojem. Vstupné na stadion bylo: dětský, studentský a vojenský lístek 1 Kč, na stání 2 Kč, místo k sezení 4 Kč, lůžové sedadlo 6 Kč. V průvodu byly alegorické vozy propagující brannost národa. Kolem 14:15 byl na stadionu vzdán hold státní vlajce a následně došlo k zahájení Dnu brannosti předsedou Okresního výboru brannosti - bývalým ministerským předsedou Františkem Udržalem.²⁰⁵

Do 16 hod. předvedly ukázky výcviku školy obecné, měšťanské, střední, dále skauti, tělocvičné a jiné organizace (Sokol, DTJ, Orel, výcvik vojenských a policejních psů, předvádění pokusných letadel, atd.). V každém vystoupení složek byly zřejmé prvky výcviku potřebného k zajištění hesla „*býti připraven*“. Ve scéně „*Za vlast*“ se představilo 707 žáků a

---

²⁰³ *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 1. Ročník XIX. 8. května 1936. s. 3.

²⁰⁴ Dragounský pluk 8 - původně v letech 1920-1935 označen jako Jezdecký pluk 8, byl jedním z jezdeckých pluků československé armády, existující mezi lety 1920 až 1939. Vznikl po skončení první světové války a vzniku První republiky sloučením dragounských pluků bývalé rakousko-uherské armády č. 8 (Pardubice) a č. 13 (Postoloprty). Jeho posádkou byly Pardubice, kde sídlilo velitelství a většina pluku, ale detašované jednotky byly dislokovány i v Bohdanči, Čáslavi, Přelouči a Staré Boleslavi.

V roce 1929 se mu u příležitosti oslav svatováclavského milénia dostalo od prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka čestného přízviska „*Knížete Václava Svatého*“. V předvečer milénia, 27. září, byl pluku předán na Václavském náměstí v Praze prezidentem čestný prapor. *Letiště Pardubice: web o historii pardubického letiště*. [cit. 2018-05-05]. URL: <<http://www.pavpec.info/dp8.html>>.

²⁰⁵ Podrobně se životu Františka Udržala věnuje publikace: ROKOSKÝ, Jaroslav – URBAN, Jiří a kol. *František Udržal. Sedlák a politik*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-633-8.

žáků měšťanských škol. Skladba byla secvičena pod dohledem známého tvůrce tělocvičných scén Jožky Hamely. Druhá část programu byl tzv. „*poplach všech národních sil*“, což byla scéna, kdy se mírový stav přerušil náhlým leteckým náletem nepřátel se shazováním bomb a zamlžením. A organizace, které do té doby v mírové bezstarostnosti cvičily a bavily se – musely ukázat svůj úkol ve válce, což mělo být zamezení paniky a náprava vzniklých škod na životech a majetku. Skauti předvedli především pořádkovou službu, asanaci, úklid pum a ošetřování raněných. Hasiči na sobě měli ochranné obleky a plynové masky. Pro autenticitu události byly po celou dobu akce slyšeny ostře alarmující sirény. Poplach dále rozhlašovaly cyklistické a motorizované spojky (autoklub). Konec poplachu byl vyhlášen vypuštěním poštovních holubů. Slavnost byla zakončena přehlídkou všech jednotek před státní vlajkou a zpěvem státní hymny.²⁰⁶

Neméně důležitým zdrojem informací jsou rozhodně pamětní knihy – do kterých se pečlivě zaznamenávaly všechny události, které se v daném městě konaly. V pamětní knize Drtinovy měšťanské školy v Pardubicích se dočteme, že se žáci dne 7. června 1936 účastnili již zmíněného Dne brannosti. Žáci měšťanských škol vystoupili společně ve scéně „*Za vlast*“. Cvičební úbory pro všechny děti byly ušity v hodinách ženských ručních prací.

Dne 7. května 1937 proběhla přednáška odborného učitele Slámy o bojových látkách a maskách, která byla určena pro všechny žáky měšťanské školy a konala se v hlavním sále budovy. Kromě teoretických informací byla přednáška zacílena především na část praktickou. Proběhla zkouška plynových masek a asanačního oděvu. V květnu se žáci druhých a třetích ročníků účastnili pochodových cvičení pod vedením odborných učitelů. Pochodová cvičení se konala směrem na Kunětickou horu a žáci byli řádně oblečeni a vybaveni (mapy, hodinky, dalekohled, kompas, píšťalky, praporky, apod.). Během cvičení byly děti rozděleny do čet, musely si zakreslovat náčrtky, hlásit zprávy pomocí spojky, kterou vykonávali dva žáci na kolech. Cvičení tohoto charakteru byla pro děti velice přínosným zdrojem praktických dovedností.

V pamětní knize Obecné školy chlapecké na Novém městě v Pardubicích z roku 1930 byla poměrně podrobně popsána jednotlivá cvičení, či prvky branné výchovy. „*Výnos ministerstva školství a ministerstva obrany z 10. března 1938, č. 34. 419 – I. byly vydány osnovy branné výchovy na obecných a měšťanských školách. V důsledku toho byl při každé vhodné příležitosti při vyučování buzen zájem o naše vojsko, zejména o jeho hodnosti, výcvik*

---

²⁰⁶ *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 1. Ročník XIX. 5. června 1936. s. 4.

a o letectvo. V různých dobách ročních konána byla se žáky vyšších tříd pochodová cvičení.²⁰⁷

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava podléhaly veškeré formy vzdělání a kultury cenzuře. Většina národa cítila vůči okupantům nenávisť, nejen proto se zpívaly vlastenecké a národní písně, četli se čeští autoři a hrála se česká představení v divadlech. Jedním z prvků české kultury byly anekdoty a humor namířený proti oficiální propagandě. Také byly odvolány zákony a vnitřní nařízení škol. „*Odvolání branné výchovy. Ministerstvo školství a národní osvěty odvolalo výnosem z 27. března 1939, č. 47. 327/39 – I. /1 účinnost svých výnosů týkajících se branné výchovy na školách.*“²⁰⁸

Školy bývaly těsně před válkou a především během války využívány pro armádní účely. Většinou v nich bývaly lazarety pro raněné vojáky. Před válkou byly některé třídy v Obecné škole chlapecké na Novém městě v Pardubicích zabrány pro účely CPO. V Pardubicích byly v den mobilizace – tedy 23. září 1939 zabrány vojskem všechny školy až na Drtinovu školu a měšťanskou a pomocnou školu U kostelíčka.²⁰⁹

7.1 Velká závěrečná cvičení v severovýchodních Čechách

Světové události²¹⁰, které se v té době odehrávaly, zapříčinily tzv. „válečnou psychózu“. Lidé, kteří se do té doby chovali k otázkám vojenským negativně, nebo pasivně se pod tlakem událostí shodli na názoru, že moderně vyzbrojená armáda je zárukou jejich bezpečnosti. Tato změna názoru se projevila již ve skvělém výsledku půjčky na obranu státu.

Branné úsilí z roku 1936 vyvrcholilo konáním závěrečných cvičení. Uskutečnila se ve dnech 21.– 25. srpna v severovýchodních Čechách. Jednalo se do té doby o nejrozsáhlejší akci svého druhu od vzniku samostatné Československé republiky. A až do konce republiky nebyla překonána. Účastnilo se té akce na 100 000 vojáků (jednalo se o 4 sbory, mezi ně bylo rozděleno osm divizí a dvě jezdecké brigády), tedy dvě třetiny mírového stavu branné moci.

---

²⁰⁷ *Pamětní kniha Obecné školy chlapecké na Novém městě v Pardubicích.* Pardubice, 1930. S. 163.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 251.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 292.

²¹⁰ Období 30. let bylo spojeno s nástupem fašismu a národně- socialistického hnutí. Olympijské hry v roce 1936 se konaly v Berlíně od 1. do 16. srpna a pro Německo to byla velmi prestižní záležitost. Průběh her byl samozřejmě poznamenán ideologicky. Německý fašismus byl v tomto období v plné síle a Hitler tímto chtěl demonstrovat světu sílu Německého národa a jeho tvrdost a odhodlání. 17. červenec se vyznačuje jako počátek občanské války ve Španělsku. Protivládni síly toho dne zahájily v Maroku povstání. Pučistická vlna vzápětí přeskočila na Pyrenejský poloostrov a zachvátila postupně celou zem. Lavina násilí se nedala zastavit. HUGHES, Matthew. *Hitlerovo Německo.* Columbus, 2002. ISBN 80-7249-123-7.

Podzimní cvičení pokračovala též na Slovensku, přesněji severovýchodně od Bratislavy, ve dnech 2.– 6. září zde cvičilo 50 000 vojáků. Síly se dělily na dva sbory, z nichž každý obsahoval dvě divize. Nasazena byla i jedna jezdecká brigáda. Cvičilo se též na východním Slovensku, kde se zapojily dvě divize. Stav cvičících vojsk byl zde pochopitelně nižší. Tato rozsáhlá cvičení, která měla ve svém souhrnu celostátní význam, směřovala ke třem zásadním cílům. Prvním cílem bylo ověřování nových organizačních prvků, mezi nimi zejména sborový stupeň velení. Dále měla cvičení vnitropolitické vyznění. Tak komplexní celostátní akce působila jako zpětná vazba vůči společnosti. Stěžejní pro domácí veřejnost byla prezentace pokroku armády. Společnost tak měla získat důvěru v to, že rostoucí výdaje na armádu mají smysl a plné oprávnění. Třetí cíl se týkal zahraničně politického dosahu. Československo dávalo jasně najevo, že je odhodláno bránit se svými prostředky a ze všech svých sil proti ohrožení z vnějšku. Tento vzkaz měl dva adresáty. Mezi první se řadily režimy s protičeskoslovenským naladěním a dále spojenci. U jedné strany se měl prohlubovat respekt k čs. brannému potenciálu, u druhé strany důvěra v hodnotu a schopnosti aliančního partnera, pro nějž nastávaly čím dál tím složitější časy.²¹¹

Ve *Východu*²¹² se závěrečným cvičením věnuje celá titulní strana. Prostor, kde se cvičení konala, bylo možné ohraničit na severu městy – Nová Paka, Jičín, Nymburk, Český Brod, Kostelec nad Černými lesy, na jihu největšími částmi Českomoravské vrchoviny s masivem Žákova Lhota a Devět Skal s městy – Žďár, Polička. Na východě údolím Orlice a Třebovky s městy Třebechovice, Choceň, Svitavy a na západě výšinami rozprostírajícími se severně od řeky Sázavy. V tomto prostoru operovaly dvě armády pod velením armádního generála Lva Prchala a divizního generála Eduarda Kadlece. Každá z armád byla složena z vyšších jednotek s potřebnými posilovými prostředky. Závěrečná cvičení řídil náčelník hlavního štábu čs. branné moci armádní generál Ludvík Krejčí, náčelníkem štábu ředitel závěrečných cvičení byl podnáčelník hlavního štábu divizní generál Karel Husárek, I. zástupcem brigádní generál Bohuslav Fiala. Stálé sídlo ředitelství rozhodčí služby bylo v Chrudimi. Všechna místa a osady v prostoru závěrečných cvičení byla slavnostně vyzdobena vzhledem k návštěvě prezidenta republiky Edvarda Beneše, který se zúčastnil závěrečných cvičení jako vrchní velitel čsl. branné moci. Dne 21. srpna byla cvičení zahájena, během nich si vojáci vyzkoušeli všechny druhy zbraní. Jen počasí jim podle zpráv z tisku moc

---

²¹¹ STRAKA, Karel. *1936 – rok strategických událostí*. VHU Praha. [cit. 2018-03-05]. URL: <<http://www.vhu.cz/1936-%E2%80%92-rok-strategicky-ch-uzhodnuti/>>.

²¹² *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 34. ročník XIX. 28. srpna 1936.

neprálo, ale jako kompenzaci a povzbuzení vnímali přijetí od civilního obyvatelstva, které je v každé vesnici radostně vítalo. Po ukončení cvičení se konala přehlídka, na které prezident Edvard Beneš pronesl: „*II. sbore, a II. jezdecká brigádo Na zdar*“ radostné „*Zdar*“ mu bylo odpovědí. Dále bylo v článku uvedeno: „*Nepřehledné davy obecnstva rozchází se do svých domovů, nerado se loučíc se svou armádou, která je tak skvělá a krásná, že na ni můžeme býti plným právem hrdi. S takovouto armádou netřeba se báti o budoucnost našeho státu.*“²¹³ Zde lze pozorovat, jak i v tisku se snažili vzbudit v lidech nacionalismus a celkově národní cítění. Především oslavou armády a vyzdvihování její důležitosti pro stát jako takový.

Dne 16. října 1936 ve *Východu* vyšla nabídka k zápisu do 3. krátkovlnné školy 1936 - 1937 pro radioamatéry brannosti státu. „*U pokladny radiovýstavy, přístupno každému zdarma. Prodej nálepek Čs. radiosvazu ve prospěch radiové výzbroje k podpoře brannosti státu u pokladny radiovýstavy.*“²¹⁴

V takřka každém vydání *Východu* v roce 1936 je patrná stopa branné výchovy obyvatelstva. U příležitosti oslavy výročí 28. října nabízela Okresní péče o mládež malá kovová srdíčka s barevnou smaltovanou státní vlajkou v rámci sbírky konané po celé republice na podporu chudých dětí. Heslo dětského dne bylo: „*V dětech je národ věčný. Kdyby každý občan republiky ozdobil se tímto odznakem v tento den, byla by bída a strádání českých dětí odstraněna rázem. Neodmítejte 1 Kč za krásný odznak, který je projevem vaší lásky ke státu spolu s projevem dobrého srdce.*“²¹⁵

V Pardubicích koncem října 1936 proběhla odborná přednáška na téma „*Otravné plyny a obrana proti nim*“, kterou vedl Ing. Růžička. Přednášku uspořádal Ženský odbor Národního sjednocení v Pardubicích v hotelu U zlaté štiky. Odbor přednášku připravil z důvodu v té době aktuálního tématu, kdy členům mělo být náležitě vysvětleno, jaké účinky mají otravné plyny a jak se před nimi chránit. Během přednášky bylo názorně předvedeno jak si nasadit plynovou masku, apod. Závěrem však autor uvádí: „*Jest litovati jen, že dobrá tato myšlenka a snaha předsedkyně Ženského odboru pí. Slavičkové nenašla větší odezvu v řadách našich příslušníků a že návštěva nebyla taková, jaká by se zřetelem k přítomné době a k důležitosti přednášky měla býti.*“²¹⁶

---

²¹³ Tamtéž, s. 1.

²¹⁴ *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 34. ročník XIX. 16. října 1936.

²¹⁵ Tamtéž, s. 6.

²¹⁶ *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 34. ročník XIX. 16. října 1936.

V neděli 8. listopadu 1936 započala první z cyklu přednášek o brannosti. Úvodním slovem přednášku zahájil předseda okresního osvětového sboru J. Ledr. V proslovu pak Ledr upozornil na vážnost doby a mezinárodní politickou situaci, která ukládala pěstovat u všech občanů statečnost, odvahu a pohotovost. V závěru připomněl, že shodou okolností se cyklus přednášek zahájil v neděli 8. listopadu, kdy před 316 lety ztratil národ svou svobodu.²¹⁷ První přednášku „*Jak jsme se bránili*“ (z dějin československého národa) přednesl Dr. J. Hrabák. Dále V. Weiss dne 15. listopadu uvedl přednášku na téma „*Obrana naší země*“. Dne 22. listopadu představil štábní kapitán jezdecký A. Těšitel téma „*Brannost národa*“ a následně 29. listopadu poštovní tajemník A. Schneider blíže představil téma „*Ochrana obyvatelstva*“ a nakonec první cyklus přednášek 6. prosince zakončil B. Lidmila s tématem „*Demokracie, naše obrana*“. Druhý cyklus přednášek započal v lednu 1937.

7.2 Osobnost Františka Udržala

Významná osobnost, která měla velice blízko k brannosti, nejen na regionální úrovni byl František Udržal, který se narodil 3. ledna 1866 v Dolní Rovni. Během let 1883 - 1886 studoval na hospodářské akademii v Táboře a následně strávil ještě dva semestry studia na zemědělské univerzitě v Halle. V roce 1889 se stal záložním důstojníkem po vykonání vojenské služby v rakousko-uherské armádě. V 90. letech 19. století se začal aktivně podílet na politickém dění na Pardubicku. Nejprve se přidal k mladočeské straně a následně vstoupil do České strany agrární. Jako její poslanec působil v letech 1897–1918 v Říšské radě. Vedle svého působení v Říšské radě ve Vídni byl František Udržal i poslancem v Českém zemském sněmu.²¹⁸ Na parlamentním poli se vyjadřoval mimo jiné též k branné problematice. V roce 1918 patřil ke kolegiu mužů 28. října, členů Národního výboru.²¹⁹

Mezi nejvýznamnější Udržalovy funkce patřily ty vládní. Od 26. září 1921 do 9. prosince 1925 byl československým ministrem národní obrany²²⁰ - ve vládě Edvarda

---

²¹⁷ Dne 8. listopadu 1620 se odehrála bitva na Bílé hoře, která se stala mezníkem v českých dějinách. Pobělohorské období je charakteristické jako likvidace české státnosti. Z pobělohorského období si česká mentalita odnesla trauma státoprávní, náboženské – rekatolizace, sociální, národnostní neboli jazykové.

²¹⁸ ROKOSKÝ, Jaroslav – URBAN, Jiří a kol. *František Udržal. Sedlák a politik*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-633-8, s. 77.

²¹⁹ STRAKA, Karel. *Ministr národní obrany. František Udržal*. VHU Praha. [cit. 2018-04-05]. URL: <<http://www.vhu.cz/ministr-narodni-obrany-frantisek-udrzal/>>.

²²⁰ Ministr národní obrany je zodpovědný za všechna nařízení a opatření. Je členem nejvyšší státní rady – ministerské rady, v níž se jedná o nejdůležitějších otázkách státu, tedy i o poměru k sousedům, o vyhlášení

Beneše a v první vládě Antonína Švehly. Na tento ministerský post (ve třetí vládě Antonína Švehly) se vrátil znovu v období od 12. října 1926 do 16. září 1929. František Udržal byl také v roce 1926 zvolen do čela výboru Masarykovy letecké ligy.

Generálním inspektorem československé branné moci byl básník Josef Svatopluk Machar, který ve své politické knize *Pět roků v kasárnách*²²¹ vzpomínal i na ministra Františka Udržala.²²² „[...] *Poslanec Udržala znal jsem ze schůzí branného výboru: viděl jsem, že je obratný politik v jednání s lidmi, že má smysl pro armádní věci, znal jsem jej již z Vídně jako člověka čestného – proto mi nebyl nesympatickým. Však jsem jej již sám jedenkrát za ministra navrhoval – hned po Klofáčovi, když bylo řečeno, že ministrem NO nemusí už být socialista. [...] upustil jsem od svého snu, že ministrem vojska má být odborník, tedy voják se všemi dobrými vojenskými vlastnostmi, viděl jsem v Udržalovi aspoň polovojáka a své požadavky o osobě ministra jsem restringoval za daných poměrů na jeden: aby byla jakási stabilita vedení a mohla být vytvořena tradice. To jsem Udržalovi pověděl, když jsem jej vítal za svůj úřad a svou osobu.*“²²³

Udržalovým osudem byla armáda. Neustále zdůrazňoval a prosazoval připravenost národa k obraně vlasti. Ať už to bylo řečeno v jeho životních postojích či názorech na obranu státu. Šlo mu především o připravenost čelit nepříteli. Většinu své práce ve vrcholné politice spojil s resortem Ministerstva národní obrany, který řídil více jak šest let. Významně se zasloužil o dobudování a stabilizaci čs. branné moci. Byl důsledný a dbal především o náležité financování armády. V tomto smyslu se neustále potýkal s podceňováním a přehlížením nároků obrany státu, které plynulo mimo jiné i z absence branné koncepce své strany.²²⁴

---

mobilizace, nebo dokonce i o vypovězení války. KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 244.

²²¹ MACHAR, Josef, Svatopluk. *Pět roků v kasárnách*. Praha, 1927.

²²² ROKOSKÝ, Jaroslav – URBAN, Jiří a kol. *František Udržal. Sedlák a politik*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-633-8, s. 94.

²²³ MACHAR, Josef, Svatopluk. *Pět roků v kasárnách*. Praha, 1927, s. 322.

²²⁴ STRAKA, Karel. *Ministr národní obrany. František Udržal*. VHU Praha. [cit. 2018-04-05]. URL: <<http://www.vhu.cz/ministr-narodni-obrany-frantisek-udrzal/>>.

8. Výuka branné výchovy na školách v meziválečném období

*Vůbec na školu, na výchovu a vyučování by se mělo mnohem víc myslit...a taky dávat mnohem víc prostředků než dosud. Vývoj školy, v tom je vývoj demokracie... (Hovory s T. G. Masarykem).*²²⁵

Úvodem je důležité uvědomit si význam předmětu branná výchova, která není závislá jen na teorii, ale zároveň jde alespoň o částečné pochopení podstaty a logiky politického, ideového, ekonomického a vojenského vývoje československého státu. Proto je zásadní pochopit brannou politiku a branný systém, od kterých se odvíjí skutečnost branné výchovy a připravenosti.

Po první světové válce nastal nejen na školách, ale i v celé společnosti odklon od všeho, co připomínalo válku. Přesto na školách pokračovaly snahy obnovit předvojenskou výchovu. Branná výchova jako samostatný vyučovací předmět nebyl v počátku vzniku Československé republiky zaveden, ale probíhal souběžně s tělocvikem nebo byl začleněn do jiných předmětů. V zákonu č. 193/1920 Sb. „*O tělesné výchově mládeže před brannou povinností*“ je právě uvedeno, že povinná branná výchova byla zavedena v podobě tělesné výchovy mládeže. Dalo by se tedy říci, že branná výchova byla v těchto letech nekoordinovaná. Jediným společným znakem byla výchova v rozdělování lidí dle rasy, národnosti, náboženství a etnika. Branná výchova byla zaměřena na tělovýchovu, někdy i na technickou výchovu.²²⁶

V roce 1933 opět vzrostly požadavky na vojenskou výchovu a přípravu žáků. O brannou výchovu projevil zájem tělovýchovné organizace (Sokol), sportovní svazy, Československý červený kříž a jiné. V polovině třicátých let, důsledkem vzrůstajícího zájmu o brannou výchovu vznikl výnos Ministerstva školství z 1. 2. 1934, kdy byla branná výchova jako samostatný předmět zavedena na učitelských ústavech a středních školách. Dle Dolenského byla branná výchova na školách především zdůrazněním mravní ukázněnosti, tělesné zdatnosti a oddanosti státu. Škola měla žákům poskytovat tělovýchovný a naukový základ, který jim následně usnadňoval jejich vojenskotechnický výcvik. Vojenskému výcviku měl předcházet základ z národní a střední školy, aby se instruktoři nemuseli zabývat základy.²²⁷ Smyslem branné výchovy bylo bránit vlast, byly zvýšeny nároky na individuální

²²⁵ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 12. Brno, 1931, s. 141.

²²⁶ MATIČKA, V., *Branná výchova.* 1. dotisk. Brno, 1979. s. 186.

²²⁷ DOLENSKÝ, J.: *Branná výchova a škola.* Praha, 1934. s. 8.

fyzickou přípravu a také technickou připravenost. Dne 24. května 1935 byl vydán *Výnos číslo 26.969-I Ministerstva školství o výchově žáků národních škol k brannosti*²²⁸ s důrazem na mravní a občanskou výchovu, na vědomosti a dovednosti důležité z hlediska vlastní bezpečnosti a na tělesnou výchovu, zejména cvičení v přírodě. Žáci měli být vychováni k uvědomělé a obětavé oddanosti státu, k odvaze a statečnosti, k ochotnému podřizování osobních cílů společnému zájmu celého státu, k řádnému plnění občanských povinností, zejména pak branné povinnosti.²²⁹

„Vzdělávati se musí, sebe i celý národ, což není tak těžké, abychom předčili vzdělaností sousedy německé.“ Tak pravil František Palacký. Paradoxem je skutečnost, že ani Německo nebylo ve třicátých letech pozadu s výukou branné výchovy, ba právě naopak. V Československu se v roce 1937 můžeme dočíst v *Důstojnických listech* o knihách, které byly v předcházejících letech vydány v Německu a věnovaly se tematice branné výchovy mládeže.²³⁰

Branná výchova prostupovala všemi předměty, a to na všech stupních národní školy. Dále v roce 1937 byl přijat zákon č. 73/ 1937 Sb. „*O branném vzdělávání všech občanů*“²³¹ a branná výchova měla být zavedena na všech školách. Výuka byla prováděna v různých formách branných cvičení a závisela na věkovém stupni žáků. Snaha byla především v tom - nevidět cíl brannosti jen v militarizaci (ve vojenské výchově), ale především ve výchově k demokracii.²³²

Ve třicátých letech byl *Časopis pro občanskou nauku a výchovu* vydávaný od roku 1924 přejmenován na *Časopis pro občanskou a brannou výchovu* a kromě podnětných článků o obraně vlasti, obsahoval i inzeráty firem vyrábějících pomůcky do škol, jako byly nástěnné

²²⁸ Výnos Ministerstva školství o výchově žáků národních škol k brannosti. Věstník MŠ. 1935

²²⁹ TESAŘOVÁ, Radka. *Branná výchova obrana státu v českém školství*. Masarykova univerzita. Brno, 2016. S. 36.

²³⁰ Publikace *Předvojenská školní výchova* od Hermanna Teskeho (velitele roty v německé armádě) byla zajímavá svým přístupem, kdy autor oslovuje pedagogy s radami, jak mají vychovávat charakterní muže, z nichž si vojáky vycvičí vojenské jednotky samy. Za nejdůležitější předměty pro brannou výchovu jmenuje dějepis, němčinu a zeměpis. Dějepis měl sloužit k oživení hrdinských činů jednotlivců i celého národa. Zeměpis měl šířit znalost hranic z roku 1914 a z roku 1918 a znalost produktů nepostradatelných pro vedení války. Důraz byl v zeměpisu kladen na praktická cvičení – přesun z bodu A do bodu B, znalost kreslení panoramatického náčrtu. Autor ovšem neztrácí ani ostatní předměty, ba naopak jim přikládá také význačnou důležitost. Tělesné výchově měla být věnována jedna hodina denně. Znalost matematiky uvádí jako výhodnou pro členy dělostřelectva. V samotném závěru byl důraz kladen na učitele – aby žákům vyložili výhody plynoucí z dobrovolného odvodu, výběru útvaru a posádky. *Důstojnické listy. Nové proudy v susedství*. Vojenský historický ústav Praha. Signatura: P NA 3/1921. ISSN: 2336-212X. S. 6.

²³¹ Zákon o branné výchově a veřejná péči. Sbírka zákonů, 184/1937. Česká republika. 1937.

²³² TRNKA, František - JELEŇ, Oskar. *Metodika branné výchovy na školách národních*. Brno, 1938.

mapy a plynové masky. Učitelé byli podrobně instruováni, jak brannost vyučovat.²³³²³⁴ Ve třicátých letech 20. století se v novinových člancích velmi často setkáme také s tvrzením, že učitelé nemají zkušenosti ze života v armádě a proto výuka postrádá smysl. Nebo tvrzení, že ženy – jako učitelky nemohou v chlapcích vzbudit zájem o brannost z důvodu opatrnosti a také neznalosti. „Žák již od svých chlapeckých let slyší někdy jen a jen hlas učitelky, která má myšlenky mnohdy u své rodiny doma anebo ve společnosti. Žena zůstane vždy ženou, její snaha a myšlenky nesou se celým životem vždy jen k jednomu cíli: k ženskosti, k přírodnímu poslání ženy. Jak může být patnáctiletý gymnasista vychováván ženou k mužnosti? Připočítáme-li k tomu ještě okolnost, že mladí muži jsou vedeni k praktickému životu mnohdy až do těch nejnebezpečnějších jinošských let ženou, pak se nedivme, že při sebemenším nezdaru sahají po revolveru.“²³⁵ Z textu je patrná úzkoprsost autora, který zatracuje formu výuky pouze na základě pohlaví pedagoga. Záleží nejenom na zkušenostech, ale i podání látky a zaujmutí posluchačů.

Ačkoliv došlo po Mnichovské dohodě v roce 1938 k územním ztrátám a atmosféra byla v Československu neklidná a plná napětí, tak i přes tuto skutečnost byla částečně zmiňována důležitost branné výchovy. Její nezatracování je patrné především z tisku. „Bylo by velkým omylem domnívat se, že se branná výchova stává vlivem současných událostí zbytečnou a že všechna učiněná opatření a všechny zákony o branné výchově vydané nejsou dnes už oprávněny. Dnes, jako nikdy jindy se ukazuje, že národ nesmí být nikdy nepřipraven na běh dějin a že jeho příprava musí být všestranná v každém ohledu.“²³⁶ Zmiňována byla branná výchova především mládeže. Opomíjela se krátkozrakost v podobě neklidného období, ale myslelo se především na budoucnost, další generace. „Do výchovy mládeže musí se zapřáhnout všechny síly národa bez ohledu na výši obětí. Vytvořit lepší budoucnost je hlavním úkolem branné výchovy.“²³⁷ V předposledním vydaném čísle *Hlasu národní obrany* z února 1939 bylo poslední zmínění o bezradnosti v otázce branné výchovy. Vše bylo tedy přerušeno vznikem Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939, kdy došlo k úplnému zrušení branné

---

²³³ DOLENSKÝ, Josef. *Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol*. Praha, 1937.

²³⁴ SOUKUP, František Alois. *Škola a brannost studie pedagogicko-didaktická*. Praha, 1938. Svaz čs. důstojnictva.

²³⁵ *Hlas národní obrany*. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání. Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 20, číslo 3. 1. 2. 1938. ISSN 1805-0379. S. 4.

²³⁶ *Hlas národní obrany*. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání. Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 20, číslo 21. 28. 10. 1938. ISSN 1805-0379. S. 9.

²³⁷ Tamtéž. S. 10.

výchovy. Všechny směrnice o branné výchově byly ministerstvem školství zrušeny a obnoveny byly na školách až po roce 1945.

Již v mateřských školách se výuka dětí zaměřila na soustavnou a cílevědomou práci. Soustředilo se na to, aby byly děti schopné včasného a plynulého provedení ochranných opatření. Děti se učily nasazovat si plynové masky, přípravu k evakuaci a další činnosti spojené s možným nebezpečím. Učitelé se snažili motivovat děti k pozitivnímu vztahu k institucím a osobám zajišťující ochranu a obranu státu. Na základních školách bylo žákům vštěpováno branné vzdělání. Cílem branné výchovy ve škole bylo připravit žáky na převzetí branné povinnosti občana státu. První stupeň ZŠ měl podle tehdejší terminologie rozvíjet lásku k vlasti a směřovat žáky k obraně státu. Cíle byly dosahovány pomocí vyučovacích předmětů, zájmovou činností a branných cvičení. V prvouce a vlastivědě byla v dětech rozvíjena láska k domovu, k rodnému kraji, k národu, k naší vlasti. V prvních a druhých třídách se rozvíjel především kladný vztah k tělesné výchově. Na druhém stupni ZŠ byli žáci vedeni k připravenosti na reálnou obranu státu. Učitelé se snažili v žácích vybudovat touhu po tvořivosti a vzdělání, dovednostech, sebeobraně a poskytnutí pomoci druhým. Na druhém stupni ZŠ byl vyučován již samostatný předmět branná výchova. Počet hodin byl pro chlapce a dívky téměř stejný. Jediný rozdíl byl, že chlapci měli více hodin na střeleckou přípravu na úkor zdravotnické přípravy. Důležitým faktorem k vytváření osobnosti žáka patřily osobní schůzky s vojáky a veterány. Na středních a odborných školách se pokračovalo ve výuce branné výchovy a navazovalo se na poznatky ze škol základních. Hlavním cílem bylo upevnění vztahu k ochraně a obraně státu. U chlapců měla branná výchova především funkci předvojenské přípravy a dívkám byla vštěpována ošetrovatelská péče. Ovšem v příručce²³⁸ se zmiňuje i možnost aktivní účasti žen v boji, jelikož bylo Československo malým státem, které potřebovalo silnou a stabilní armádu i v zázemí. Na výuku branné výchovy byla vyhraněna 1 hodina týdně a branná příprava byla součástí nepovinných předmětů. Střední školy pořádaly branná cvičení a branné kurzy, které probíhaly jednou za dobu studia a měly prohlubovat branné vědomosti žáků.²³⁹

---

²³⁸ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6.-8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 2.

²³⁹ CHÁB, Josef. *Rukověť branné výchovy na středních školách a školských zařízeních I*. Praha, 1986. s. 134.

8.1 3. – 5. ročník národních škol

8.1.1 Tělesná výchova a výcvik

Průprava tělesná byla pro brannou výchovu stěžejní. Již od útlého dětství se v dětech pěstoval kladný přístup k pohybu a fyzické zdatnosti. Bez fyzicky zdatných mužů není silná armáda.

Tělesná výchova na elementárním stupni měla za cíl vyvinout všechny tělesné schopnosti dítěte. Aby mohla každá škola plnit požadavky tělesné branné výchovy, musela mít tyto pomůcky: 4 šplhadla, nebo stožáry, 2 žebříky svislé, šikmé a vodorovné, 2 zvyšovací kladiny, jednu výběhovou (šikmou) kladinu, 2 lana s volnými konci, 20 malých míčů na házení, 2 dlouhá švihadla, 1 dvoudílný stan, 5 cvičných protiplynových masek, apod. Žáci si některé pomůcky pořizovali sami. Do hodin tělesné výchovy byla zahrnuta cvičení podporující brannost. Děti měly např. za úkol demonstrovat házení granátem ze stoje, z kleku a lehu. „*Drobný běh a hod granátem, pád do podporu klečmo a úplný klid. Vstát, rychlý sprint na místě a zase hod levou. Potom několik hodů za sebou. Nakonec hod granátem a pád do lehu. Paže jdou od těla, je-li mokro – stačí přejít do hlubokého vzporu klečmo na jednom koleně.*“²⁴⁰ Cviky byly sepsány v různých tělovýchovných příručkách určených pro učitele.

V rámci výcviku se také žáci seznámili s Morseovou abecedou, která byla na nižším stupni vyučována formou hry. Pro předmět tělesné výchovy bylo v učebnici vyčleněno nejvíce prostoru a učitelé na něj kladli zásadní důraz. Dále pedagogové lpěli na orientaci v přírodě, cvičení smyslů, odhadů vzdálenosti, první pomoci, mravních zásadách, hygienických návyků a také na utváření vlasteneckého obrazu u dětí. Již od brzkého věku děti slyšely vyprávění o hrdinech, kteří bojovali za národ, o udatnosti legionářů, o československých tradicích, také o krajině a hranicích - celkově se v dětech pěstovalo vlastenectví.

Další látkou pro nižší stupeň národních škol byl úkryt při případném leteckém útoku. Dětem se ve škole vysvětlovalo, že v případě zaslechnutí signálu pro letecký útok se musí co nejrychleji vzdálit z míst, která byla pro letce rychle a dobře viditelná (křižovatky cest a silnic, široké silnice, okraje lesů, osaměle stojící kapličky, domy a stromy. Ve městech bylo doporučeno opustit ulice a utéct do vhodného krytu. Lidé byli instruováni o nutnosti vyhnutí

²⁴⁰ SUK, Vojtěch. *Tělesná a branná výchova mládeže měšťanských škol*. Praha, 1936. s. 142.

se blízkosti plynáren, nádraží, elektráren, vodáren, mostů, továren a podobných podniků, které byly pro nepřítel hlavním cílem. Varovalo se také před seskupováním do větších skupin, naopak se doporučovalo rozptýlení. Také bylo vhodnější se opřít o strom, zeď – nikoliv si lehnout na zem, jelikož při lehu bylo vidět celé tělo, nýbrž při stání je osoba pro letce spíše jen bodem a je hůře spatřitelná.

8.1.2 První pomoc

První pomoc byla základní složkou branné výchovy. Samozřejmě se dbalo na tělesnou zdatnost, mravní sílu, střelecké dovednosti, orientaci v mapě, ale právě první pomoc byla, je a bude neodmyslitelně spjata s válečnými konflikty. Právě proto se mládež učila základy ošetřování sečných, bodných ran a mnohé další úkony.

Na nižším stupni národních škol se žáci seznamovali s výukou první pomoci. Během ní se naučili základní úkony. Jak vyndat cizí předmět z oka, jak odstranit zaraženou třísku, jak ošetřit ránu. První pomoc při omrzlinách, spáleninách, při bodnutí hmyzem. Žákům bylo vysvětleno, čím se zabývá organizace Československý Červený kříž a jak se chovat k jeho členům v případě napadení státu. Hlavním úkolem organizace by v případě války byla péče o zraněné a nemocné bojovníky. Odznak Červeného kříže by byl jasně viditelný na rukávech zdravotníků, zdravotnických autech, na stanech polních nemocnic, bílá vlajka s červeným křížem by vlála na všech budovách lazaretů v celé republice. Mezi všemi státy je totiž dohoda²⁴¹, že osoby, vozidla, budovy, stany opatřené mezinárodním znakem Červeného kříže musí být chráněny před střelbou, protože se zdravotníci během pomoci jiným nemohou bránit. Také členové civilní protiletadlové ochrany (CPO), kteří by poskytovali první pomoc zraněným, nebo postiženým mají rovněž odznak Červeného kříže. Proto i v Československých zákonech bylo jasně stanoveno, že odznak Červeného kříže mohou užívat pouze lidé, kteří jsou ve službách této organizace. Mnozí z dětí byly členy dorostu Československého Červeného kříže. Žákům bylo vysvětleno, že na školních lékárnkách nesmí být použit červený kříž, jelikož to je mezinárodní znak a jeho nesprávné používání je trestné.

---

²⁴¹ V roce 2018 měl Mezinárodní červený kříž 191 rovnoprávných národních společností. Postavení a úkoly složek této mezinárodní asociace vyplývají především z Ženevských úmluv a seznam zemí, které jsou přítomny je na stránkách ČČK. Dostupné z <https://www.cervenýkriz.eu/cz/hnuti.aspx>.

8.1.3 Vlastivěda a občanská nauka

Připravenost na případnou válku se netýkala pouze mužů, ale ve stejné míře také žen. Sice by ženy během války nebojovaly na bojišti, ale musely by nastoupit na místa mužů, kteří odešli bojovat. Nejvíce žen by muselo odejít pracovat do továren. Továrny, které by do té doby vyráběly automobily, hospodářské stroje, lokomotivy, železné konstrukce, apod. – by změnilly výrobu. Vyráběly by střelné zbraně, náboje, vojenskou výzbroj. Ačkoliv hlavním úkolem žen mělo být především ošetřování zraněných a nemocných v nemocnicích, tak by stejně kvalitně mohly ženy zastoupit muže i v dopravě na železnici, v obchodech, na poštách, úřadech, apod. Proto bylo na školách během branné výchovy zdůrazňováno, že stejně důležitou funkci v obraně státu plní muž stejně jako žena.

Během výuky občanské nauky se děti musely naučit určování světových stran podle busoly a kompasu. Bylo jim doporučeno nekupovat kompas a buzoly levně na jarmarcích, ale od firmy Srb a Štys v Praze. Kdy přístroje sestrojoval štábní kapitán Valníček, a na doporučení ministerstva národní obrany se používaly v armádě. Samozřejmě i bez kompasu se děti učily určovat světové strany. Podle polohy Slunce, kdy v 6 hodin je Slunce na východě. V 9 hodin se nachází na jihovýchodě, ve 12 hodin na jihu, v 15 hodin na jihozápadě, v 18 hodin na západě. Podle kapesních hodinek se žáci učili určovat sever. Hodinky položili vodorovně na dlaň, číselníkem k obloze tak, aby malá ručička ukazovala po směru stínu našeho těla. Pokud chtěli určit sever dopoledne, museli rozdělit vzdálenost mezi malou ručičkou a XII. na číselníku na polovinu – tím směrem byl sever. Odpoledne žáci museli rozdělit vzdálenost od XII. k malé ručičce. Sami autoři ovšem uznávali, že pro určování severu podle severky jsou žáci ještě nevyspělí a proto se nemělo spěchat na osvojení si této znalosti, ale pro kompletnost látky jim byla představena. Když by se žáci ztratili v noci a neměli by u sebe kompas, tak měli především zachovat klid. Děti měly mít povědomí o orientaci v noci podle hvězdy Polárky (Severky), kdy je tato jasná hvězda první viditelná v souhvězdí Malého vozu (medvěda). Děti se učily, jak hvězdu poznat a jak podle ní určit sever a jih.²⁴²

Děti trénovaly určování směru vanutí větru. Pro vojáka bylo velice důležité znát směr větru, především z důvodu neprozrazení své polohy. Přitom určení směru bylo velice

---

²⁴² MERVART, Vladimír. *Předvojenská výchova na škole národní. Pro 1. až 8. ročník obec. škol.* Praha, 1935. s. 39.

jednoduché a v učebnici jasně srozumitelně napsané. „*Směr větru snadno poznáme, zvedneme-li do výše nasliněný prst. Na které straně nás studí, odtamtud vane vítr.*“

8.2 6. - 8. ročník národních škol

Branná výchova zasahovala více předmětů, než by se mohlo zdát, což je patrné z učebnic i metodických příruček.

8.2.1 Zeměpis

Prolínání branné výchovy do předmětů bylo patrné především v zeměpise. Právě během hodin zeměpisu se dbalo nejen na teoretické, ale především na praktické znalosti žáků.

Během výuky se poukazovalo na možnosti praktického využití nabytých informací. Důležitost vyvýšeného místa byla pro vojsko vždy stěžejní z důvodu pozorování nepřítele, proto se žáci učili, že mají vystoupat na rozhlednu, vysoký strom, hrad, horský vrchol, aby měli co nejlepší rozhled. Aby byla rozhledna z dálky co nejméně viditelná případnému nepříтели, tak se zakrývala větvemi, či jiným maskováním a taková rozhledna měla označení vojenská pozorovatelná. Bezpochyby nejdůležitější praktickou znalostí, kterou se děti ve školách během zeměpisu učily, byla orientace v mapě. Již na prvním stupni národních škol se žáci učili číst ze speciální mapy. Existovaly speciální – vojenské mapy, kde bylo zaznamenáno vše zásadní k ulehčení úkolu. Speciální mapy byly v měřítku 1:75. 000 a dětem se vysvětloval především význam značek a symbolů, které mapy obsahovaly. Nejen, že se žáci seznámili s výkladem pojmů, ale také se naučili číst v mapě.²⁴³ V učebnici je heslo zdůrazňující důležitost znalosti map: „*Mapa je pro vojáka tím, čím je pro žáčka slabikář*“.²⁴⁴

---

²⁴³ Jestli děti uměly opravdu číst z mapy je sporné. „*Zeptejte se dětí ve kvartě, kdo z nich dovede číst ve vojenské mapě. Budou se hlásit všichni. Půjčte jim ji a přesvědčte se. Jen dva hoši z celé třídy měli o tom jak čísti v mapě, a co se dá z ní vyčísti, dobrou představu. Ostatní se domnívali, že stačí, když poznají na mapě silnici, polní cestu, most podle značek. Že jde z mapy popsati, jak vypadá terén krajiny, vůbec nevěděli.*“ Je pravdou, že děti byly vedeny především k teoretickým znalostem, jelikož školní osnovy byly opravdu rozsáhlé. Ozývaly se velmi často názory praktické nepřipravenosti mládeže. *Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 17, číslo 23. 1. 12. 1935. ISSN 1805-0379. S. 2.

²⁴⁴ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách.* Díl 2. pro 6.-8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 11.

Teoretická výuka byla doplněna praktickým úkolem, kdy se žáci učili pracovat s kompasem, buzolou, dalekohledem, apod.

Během výuky zeměpisu žáků 8. postupného ročníku obecné školy (zároveň žáků III. třídy měšťanské školy) se probírala soběstačnost Československa v otázce dovozu surovin. Jednalo se o úvahu, kdy si žáci měli uvědomit, do jaké míry jsme byli odkázáni na dovoz nejrůznějších surovin z ostatních států. Náš stát byl zcela odkázán na dovoz bavlny, která byla zapotřebí k výrobě vojenských stejnokrojů, prádla, pokrývek a obvazového materiálu. Když by došlo k nedostatku bavlny, tak lidé měli již zkušenost z 1. světové války, že se dá bavlna nahradit různými náhražkami – např. v podobě kopřivového vlákna. Také kvůli nedostatku obvazového materiálu se sbíralo staré prádlo, které posloužilo takřka stejným způsobem. Dalším artiklem byl dovoz ovoce z jižních států. Opět je zde poukázáno na období války, kdy se jižní ovoce nedováželo a také se bez něj národ obešel. „*Nebylo by dobré, kdybychom za cizí ovoce, mnohdy pochybné jakosti, položili na vánoční stůl české hrušky, jablka, ořechy? Podporovali bychom tím naše pěstitelé, naše peníze by zůstaly na území našeho státu. Přemýšlejme!*“²⁴⁵

Nepostradatelným neobnovitelným zdrojem byla ropa, která byla společně s benzinem nejdůležitější surovinou pro motorizaci armády. Dle učebnice by se benzin v případě války dále dovážel z Rumunska, ale oleje (nikoliv ty vyrobené z nafty), ale ty, které bylo možné také použít k motorizaci, by se Československo pokoušelo vyrábět samo.

Během hodin zeměpisu se probíraly hranice republiky a jejich význam při obraně státu. Území Československa nemělo zrovna nejšťastnější polohu, jelikož jeho území bylo dlouhé a úzké. Na dlouhé hranice je zapotřebí i velké množství vojáků, které by ty hranice bránili. Výhodou státu byly přirozené hranice, kdy na severu nám svými hřbety chrání území hory a na jihu zase koryta řek.

8.2.2 Přírodopis

Se zeměpisem velmi úzce souvisí přírodopis, kdy se v rámci branné výchovy probírala orientace v lese a určování světových stran. Před vstupem do lesa musely děti určit směr cesty pomocí buzoly, pokud buzolu neměly, tak jim byly sděleny praktické informace pro pohyb v lese. Orientaci v čase podle polohy Slunce se děti učily již na prvním stupni

---

²⁴⁵ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 196.

národních škol. Dětem se dále vysvětlovalo, jak jsou stromy a skály na severní straně porostlé lišejníky, léta na pařezech jsou na severní straně hustší a stromy k severu mají hrubší kůru. Dále např. židovské hroby na hřbitovech bývaly obráceny hlavami k západu. Vinice bývají zakládány na stráních obrácených k jihu nebo jihozápadu. Hlavní průseky v lesích bývaly směrem od východu k západu, vedlejší cesty od severu k jihu. Tráva a rostliny mají listy rozloženy proti polední straně – k jihu (asimilace). Slunečnice točí květ po slunci. Starší kostely byly stavěny tak, že věž, nebo hlavní vchod stojí na západ a hlavní loď kostela a oltář na východ.²⁴⁶

Bylo samozřejmě velké množství rad, podle kterých se děti mohly orientovat v přírodě. Kromě praktických zkušeností se dbalo i na etickou výchovu.

Dbalo se i na případnou neznalost učitelů vojenských předmětů a terminologie, proto se ve většině příruček a učebnic uvádělo vysvětlení dané problematiky. V rámci přírodopisu měly být děti seznámeny s výzbrojí naší armády. Záměrem nebylo podrobně popsat každou zbraň, ale seznámit se s těmi, které naše armáda používala a se kterými by se žák mohl případně setkat a také z jakých částí se zbraň skládá a bez kterých se stává nepoužitelnou.

V rámci předmětu mělo být dětem vysvětleno několik zásadních pojmů. Jakým způsobem se rozeznává půda a jak se posuzuje charakteristika půdy (půda zemitá, jílovitá, vápencovitá) a především její vlastnosti. Žáci museli vědět, v jaké půdě je snazší upravit cesty, která je schůdnější pro pěchotu, pro vytvoření opevnění a také pro pozorování palby. Poznatky z hodin měly být využity při praktických cvičeních v přírodě. Během výcviku se v dětech pěstoval smysl pro orientaci, spolupráci, předvídatelnost, ale také se tím mělo docílit prohloubení nabytých informací ze školy.

Příklad cvičení: žáci měli v doprovodu učitelů provést výlet na blízký kopec, kde by se učitelé měli přesvědčit, zda žáci rozumějí pojmům: pata, svah (bok), temeno hory. Dále byli žáci rozděleni do skupin, kde každá skupina zaujala určitou polohu (jedna u paty hory, druhá skupina na svahu a třetí skupina na temeni hory) s úkolem, aby pět minut pozorovali ze svého stanoviště krajinu a zaznamenali si poznámkou, či nákresem, co zpozorovali. Tato cvičení se měla provádět co nejčastěji. Dále se děti měly rozestavět kolem vrcholu kopce tak, aby se jejich řadou vyznačila vrstevnice. Na straně mírného svahu měli učitelé vyznačit vrstevnice dvě, aby tak naznačili výškový rozdíl, účelem toho bylo, aby žáci dokázali

---

²⁴⁶ MERVART, Vladimír. *Předvojenská výchova na škole národní. Pro 1. až 8. ročník obec. škol.* Praha, 1935. s. 36.

rozpoznat, že vrstevnice na mírném svahu jsou na mapě řidší a naopak na příkrém svahu hustší. Během výcviku si žáci měli zaznamenávat všechny předměty, které ve svém okolí spatří a které se učili číst ve speciální mapě (pramen, potok, jezero, horu, rybník, trigonometr). Žákům se pokládaly otázky, které v nich měly vzbuzovat zájem. „*Kde by se na kopci umístil nepřítel?, Kudy by nepřítel proti nám postupoval obtížněji?, Jaká je půda na kopci?, Odkud by bylo výhodné pozorovat střelbu?*“²⁴⁷

8.2.3 Tělesná výchova a výcvik

Tělesná výchova plnila jeden z nejdůležitějších úkolů při přípravě obyvatelstva k obraně státu. Hlavním cílem tělesné branné výchovy u žáka byl správný rozvoj všech jeho tělesných schopností a také zvýšení jeho tělesného výkonu.

V rámci tělesné výchovy se vyučovaly základy první pomoci. Ošetření bodných, sečných ran, zlomenin, zastavení krvácení, apod. Ve školních osnovách bylo zahrnuto i zařízení protiplynového krytu. Během jarních a letních měsíců se žáci mohli účastnit při vybavování protiplynového krytu, kdy některá zařízení vyráběli v chlapeckých dílnách, aby cena byla co nejnižší. Učitelství sbor společně s žáky musel zajistit: dřevo, balíčky s chráněnými potravinami, cvičná obinadla, plynové masky, propagační letáky, vše měli získat zdarma – formou daru, případně za co možná nejnižší pořizovací cenu. Žáci měli za úkol prostor krytu vyčistit, vybělit vápnem, opatřit závěsy na dveře předsíně krytu, pořídit dostatečný počet pytlů s pískem na ucpání všech otvorů, které vedou z krytu, postavit dřevěná lůžka, vyrobit poličky na potraviny, zajistit věšáky na oblečení a protiplynové masky, pořídit bednu na náčiní pro odklizení trosek a bednu na chlorové vápno, mít také sud na desinfekční roztok, apod. Při plynovém útoku je kryt bezpečnou ochranou pouze tehdy, je-li vybavený všemi nutnými pomůckami. Musel být opatřen informačními tabulkami označující vchod, východ, nouzový východ. Aby nevznikl nějaký omyl, tak muselo být označeno vše i v krytu (předsíň, skladiště, voda, neutralizační roztoky, kyslíkové bomby, náhradní masky a filtry, lékárnička, potraviny, apod.). Také musel být kryt označen tabulkou, na které byl napsán počet osob, který se mohl bezpečně v krytu ukrýt – důvodem byl nedostatek kyslíku pro větší množství osob.

Učitel, který měl na starosti vybavení krytu, si musel dohledat odborné informace z příruček a být v kontaktu i s odborníky. V učebnicích jsou praktická cvičení a úkoly, které

---

²⁴⁷ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 73.

měly za úkol připravit co nejlépe žáky na možné nebezpečí útoku. Praktická cvičení se také neobešla bez cvičení s protiplynovou maskou. Detailně je v učebnici popsáno složení masky, použití a zacházení v případě potřeby. Složitá byla komunikace v masce, kdy se muselo šetřit vzduchem a dorozumívat se především posunky. Během cvičení se musely děti věnovat především pohybu v masce, konkrétně tedy pochodu i běhu a také musely cvičení sloučit se střelbou z pušky. Každý kabinet měl obsahovat alespoň jednu protiplynovou masku, kterou sebou pedagog bral na vycházky, výlety, do hodin tělesné výchovy a každé dítě mělo tu možnost si ji zkusit. Protiplynová maska byla ovšem jen dočasnou ochranou, než se člověk dostal do protiplynového krytu. Také se učily vrhat granátem na cíl do vzdálenosti 30 metrů. Vrh granátem se samozřejmě cvičily i bez plynové masky – většinou na improvizované střelnici (hřišti, cvičišti). Na střelnici se používaly ostré ruční granáty, které se vrhají z krytu, v němž byl jen granátník, který musel mít při vrhání na hlavě povinně přilbu. Cvičila se především technika, ale i teorie (co dělat, když granát nevybuchne, bezpečnost, apod.).

8.2.4 Dějepis

Byly vyhledávány příklady, od nejstarších dob, které mohly sloužit k výchově mládeže. Ať už se jednalo o líčení příběhů a pověstí, hrdinských činů jednotlivců, nebo oslavování celého národa.

V hodinách dějepisu se věnoval význam např. Spartě - kdy byli Sparťané vykreslováni jako obránci národa. Prvek brannosti lze pozorovat např. v Olympijských hrách, během kterých byla prokazována síla, mužnost, odvaha, statečnost a občanské ctnosti, také se upevňovala jednota, příslušnost a národní hrdost. Již od dětství byli chlapci vychováni v duchu vojenských tradic. Ale bylo zde poukázáno, že byli silným národem pouze v případě, kdy věřili v sílu svého státu a hodlali za něj položit život. Dokud pro ně byl vojenský stav ctí, tak do té doby vítězili. Později se ovšem bohatí Řekové vojenské službě vyhýbali a do řad armády museli být povoláváni příslušníci nižší třídy a ti bojovali – protože museli. Úplný úpadek nastal, když museli být povoláváni otroci, kteří byli nuceni bojovat za své utlačovatele. „*Pamatujme, že dokud budeme svobodni a volni, všichni rovnoprávní, bez výsad jedněch a podřízení druhých, do té doby budeme státem silným, který se ubrání i náporu početnějších nepřátel. Bude-li i pro každého z nás ctí státi se ochráncem své vlasti, pak nepodlehne žádnému nepříteli.*“ Příklad, kam až vedly rozbroje uvnitř státu, byl opět ukázán na příkladu Sparty a Athén. Sparta byla státem čistě vojenským, Athény pěstovaly vojenskou výchovu vedle věd a umění. Oba státy žily ve spolenectví, kdy Sparta poskytovala

armádou záruku bezpečnosti, a Athény dobrým vedením zahraniční politiky udržovaly přátelský poměr k sousedům. Postupně došlo ke sporům mezi oběma státy. Vzdávající Athény nabývaly stále většího významu a Sparta se z důvodů závisti spojila se svým hlavním nepřítelem – Peršany, aby Athény zničila. Athény byly poraženy a Peršané porazili i spartánská vojska. „*Pamatujme proto, že musíme vším úsilím zabránit bratrským neshodám a rozbrojům uvnitř státu, neboť ty přinášejí jen zkázu a záhuby národa. Nikdy se nevymlouvejme, že je neshodnost rysem povahy národa!*“²⁴⁸

8.2.5 Občanská nauka a výchova

V rámci výuky občanské výchovy pro žáky 7. postupného ročníku obecné školy (zároveň pro žáky II. třídy měšťanské školy) se poukazovalo na důležitý význam vody a elektřiny pro společnost v období válečného konfliktu. Veliký význam měla voda pro požární opatření, proto bylo důležitým úkolem odpojit odpůrce od přísunu vody. Ať už zničením vodárny za pomoci letadel, nebo přerušením přívodu (potrubí). Další důležitou nutností byla kanalizace, která odváděla nejenom odpadky, ale také samozřejmě výkaly z toalet. Na místech, kde kanalizace chyběla, byly daleko častěji šířeny různé epidemie. Také kanalizace se stávala terčem útoků nepřítele, právě z důvodů šíření infekčních chorob v dané lokalitě. Dalším bodem byla elektrizace a elektrárny. Zavedením elektrického světla se lidem prodloužil den a zpříjemnilo bydlení. Ovšem svícení mělo za války značnou nevýhodu. Je jasně viditelné, proto bylo zapotřebí během leteckého útoku nebo při cvičení dobře a bezpečně zatemnit, aby nemohlo pozorujícímu letci prozradit polohu vesnice, nebo města. Obzvláště usilovně se nepřátelští letci snažili zneškodnit elektrárny. Jelikož by tím dostali celé město do tmy a ochromili by tak obyvatele a továrny. Žákům se vysvětlovalo, že by bylo velmi nebezpečné vyskytovat se v blízkosti elektráren a vodáren, jelikož právě tyto komplexy byly vždy jedním z prvních cílů bombardovacích letadel. „*Nepřítel nebude jen usilovati, aby zřídly řady bojovníků, jeho úsilí bude se odrážeti v tom, že bude chtít obyvatelstvu v zápolí a v zázemí porušiti zdravé, bezpečné a pohodlné bydlení.*“²⁴⁹ Dalším cílem nepřátelských leteckých útoků bývaly plynárny. Případné zničení plynárny představovalo značné ochromení města (zastavení strojů v továrnách, vytápění, apod.). Aby nedošlo k prozrazení místa, kde se plynárna nachází, tak se v případě leteckého útoku muselo dodržet nařízení o zatemnění města a o zachování klidu. V Československu se konala zatemňovací cvičení, kdy se obyvatelé

²⁴⁸ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 306.

²⁴⁹ KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 273.

připravovali na zatemňování města. Již na prvním stupni národních škol se žákům zdůrazňovala povinná účast na zatemňovacích cvičeních. Pokud někdo během cvičení nezamezil průniku světla, tak byl potrestán pokutou. Za děti byli potrestáni rodiče, jelikož za ně měli zodpovědnost. Povel k zatemnění byl dán buď úderem zvonu, sirénou, nebo trubkou. Jakmile zazněl povel, museli obyvatelé zhasnout všechna světla a zachovat naprostý klid. Pro lepší pohyb po domácnosti mohli lidé využívat elektrickou kapesní svítilnu, která musela být ovšem přikryta modrým hedvábným papírem. Jelikož modré světlo bylo pro letce nejméně viditelné, nebo se doporučovalo mít naprostou tmu. Děti pro lepší orientaci ve tmě hrály hry (např. na slepou bábu). Také hrály hry, během kterých nacvičovaly tiché pohyby, zadržování dechu a absolutní mlčení. Během hodin tělesné výchovy byl vyhrazen prostor pro cvičení v orientaci sluchem a hmatem. Pořádaly se pravidelné procházky, během kterých učitel několikrát vyzval žáky, aby zůstali nepohnutě stát 120 vteřin a zachovali naprosté ticho. Během této doby si měli všimnout okolních zvuků, které po skončení této doby měli sdělit učiteli, v případě obzvláště výrazného zvuku – učitel upozornil pohybem ruky a ukázal směr, odkud zvuk přicházel.

Pro případ války by byla plynárna důležitým výrobním zdrojem dehtu, který je potřeba při úpravě cest, také jako ochrana dřevěných staveb a zařízení proti vlhku. Z dehtu se také vyráběl benzol, který se využíval pro pohon těžkých výbušných motorů.

V rámci výuky občanské výchovy pro žáky 7. postupného ročníku obecné školy (zároveň pro žáky II. třídy měšťanské školy) se věnovala značná část výuky tělocvičným spolkům. Mládež byla nadějí národa a v mládeži byla síla. Dle autora mládež v tělocvičných spolcích byla vedena k tělesnému zdraví, k obětavosti, přátelství, hrdosti, statečnosti, k povinnosti k státu a k vlasti. Z těchto spolků měli vycházet silní muži, kteří se stávali výtečnými vojáky, a z dívek se měly stát nejen rázné, pořádné a ušlechtilé hospodyňky, ale především zdravé matky, které zajistí silný národ. Právě různé spolky šířily mírové snahy. Především sport dle tehdejšího mínění a s tím názorem můžeme souhlasit i nyní přispíval k vzájemnému sblížení jednotlivých států. Nejenom sport, ale i umění sblížovalo národy. A to především ve vzájemných návštěvách umělců, koncertních mistrů, orchestrů, apod. Nejdůležitějším pojítkem byla myšlenka Sokolská, kdy právě sokolské slety zapojily do svých programů různé národnosti. Neméně důležitým odvětvím byla turistika, která byla vyzdvihována především kvůli získané fyzické kondici jednotlivců a také v orientaci v mapě a krajině. Svým rázem se turistika blížila spíše vojenskému výcviku. Turista byl schopen ujít dlouhé trasy, častokrát i se závažím v podobě batohu, dokázal se orientovat v terénu, v lese i

v horách a vyznal se také v mapách a značkách. Samozřejmě k určení orientace dovedl pracovat s kompasem a busolou, což byla pro vstup do armády velká výhoda. Proto se doporučovalo „*pěstovat turistiku*.“²⁵⁰ V Československu fungovala organizace „*Klub československých turistů*“²⁵¹, která se také věnovala branné výchově. Členové organizace opravovali cesty, opatřovali je značkami, budovali turistické chaty a obecně podporovali cestování a poznávání Československa.

V rámci výuky občanské výchovy pro žáky 8. postupného ročníku obecné školy (zároveň pro žáky III. třídy měšťanské školy) se hned v úvodní kapitole žákům vysvětluje, jak funguje státní rozpočet a proč je nezbytné investovat do armády a obrany státu. Ačkoliv některým lidem přišlo v té době naprosto nesmyslné investovat vysoké částky do armády – (stejně je tomu bezesporu i v dnešní době), tak se učitelé žákům snažili vysvětlit, že vzhledem k tomu, jak vyzbrojovaly sousední státy, to byla naprosto nezbytná záležitost. Neméně důležitá je kapitola „*Povinnosti nevojáků za války*“, kdy děti měly cítit povinnost bránit svou zemi a nikoliv jen nečinně přihlížet. V případě války by totiž armáda vyžadovala velkého úsilí celého národa, aby nedošlo k přerušení jejího zásobování střelivem a potravinami. Předem se upozorňuje, že by bylo zapotřebí značných finančních prostředků, došlo by k navýšení daní a případně i k vypsání válečné půjčky, kdy by opravdu záleželo na vlasteneckém citění občanů. Armáda by potřebovala také velké množství kovů, které by občané museli obětovat ve prospěch bezpečnosti státu. Z kovu se vyráběly zbraně, náboje, apod. Nejdůležitějšími kovy pro armádu jsou: ocel, měď, mosaz, olovo, cín, hliník. Z oceli byly vyráběny zbraně sečné, lovné, střelné, ale také pancíře, štíty, vozy, auta. Opevnění byla vyráběna pomocí betonu a železa. Měď byla zapotřebí k výrobě střel a je také součástí mosazi, která byla nezbytná pro součástky zbraní a pro výrobu nábojnic. K plnění ocelových plášťů střel sloužil cín a olovo. Velmi hojně se využíval také hliník – na kostry letadel, písty motorů, na špičky k dělovým nábojům. Zvláště upravený hliník se rovnal trvanlivosti ocele, ale rozdíl byl v jeho nižší hmotnosti. V Československu byly doly na železnou rudu, těžilo se olovo, ale měď a hliník jsme dováželi ze zahraničí, proto by v případě války vznikl nedostatek těchto kovů. V případě vypuknutí války by byly ihned všechny doly postaveny pod vojenskou správu. Jednak proto, aby se výroba urychlila a také aby se k vojsku dostala většina vytěžených kovů. Stejně důležitý význam měla pro armádu i síra, z které se vyráběl střelný prach, který byl základní výbušninou pro vojenské zbraně. Dále potraviny, dopravní prostředky a dobytek by

---

²⁵⁰ Tamtéž. s. 419.

²⁵¹ Klub československých turistů (KČST) byla společenská organizace existující v Československu v letech 1918 až 1939. Po roce 1945 byla obnovena činnost Klubu českých turistů a funguje dodnes.

byl v první řadě určen pro potřeby vojáků. Obyvatelé by též museli pomoci při ošetrovatelských procesech ve vojenských lazaretech, jelikož zdravotnického personálu nebylo nikdy dost a v neposlední řadě se postarat o vdovy a sirotky po padlých vojácích. Tolik povinností by válka žádala a právě proto autor učebnice poukazuje na všechny nezbytné potřeby státu v případě válečného konfliktu. „*Neříkejme, že se připravuje proto, že válka bude. Nemusí být. Ale kdyby nám byla vnucena, my budeme připraveni.*“²⁵² Politické události té doby nasvědčovaly, že mír není samozřejmou záležitostí a že existují státy, kdy veškeré jejich úsilí vede k vyzbrojování vlastního státu tak, aby mohly ve vhodném okamžiku být schopni kohokoliv válečně napadnout. Učitelé zdůraznili, že ani náš národ se nesmí nečinně dívat, ale musí se připravit. „*Přípravou k válce nerozumíme jenom přípravu válečného materiálu a zbraní, tak řečené zbrojení, ale i přípravu obyvatelstva, to jest vojáků i nevojáků. Národ musí být přesvědčen, že přípravou k obranné válce jsou hájeny jeho zájmy a jeho bezpečnost, závisící na bezpečnosti celého státu. Uvědomělý a vzdělaný národ spíše je ochoten bojovat za vlast, neboť ji miluje více než národ málo vzdělaný.*“²⁵³ Důraz byl kladen na pomoc a empatii obyvatel vůči vojákům během cvičení. Doporučovalo se podat vojákům vodu, mléko, jídlo, případně poskytnout ubytování a ošetření.

Opět byla v učebnici zmíněna otázka finanční. Kdy autor jasně zmiňuje, že výroba našich zbraní, strojů, tanků, letadel byla velice nákladná mimo jiné proto, že byla výrobě věnována dokonalá péče a čas. Vojenské zbraně a stroje byly velmi finančně nákladné, ale bylo zapotřebí tyto finance vynaložit. Ovšem k odražení případného útoku je nejdůležitější příprava obyvatelstva. Všichni obyvatelé, ať už se jedná o vojáky, úředníky, dělníky, matky, děti musí chtít bránit svou zem a hájit její zájmy. „*Mnohé naše spolky a společnosti se starají, aby se šířily mírové snahy. Celý národ je podporuje. Armáda a všechno obyvatelstvo však bdí, aby se nikdo nedotkl celistvosti našeho státu.*“²⁵⁴

V rámci předmětu výchovy určených pro II. třídy měšťanských škol (zároveň pro žáky sedmého postupného ročníku obecné školy) byli připomenuti významní spisovatelé a autoři děl, kteří vyzvedávali hodnoty a kladné vlastnosti, směřující k brannosti, čímž byla statečnost, odvaha, obětování vlastního života za vlast a mnohé další. Mezi významné autory

---

²⁵² KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6. - 8. postupný ročník. Praha, 1937. s. 194.

²⁵³ Tamtéž. s. 201.

²⁵⁴ Tamtéž. s. 382.

byl zařazen Alois Jirásek²⁵⁵ a jeho román „*Proti všem*.“ Dále dílo „*Bratrství*“, kde je zdůrazněno kamarádství a bratrství Čechů a Slováků. Dále příklad sebeobětování, které je v díle „*Psohlavci*“ a příklad osobní statečnosti ve „*Starých pověstech českých*“.

V rámci předmětu výchovy určených pro III. třídy měšťanských škol (zároveň pro žáky osmého postupného ročníku obecné školy) byla dětem zdůrazňována důležitost „*mlčení*“ v případě zajetí. Pro názorný příklad žákům bylo vysvětleno, že nepřítel zajímá, kde se nachází dělostřelectvo, sklady s municí, s potravinami a kde přistávají letadla. Žáci měli být schopni udržet tajemství a také se měli dokázat zachovat zodpovědně s čerstvě získanými informacemi.

8.2.6 Chemie

Chemie se vyučovala na školách středních, odborných, ale i měšťanských. Také výuka chemie byla přizpůsobena požadavkům branné výchovy. Žáci byli seznámeni např. s bojovými dráždivými látkami. Mezi nejznámější patřily slzotvorné látky, které během války sledovaly především ten cíl – přinutit protivníka, aby si nasadil plynovou masku a tak ochromit jeho schopnost k obraně, anebo způsobit u civilního obyvatelstva paniku při vyhledávání krytů.²⁵⁶

Daleko závažnějšími plyny byly dusivé, působící zhoubně na plicní orgány, dále leptavé, rozrušující tkáň a prudce jedovaté, které způsobovaly rozklad krve. V učebnicích byla detailně popsána nejenom teorie různých plynů, ale především první pomoc při napadení určitou bojovou látkou. Bojové látky dusivé kromě dráždivých účinků na oční sliznice poškozovaly horní i dolní cesty dýchací, především plíce. První pomoc při zásahu dusivou látkou byla: odvést napadeného z dosahu plynu, zabránit jakékoliv svalové činnosti – udržet ho v klidu, následně zabalit nemocného do teplých přikrývek, jelikož chlad urychluje vývoj plicního zduření a samozřejmě zavolat lékařskou pomoc. Asi nejznámější bojovou leptavou

---

²⁵⁵ První světová válka přinesla rozmach vlasteneckého postoje a s ním i popularitu Aloise Jiráska. Mnohé slovanské národy hledaly v historické próze mravní posilu a povzbuzení. Nejoblíbenějším a nejpracovanějším obdobím u Jiráska bylo husitství. Ještě za svého života se Jirásek setkal jak s obdivem, tak i odporem. Vyčítali mu idealizování a zkreslení historie a také např. výběr faktů s vlastenecky výchovnými záměry. Po druhé světové válce byla iniciována tzv. *jiráskovská akce*, která měla za cíl masové rozšíření literárních děl Jiráska. Tehdejší ministr školství Zdeněk Nejedlý doprovázel kampaň řadou přednášek a projevů, napsal množství propagačních brožur o Jiráskovi a doplnil jednotlivé svazky doslovy se „správnou“ interpretací Jiráskova díla. S jeho pomocí se Jirásek stal klasikem socialistického umění a jeho díla – povinnou literaturou ve školách. PEŠAT, Zdeněk. *Boj o Aloise Jiráska v zrcadle kritiky*. Praha, 1954. s. 16.

²⁵⁶ ŠALANSKÝ, Hynek. *Školní pokusy s bojovými látkami. Příspěvek k branné výchově při vyučování chemie na školách středních, odborných i měšťanských*. Praha, 1938. s. 33.

látkou byl yperit, který byl vojsky Velké Dohody použit v posledním půlroce války. Význačné pro yperit bylo, že pronikal látkou a nezabránilo poleptání ani kožené boty.²⁵⁷

---

²⁵⁷ Tamtéž. S. 59.

9. Výuka branné výchovy na školách v letech 1945 – 1989

Po druhé světové válce byla projednávána možnost vyučovat brannou výchovu jako samostatný předmět, který bude ve školních osnovách. Nakonec se ovšem branná výchova začlenila do různých předmětů. Byla vyučována v tělesné výchově, přírodovědě, chemii, zdravotní výchově a také během cvičení v přírodě. Události přelomového roku 1948 přesunuly brannou výchovu do pozadí, ale na národních školách samozřejmě byly osnovy branné výchovy i nadále. Významným mezníkem byl rok 1951, kdy došlo k reorganizaci branné výchovy na československých školách na základě zákona o branné výchově č. 92/1951 Sb. Brannou výchovu formovala socialistická ideologie. Fyzická zdatnost, bojová příprava, zdravotnická příprava a také střelecká příprava byla zahrnuta do tělesné výchovy, která byla navýšena o jednu hodinu týdně.²⁵⁸

Před rokem 1953 byla branná výchova chápána jako složka tělesné výchovy i ostatních školních předmětů a důraz byl kladen i na mimoškolní výchovu. V roce 1953 ovšem branná výchova již nebyla povinná pro všechny žáky, ale stala se zájmovou dobrovolnou činností. Zůstala pouze forma branných cvičení, jinak byla veškerá výuka pouze v rámci společenských organizací. Důsledkem nedostatečné výuky branné výchovy byla velmi upozaděná branná připravenost mládeže.²⁵⁹

Branná výchova přestala být pro mládež zajímavá a atraktivní právě kvůli nedostačujícímu výkladu a prostoru pro praktická cvičení a také především kvůli přílišné organizovanosti, která přecházela v monotónnost. Ve druhé polovině padesátých let dvacátého století byly uděleny pokyny pro školy v rámci poskytování první pomoci a také v organizaci škol v přírodě, kde se měla branná výchova procvičovat. V roce 1959 byl zaveden povinný všenárodní kurz přípravy civilní branné výchovy - formou vzdělávacích přednášek, který byl určen pro žáky osmých a devátých tříd devítiletých základních škol. Na druhém stupni byla v roce 1971 zavedena povinná branná výchova jak vyučovací předmět.²⁶⁰

Na přelomu padesátých a šedesátých let probíhala na našem území masová příprava obyvatelstva k civilní obraně. Byla zaměřena především na protichemickou ochranu, základy

---

²⁵⁸ CHLÍBKOVÁ, Daniela - MAZAL, Ferdinand. *Úvaha o vzdělávání v oblasti ochrany obyvatelstva z pohledu nejen historického*. In: Tělesná kultura. Olomouc, 2008. Ročník 31. ISSN 1211-6521. S. 30 - 43.

²⁵⁹ Tamtéž. S. 44.

²⁶⁰ PECHÁNEK, Vladimír. *Vybrané kapitoly z didaktiky branné výchovy*. Díl 2. Brno, 1985.

první pomoci zraněným a uhašení malých požárů. Příprava obyvatelstva probíhala v rámci školení, které byly připravovány pod záštitou společenských organizací a byly rozvrženy do praktických a teoretických cvičení s celkovou dotací dvaceti hodin. Nároky na ochranu před zbraněmi hromadného ničení byly stále vyšší a ovlivnily i přípravu všech vrstev obyvatelstva, která probíhala formou všenárodní přípravy obyvatelstva k civilní obraně. Ačkoliv bylo vynaloženo úsilí této problematice, tak nebylo dosaženo očekávaných výsledků zejména u praktických cvičení. V roce 1966 Ministerstvo školství ČSR obnovilo brannou výchovu jako předmět a začlenilo ho do výuky fakult tělesné výchovy a sportu, přírodovědecké, filosofické a matematicko-fyzikální. Předmět se stal povinným pro pedagogická zaměření. Někteří pedagogičtí pracovníci nepřikládali branné výchově značný důraz a mnozí učitelé začali o branné výchově uvažovat až v období vyhocených mezinárodního napětí – konkrétně rok 1961 a období tzv. karibské krize.²⁶¹

V roce 1969 zařadila Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy studium specializace branná výchova. Studium bylo možné i na jiných fakultách – např. na fakultách pedagogických. Branné výchově na školách se pravidelně věnoval odborný pedagogický časopis *Tělesná výchova mládeže*²⁶² a časopis *Bojová příprava*.²⁶³

Pro ukázkou jakým způsobem byla branná výchova vyučována, poslouží následující ukáзка, která je dostupná na stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů. Pamětník, se kterým je veden rozhovor podává svědectví o vyučování branné výchovy v období normalizace. Pro autentičnost ponechávám text původní a nebudu ho parafrázovat, pouze upravím překlepy autora.

„Od dětství byl člověk připravovaný na službu v armádě, a to jak chlapci, tak dívky byli nějakým způsobem připravovaný na službu vlasti se zbraní. Od malinka – snad od nějaké třetí třídy jsme se ve škole učili střílet. Střílelo se vzduchovkou, byly různé střelecký kroužky a pořád se střílelo. Ale bylo to z nějakých důvodů zorganizované tak, že to bylo velmi nezábavné, a my jsme to prostě neměli kupodivu rádi. Vždycky to učili tělocvikáři a bylo to součástí předmětu, který se jmenoval branná výchova. Další věc, která se týkala nás jako malých dětí, byly pravidelná cvičení branné výchovy, což byl jeden den každý půlrok, kdy jsme přišli do školy a místo učení jsme si měli vzít malý chlebník se svačinou. Celý den se dělaly nějaký kraviny související s brannou výchovou. To znamená, že jsme se pravidelně museli oblíknout do igelitových pytlíků a vzít si plynovou masku. Každý půlrok jsme si museli vyčistit

---

²⁶¹ MATIČKA, Václav. *Branná výchova*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1978. S. 238.

²⁶² Založen Jaroslavem Karáskem.

²⁶³ Časopis Hlavní správy pozemního vojska. Federální ministerstvo obrany, Praha, 1951 – 1988.

plynovou masku kapesníčkem namočeným v lihu. Strašně důležité se musela vydesinfikovat maska a pak jsme zkoušeli, jestli nám jde a jestli jsme dostatečně rychlí si ji oblíknout při útoku plynovými zbraněmi, které v tu dobu už byly téměř vyřazené ze všech arzenálů. Takže masku, a pak jsme se museli oblíknout do pláštěnky a do igelitových pytlíků si dát ruce a nohy. S tím jsme museli běhat po chodbě ve škole, když nepršelo, jsme museli běhat po dvoře, abychom viděli, jaké to je běhat s igelitovými pytlíkama. Následně se složitě uklidily masky, složily se pytlíky, mezitím už bylo rozdaných několik poznámek, protože se samozřejmě maskama házelo, pytlíky se nafukovaly a praskaly a tak dále. Takže nám běží už třetí hodina pravidelného branného dne, kázeňské tresty už teda lítají a následně se vyráží s chlebníky přes jedno rameno a s maskou, v tomto případě už v pouzdru, přes druhé rameno se vyráželo na branný pochod. Pochod okolo nějakého lesa, který pak končil společnou svačinou. Takže to byl branný den. Byla to vlastně oblíbená akce a měli jsme to moc rádi. Branná výchova byla od třetí třídy po celý můj život. Byla na základní škole i na gymnáziu. V rámci branné výchovy se učilo velmi detailní rozdělení bojových plynů a učilo se to každý rok. Znovu a znovu ti tělocvikáři učili, jak se dělí bojové otravné látky a jejich typy. Druhá věc byl jaderný výbuch a protijaderná ochrana. Pořád se řešilo a měnilo jak se nejlíp ochránit před atomovým hříbem. Řešila se otázka, jestli je lepší lehnout si na zem hlavou k výbuchu, nebo nohama. Když si lehneš hlavou, tak je jasný, že ta hlava je ozářená víc. Ale když si lehneš nohama směrem k výbuchu, tak ta tlaková vlna, která předchází vlastní radiaci, může člověku ty nohy utrhnout.“²⁶⁴

V roce 1989 byla branná výchova samostatným povinným předmětem na středních školách a na základních školách byla realizována pouze jako víceoborový vyučovací předmět.

---

²⁶⁴ *Velké- malé příběhy*. Ústav pro studium totalitních režimů. [cit. 2019-03-03]. URL: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/vzdelavani/velke-male-pribehy/normalizace/porg/pametnik01.pdf>>.

10. Prvek branné výchovy a obrany státu v literatuře

Na západní frontě klid

Ve známém válečném románu „*Na západní frontě klid*“²⁶⁵ popisuje německý pacifistický spisovatel Erich Maria Remarque své prožitky z fronty během první světové války skrze postavu Pavla Bäumera.²⁶⁶ Remarque představoval v díle válku jako největší utrpení, zkázu a trýzeň pro obě soupeřící strany. Jeho cílem bylo ukázat válku jako nesmyslný akt krutosti. Remarque se k válce staví jako bezradný a vnímá konflikt jako nelogický. Na druhou stranu bylo v díle obsaženo přátelství, chuť bojovat za svou vlast a chuť žít. Publikace byla v Německu jak zatracována, tak i vyzdvihována. Kritikem byl Hermann Heisler, který ve svém díle *Válka nebo mír* uvádí, že motivací Německa musí být především cíl zbavit se skličujících pout ruského bolševismu. Hermann Heisler motivoval k povstání německého národa ze samotného dna. Chtěl, aby německý národ zapomněl na všechny zločiny proti lidskosti, které spáchal, aby také zapomněl na drtivou porážku, kterou utrpěl. Jedním z významných kritiků Remarquea byl levicový spisovatel Arnold Zweig. Remarque musel stále dokazovat, že jeho román je apolitický, ale i tak byl pronásledován. Především nacisté ho zatracovali a jeho dílo považovali za kulturní zradu německého národa.²⁶⁷ Arnold Zweig zastával zcela odlišný názor než E. M. Remarque, který byl pacifista. Ve čtvrtém čísle *Nového lidu* z roku 1931 byla napsána recenze na film *Na západní frontě klid*, který měl v daném roce v Československu premiéru. Redaktor František Martínek líčil atmosféru v biografu a i film

²⁶⁵ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Praha, 1964. ISBN 28-015-67.

²⁶⁶ Když začala válka, byl Pavel Bäumer německým studentem gymnázia a společně se svými spolužáky, s nimiž se znal většinou od raného dětství, podlehnou nacistické propagandě a vlasteneckému nadšení svého třídního profesora Kantorka k narukování na povinný vojenský výcvik, ze kterého měli být všichni později převeleni na frontu, aby bojovali za Rakousko-Uhersko. Pavel Bäumer společně s přáteli se nenechali dlouho pobízet a s myšlenkou, jakými se z nich tímto činem stali vlastenci, se dobrovolně vydali na pospas válce. Vojenský výcvik je měl naučit, jak přežít v neobydlených končinách válečných polí, ale zažili zde především šikanu a ponižování ze strany nadřazeného Himmelstosse. Na frontě se postupně poznávají s válkou. Reálný obraz války, tak jak jej poznali, se v ničem neshodoval s propagandou jejich učitele. Vlastenectví pro ně není dostatečným důvodem pro ty chvíle utrpení a bezmoci, která museli podstoupit, a vlastenectví pro Pavla není dostatečným odůvodněním pro jeho činy ve válce. Naučí se zabíjet, bránit se před zabitím, útočit a pomáhat si, ztratí smysl života a náplní jejich dnů se stává krvavý boj plný strachu na život a na smrt. „*Prošli jsme desetinedělním vojenským výcvikem a za tu dobu jsme byli přetvořeni dokonaleji než za deset let pobytu ve škole...Svými mladými pozornými očima jsme viděli, že klasický pojem vlasti našich učitelů se prozatím realizoval v úplné vzdání naší osobnosti, jaké bychom nikdy nepředpokládali ani u nejnižšího posluhy. Salutování, postoj v „pozoru“, „vlevo v bok“, srazit podpatky, nadávky a tisíc šikán: představovali jsme si svou úlohu jinak a shledávali jsme, že jsme připravováni na hrdinství jako koně v cirkuse.*“ REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Praha, 1964. ISBN 28-015-67.

²⁶⁷ VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantik*. Tribun, 2009. ISBN 978-80-7399-753-3. s. 39.

jako takový. „ Jsme zabořeni do sedadla, pozorujeme lítici válečnou, a tj. právě hrozné. I muži, kteří ve válce byli, uvědomují si teprve zde mnohé případy, které jim zůstaly dříve nepovšimnuty...“²⁶⁸ V recenzi autor apeloval na zoufalství, bídu, strach, která ve vzpomínkách lidí na válku zůstala. V roce 1933 nacisté v Německu román zakázali. Nacisté ho zakázali ze zcela prostého důvodu – byl nevyhovující pro brannou výchovu mládeže. Mohl zcela určitě odradit muže jít bojovat.

Mladá žena z roku 1914

V roce 1932 byli do Berlína pozváni zástupci pěti národností, kteří měli hovořit o přítomnosti a budoucnosti Evropy. „Promluvili za Němce Heinrich Mann o organisaci míru, za Francouze Victor Margueritte o nenormálnosti války, Polák Ferdinand Goetel o tom, jak jest třeba vésti boje za lepší budoucnost Evropy, Američan Movres o nemoci nacionalismu a Španěl Luis Araquistain o kulturních problémech současné Evropy. Nakonec vstal Němec Arnold Zweig a postavil otázku tak, jak v této rozeštvané době, kdy v Evropě všichni stojí proti všem, a kdy se lidem zdá jistější, že za pár let bude nová velká válka, než že budou za pár dní jít, se může otázka jediné postavit.“²⁶⁹ Sám se účastnil bojů za 1. světové války a zážitky z toho období jej velice ovlivnily. V první světové válce byl od roku 1915 a celkem strávil třináct měsíců na frontě u Verdunu.

V roce 1931 byl v *Národním osvobození* uveden článek o románu, který napsal Arnold Zweig. Prvním dílem z Zweigovy válečné trilogie byla *Mladá žena roku 1914*. „Tento román prvé periody válečné má perspektivu intimního příběhu dvou individuálních osudů, ostře nakreslených na mohutné fresce rozbouřené doby. Ta doba je tu však druhotná. Příběh Lenory Wahlové a Wenera Bertina, příběh boje za kus individuálního štěstí je tu jádrem.“²⁷⁰ Wener Bertin je studentem a spisovatelem, který je v prvním roce válečného konfliktu v roce 1914 poslán k praporu. Slouží ve Francii, v Uhrách, v Srbsku. Jeho dívkou je zmíněná Lenora Wahlová, která pochází z bohaté bankéřské rodiny.²⁷¹

---

²⁶⁸ *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu.* Číslo 4. Brno, 1931, s. 38.

²⁶⁹ *Národní osvobození. Pokrok.* Vojenský historický ústav Praha. 15. 5. 1932. Ročník 9. ISSN: 1804-9168. S. 4.

²⁷⁰ *Národní osvobození. Pokrok.* Vojenský historický ústav Praha. 28. 7. 1932. Ročník 9. ISSN: 1804-9168. S. 3.

²⁷¹ Na začátku války otěhotní násilně s Bertinem. Lenna se zamýšlí nad svým problémem, kterým je její těhotenství a následně se rozhodne se pro potrat. Ten je však na počátku 20. století trestným činem. Lenora žádá o pomoc svého bratra Davida, který jde po radu za svým starým přítelem a učitelem plavání Kliemem. Touto cestou se Lenora dostane k lékaři, který zákrok vykoná. Lenora je po operaci velice vyčerpaná a síla se jí díky nedostačující péči navrácí velmi pomalu. Ovšem nejvíce však utrpěla její duše. Naivní sny o bezstarostném světě se dočista rozplynuly. Další ranou je zjištění, že se Bertin dobrovolně hlásí k odvelení na západ. Na zdravotní stav Lenory se vůbec neohlíží a bezohledně se žene za *vlastenectvím* a slávou. Lenora zavrhne Bertina, jelikož

Arnold Zweig zde popisuje poslední 4 dny jejich loučení. Nejedná se o popis války. Zde se objevuje hlavní motiv tohoto cyklu a tím je změna jedince k protiválečnému postoji. Postava Bertina obsahuje některé autobiografické rysy.

V roce 1936 se v Národním osvobození psalo o zbavení říšské státní příslušnosti pětadvaceti Němců, mezi nimiž byl i Arnold Zweig. Hitlerovský režim vyhnal Arnolda Zweiga ze své vlasti. Důvodem bylo tvrzení, že: „...píše štvavé články, které jsou uveřejňovány v pařížských emigrantských časopisech.“²⁷²

Pět roků v kasárnách

Autorem knihy je Josef Svatopluk Machar, který uvedl a rozvinul nový typ politicko-vlastenecké lyriky. Dlouhodobě působil ve Vídni a některá jeho díla byla ovlivněna skepsí a strachem o budoucnost vlastního národa. Vlastenec byl podle Machara člověk, který neprojevoval své vlastenectví v prázdných frázích, oslavováním minulosti, ale naopak dokázal reálně čelit negativním jevům ve společnosti a současně se spoluobčany proti nim bojovat. Před odchodem do Vídně se seznámil s T. G. Masarykem.²⁷³ Během první světové války J. S. Machar spolupracoval se vznikající domácí odbojovou sítí a dodával Masarykovi tajné informace z kanceláře tehdejšího ministra vnitra. Po ustanovení československého státu byl Machar Masarykovi nablízku.²⁷⁴

V nově vznikajícím Československu stál Machar o resort armády. Jeho zkušenosti s vojskem byly pouhé tři roky, které strávil ve službě. Machar se těšil velké obliby - a to především svou empatií. Josef Svatopluk Machar byl v čele generálního inspektorátu celkem pět let. Politická kniha *Pět roků v kasárnách*²⁷⁵ obsahuje vzpomínky a dokumenty z doby, kdy byl J. S. Machar generálním inspektorem armády. Kniha nezačíná jmenovacím dekretem, ale popisuje velmi podrobně Macharovu politickou a publicistickou činnost na sklonku

---

nemá zájem o její stav. K výročí Bertin pošle Lenoře verše a ta mění názor. Rodiče Lenory chystají zásnuby, ale Bertin nemůže přijet, následně David posílá tajně jeden ze starších dopisů Lenory Bertinovi a ten se z dopisu dočítá, co vše si musela Lenora vytrpět. Bertin by mohl přijet pouze z důvodu konání svatby, jen tehdy by dostal propustku. Ovšem podmínka je, aby měl na svém kontě 5 tis. marek, které ale nemá. Lenora zařídí finance, všechny žádosti, lékařské prohlídky a nakonec Bertin přijede.

²⁷² *Národní osvobození. Pokrok*. Vojenský historický ústav Praha. Ročník 13. 5. 3. 1936. ISSN 1804-9168. S. 4.

²⁷³ Vztah T. G. Masaryka a J. S. Machary ve své diplomové práci popisuje Tomáš Kykal. Jeho práce se zabývá vývojem kompetencí a vlivu instituce generální inspekce v době utváření československé branné moci. KYKAL, Tomáš. *Generální inspekce vojska – kompetence a vliv instituce v době utváření české branné moci (1918 -1924)*. Praha, 2009.

²⁷⁴ MACHAR, Josef, Svatopluk. *Pět roků v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty: 1925-1926*. Praha, 1927. s. 73-85.

²⁷⁵ MACHAR, Josef, Svatopluk. *Pět let v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty: 1925-1926*. Praha, 1927.

monarchie, jeho funkci v Národním výboru a v Národním shromáždění. Druhá část knihy je věnována jeho inspektorování. Celou tvorbou Machara prostupuje češství a vlastenectví. „Češství mé je částí života mého, které pociťuji ne jako slast a rozkoš, ale jako vrozenou povinnost.“ V knize je popisován výcvik vojáků, kterého byl Machar přítomen a uvádí zde, že učitelé (velitelé) nedovedou upoutat pozornost vojáků živými otázkami, plastickým výkladem, nebo prostým vyprávěním. Machar záměrně užil označení učitel, nikoliv velitel a to z toho důvodu, protože v dávných dobách stačilo vyzbrojit vojsko, postavit do čela velitele, který bude statečný a bude bojovat po boku své jednotky. Ačkoliv i tehdy velitelé ke svým jednotkám promlouvali, poučovali je a motivovali je. Ve vedení války, které popisuje Machar (tedy ve 20. století) je zapotřebí daleko více. „Při dnešním vedení války, boje kdy veškeré technické vymoženosti slouží vojsku, kdy svedení bitvy předchází do podrobnosti vypracovaný plán, v němž generálem počínaje až do posledního harcovníka má každý přesně vymezený úkol, mění se pojem velitele čím dále tím více v pojem instruktora, neboli učitele.“²⁷⁶

J. S. Machar byl v období Rakouska- Uherska antimilitaristou, protože systém vojska podpíral monarchii. V nové situaci mu ale záleželo především na tom, aby mnohem spolehlivěji podpíralo stavbu republikánského zřízení. Známým faktem byla jeho oblíbenost u legionářů, kteří k němu během 1. světové války a také v Rusku vzhlíželi.

---

²⁷⁶ *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque.* Vědecký ústav vojenský. Praha 1928. Ročník 9. ISSN: 1805-7322. S. 514.

11. Závěr

„Vlastenectví je láska k vlastnímu národu, nikoli nenávisť k jiným.“

Tomáš Garrigue Masaryk

Až ke konci 19. století byla podporována myšlenka, aby se záměrná a organizovaná příprava mládeže k obraně státu zavedla i na půdě škol. Reálná hrozba válečných konfliktů na jedné straně a na druhé straně snahy o vojenskou odvetu nutily vlády jednotlivých států ke stále důkladnější a rychlejší přípravě mladých mužů pro válečné nasazení. Tyto tendence často přesahovaly možnosti armád, které proto uplatňovaly požadavek, aby určité úkoly vojenské přípravy zodpovědně převzaly i jiné instituce. Velká pozornost byla věnována tělesné výchově a do škol byla také dle požadavků armád zařazena vojenská propedeutika – předvojenská výchova. Klád se zároveň důraz na seznamování žáků se základy vojenství a zavedla se povinná cvičení. V posledních letech před první světovou válkou se uvažovalo o zřízení mládežnické obrany složené ze studentů středních škol. Od vzniku republiky v roce 1918 byla branná výchova součástí běžného života většiny obyvatel Československa. Ačkoliv byla určena především pro mládež, která byla hlavní součástí pro doplňování a rozrůstání armády, tak byla také nepostradatelná k vytvoření uceleného obranného systému v případě napadení státu. Branná výchova se během historického vývoje měnila, vykazovala rozdílnost ve svém pojetí a velmi úzce souvisela s válkou, která byla vždy vedena lidmi proti lidem. Rozdílnost spočívala zejména v odlišných kulturních oblastech světa, ale vždy byla ovlivněna dvěma základními faktory. Prvním faktorem byla politika a podstata určitého státu, národa či politické strany. Druhým byla úroveň bojové techniky a stupeň vojenského vývoje.

Prvním cílem práce byla analýza historického vývoje branné výchovy. Ačkoliv cílem byla analýza od roku 1918, tak nesmělo být opomenuto období habsburské monarchie, které zanechalo stopy v nově vznikajícím státě. Rozhodující pro toto období byla emancipace českého národa a přetrvávající konflikty s německou národností. V roce 1918 vzniklo Československo a byla vhodná doba zorganizovat přípravu obyvatelstva na obranu státu a ochranu před následky mimořádných událostí novým způsobem. V této kapitole byly také zhodnoceny vztahy Československa se sousedními státy po první světové válce. Nejvypjatější vztahy zpočátku panovaly mezi ČSR a Polskem, které byly poznamenány sporem o oblast Těšínska a části Oravy a Spiše na severním Slovensku. Přes určité peripetie nakonec

Československo získalo klíčovou uhelnou pánev. Poláci nikdy Čechům nezapomněli, jakým způsobem dosáhli svého cíle. Nejmocnějším sousedem Československa bylo bezesporu Německo, ačkoliv bylo po válečném konfliktu oslabeno. Německá menšina žijící v pohraničí se nechtěla podílet na utváření nově vzniklého státu a měla separatistické snahy. Ačkoliv se konflikty ve dvacátých letech zmírnily, tak i nadále dávala německá menšina najevo svou nespokojenost. Situace se vyostřila ve třicátých letech 20. století, kdy se dostal k moci Adolf Hitler. V této podkapitole byla přikládána důležitost výstavbě opevnění, které mělo stabilizovat obranu a mobilizovat zálohy. S vyhlášením protektorátu Čechy a Morava zanikla i ta poslední naděje a na následující roky jsme byli okupováni nacistickým Německem. V této kapitole byla věnována pozornost také poválečnému vývoji branné výchovy v Československu. Po válce byl náš stát vyčerpaný a nacházel se ve sféře vlivu SSSR. Branná výchova navazovala na brannou výchovu předválečnou, ve formě spolků a organizací, a ačkoliv byly tendence na vytvoření samostatného předmětu branné výchovy, který by byl začleněn do výuky, tak byly prozatímně schváleny jen tematické celky, které byly včleněny do výuky zdravotní a tělesné výchovy. KSČ se dostala v roce 1948 k moci a začíná období totality. Všechny společenské organizace byly rušeny a svou činnost nemohly provozovat až do roku 1989 – kromě období šedesátých let 20. století, kdy došlo k určitému relativnímu uvolnění v politice i v kultuře. Mezinárodní situace byla ovšem vypjatá z důvodu neustálé hrozby válečného konfliktu. Studená válka, tak je toto období označováno, byla hrozbou pro celý svět. Hrozba přicházela ze strany dvou supervelmocí – SSSR a Spojených států amerických. Události poznamenaly i Československou republiku, která byla kvůli své poloze tzv. spojkou mezi zneprátelenými bloky. Cílem celé kapitoly bylo podat komplexní pohled na vývoj branné výchovy od počátku Rakousko – uherské monarchie až po období po II. světové válce.

Následující kapitola se věnovala otázce legislativy a politiky v otázce branné výchovy Československa. Po vzniku samostatného státu byla přijata ústava z Rakouska-Uherska. První zákon, který se věnoval branné výchově, byl z roku 1920 a stanovoval vojenskou povinnost pro muže od 20 do 50 let a délku prezenční služby na 18 měsíců. Mírový stav vojska byl určen zvláštním zákonem na 150 tisíc mužů. Výchova mládeže byla svěřena tělovýchovným organizacím, které hrály v meziválečném období stěžejní roli pro praxi branné výchovy. Hovořilo se také o zavedení branné výchovy ve výcvikových střediscích vedenými proškolenými instruktory, ovšem tento návrh nebyl uzákoněn a vláda se s ním neztotožňovala a tvrdila, že předvojenská forma branné výchovy do škol ani do

tělovýchovných organizací nepatří. Československá republika byla ve 30. letech nucena pod zvyšujícím se tlakem Hitlerovy nacistické říše přistoupit k obranným opatřením. Mezinárodní situaci si začali ve školství uvědomovat někteří učitelé a výsledkem bylo široké hnutí za zavedení branné výchovy do škol. Během let 1934 a 1935 byly upravovány učební osnovy některých vyučovacích předmětů v tom smyslu, že do nich byly vkládány prvky mravní a občanské výchovy. Tělesná výchova byla doplňována o cvičení v přírodě, lyžování, plavání a úpolové cviky. Branná výchova spočívala i ve výcviku v civilní protiletecké ochraně, která měla sloužit k obraně proti leteckým útokům. Přípravy na válku se netýkaly tedy jen vojenské sféry, ale zákonem č. 82/1935 Sb. byla založena Civilní protiletecká obrana. Ačkoliv bylo Československo uklidňováno tvrzením, že k válečnému konfliktu nedojde, že není Německo vyzbrojené, tak opak byl pravdou. O tři roky později lze vysledovat vývoj zákona týkajícího se ochrany a obrany proti leteckým útokům – kdy je patrná obava z útoku Německa. Praktické zkušenosti sbírali obyvatelé na cvičeních, při nichž docházelo k simulovaným leteckým útokům. V roce 1936 byl vydán Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n. o obraně státu, jehož účelem bylo především čelit vojenskému ohrožení republiky ze strany hitlerovského Německa. V roce 1937 došlo k přelomu, jelikož byl po všech průtazích konečně vydán zákon o branné výchově č. 184/1937 Sb., který zavedl povinnou brannou výchovu pro všechny obyvatele od zahájení školní docházky do 30 let. Výcvik v protiletecké ochraně měl trvat do padesáti let. Výchova probíhala u žáků a studentů na školách a také v dobrovolných organizacích, případně dalších zařízeních, kde probíhala výuka branné výchovy. Meziválečné období bylo charakteristické snahou uvést brannou výchovu v praxi. Vzhledem k bezprostřednímu nebezpečí války se velení armády snažilo o co nejrychlejší zahájení branného výcviku a navrhovalo, aby alespoň vojenská střediska začala fungovat k 10. září 1938. Proti tomu se ale postavily tři nejsilnější tělovýchovné organizace: Sokol, Dělnické tělocvičné jednoty a Orel, které požadovaly úplné zahájení branné výchovy. Došlo k tragickým událostem mnichovského diktátu a v březnu 1939 k vytvoření protektorátu, ve kterém není možné o jakékoliv formě branné výchovy vůbec mluvit. Kapitola byla samozřejmě zaměřena také na brannou výchovu v poválečném Československu. Od roku 1948 je Československo pod vládou KSČ a ve všech branných zákonech lze vidět ideologický kontext. Nový přístup k branné výchově nastal po XIII. sjezdu KSČ v roce 1966 – tím novým přístupem bylo pojednání o branné výchově jako o nedílné a jednoznačné součásti komunistické výchovy. Cílem kapitoly bylo analyzování zákonů o branné výchově od roku 1918 až do pádu komunistické vlády. Patrná byla především ideologie obsažená v zákonech. Kdy od roku 1948

byl cíl kladen na politickou výchovu. V kapitole jsem neopomněla na brannou politiku, která je důležitá jak v době míru, tak v situacích ohrožení státu.

Branné výchově se věnovaly také volnočasové organizace, které systematicky zvyšovaly brannou připravenost svých členů. Jedním ze základních cílů organizací byla výchova k občanství a národnímu cítění. Mezi nejvýznamnějšími organizacemi, zejména ve vztahu k budoucímu protifašistickému odboji byly Sokol a Junák – český skaut. Obě tyto organizace měly vysokou loajalitu členské základny, propracovanou organizaci a plošné zastoupení. Sokol se orientoval více tělovýchovně. Junák byl zaměřen především na pobyt v přírodě. Sokolové se v hojném počtu účastnili na přelomu let 1918 - 1919 stabilizace poměrů v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva a na Těšínsku. Sokol se ve druhé polovině 30. let 20. století, tedy v období zhoršujícího se mezinárodního postavení zaměřoval na předvojenskou výchovu a také například finančními sbírkami podporoval obranyschopnost Československé republiky. Mnohokrát byli nazýváni naším národním vojskem. Sokolové pořádali všesokolské slety, na kterých byly prezentovány prvky brannosti. V meziválečném období se slety rozvinuly v obrovské podniky, výborně organizované a finančně úspěšné. Ěru završil X. všesokolský slet v červenci roku 1938, který se změnil v největší manifestaci odhodlání Čechů bránit Československou republiku proti nacistům. V této kapitole byla pozornost věnována také dalším volnočasovým organizacím s důrazem na jejich vztah k branné výchově v meziválečném období a také v období po komunistickém převratu v roce 1948. V roce 1951 byl zřízen Svaz pro spolupráci s armádou a branná výchova se tak stala povinnou pro školní i mimoškolní výchovu. Organizace působila politickovýchovně a určovala povinnosti, které svazarmovci museli aktivně plnit. Cílem kapitoly bylo vysvětlit význam volnočasových organizací a branné výchovy od roku 1918. Informace o Československé obci sokolské byly čerpány také z fondu ČOS v Národním archivu v Praze a z historické práce doc. Roberta Saka, který se pečlivě věnoval životu a cílům Miroslava Tyrše. Význam Sokola byl zmíněn v podkapitole, kde byla obsažena regionální sonda, která se věnuje vzniku TJ Sokol v Pardubicích. Vývoj oddílů sokolské všestrannosti v pardubickém Sokole tedy vývoj TJ Sokol Pardubice 1 koresponduje s historií celé ČOS.

Branné organizace samozřejmě vznikaly, nebo byly slučovány i po 2. světové válce. V roce 1945 byla zřízena organizace Svaz brannosti, která vznikla sloučením Svazu československého důstojnictva, Svazu národních střeleckých gard, Svazu československých rotmistrů a Svazu československých záložníků. Svaz zajišťoval veškerý branný výcvik a

organizoval střediska branné výchovy a zajišťoval také branný výcvik mládeže. Po komunistickém převratu v roce 1948 se stal Svaz brannosti nedostačujícím a musel být nahrazen organizací plně odpovídající charakteru nové státní ideologie – proto vznikl Svazarm a branná výchova se stala pro školní i mimoškolní výchovu povinnou. Obyvatelstvo se muselo povinně účastnit kroužků branné výchovy. Zde opravdu byly tresty, které charakterizovaly totalitní režim.

Další stěžejní kapitolou práce byla regionální sonda, která se věnovala branné výchově na Pardubicku. Informace byly čerpány z *Východu* a z kronik měšťanských škol. V roce 1936 se v Pardubicích konal Den brannosti, který se výrazně lišil od uplynulých dnů brannosti tím, že neúčinkovalo na propagaci armády vojsko, ale samotní občané. Důležité byly také přednášky o branné výchově konané v Pardubicích, kdy zaměření přednášek byla velmi různorodá. Podkapitolou byla Velká závěrečná cvičení v severovýchodních Čechách, kdy vyvrcholilo branné úsilí obyvatel. Stěžejní pro domácí veřejnost byla prezentace pokroku armády. Společnost tak měla získat důvěru v to, že rostoucí výdaje na armádu mají smysl a plné oprávnění. S okolím Pardubic byl neodmyslitelně spjat František Udržal, který byl československým ministrem národní obrany. Udržalovým osudem byla armáda. Neustále zdůrazňoval a prosazoval připravenost národa k obraně vlasti. Tato kapitola přinesla pohled na meziválečné období v Pardubicích v oblasti branné výchovy.

Poslední dvě stěžejní kapitoly byly věnovány výuce branné výchovy na školách. Zde byly použity materiály z učebnic z Muzea Komenského v Přerově a z Pedagogické knihovny J. A. Komenského v Praze. V muzeu se nacházely učebnice věnující se branné výchově v meziválečném období. A z knihovny jsem čerpala informace pro období totalitní. Rozdíly byly markantní právě v ideologickém použití jazyka z dob vlády KSČ. Kapitola podrobně shrnula výuku branné výchovy na různých typech škol a v různých předmětech. Poslední kapitola je doplňková. Zmiňuje prvek obrany státu a branné výchovy v literatuře. Pozornost byla věnována osobě Ericha Maria Remarqua, Arnolda Zweiga a Josefa Svatopluka Machara.

Závěrem lze shrnout, že branná výchova se vyznačovala svou proměnlivostí v závislosti na vládnoucí straně. Přizpůsobovala se době, ve které se vyvíjela. V některých obdobích byla branné výchově kladena minimální pozornost, ale nalezneme také období, ve kterých byla nepostradatelná a byla spjata s režimem.

12. Resumé

Presented thesis speaks about the Development of military training in Czechoslovakia since 1918. Since the establishment of the Republic in 1918, military training has been part of the normal life of most of the population of Czechoslovakia. Although it was intended primarily for youth, which was a major part of the replenishment and expansion of the army, it was also indispensable to the creation of a comprehensive defense system in the event of a state attack. Military education has changed during historical development, has varied in its conception and has been closely related to the war that has always been led by people against people. The difference was mainly in different cultural areas of the world, but was always influenced by two basic factors. The first factor was the politics and substance of a particular state, nation, or political party. The second was the level of combat technology and the degree of military development.

The first goal of the thesis was to analyze the historical development of military training. Although the goal was an analysis since 1918, the period of the Habsburg monarchy, which left traces in the emerging state, could not be forgotten. The decisive factor for this period was the emancipation of the Czech nation and the persisting conflicts with German nationality. Czechoslovakia was founded in 1918 and it was a good time to organize the preparation of the population for the defense of the state and protection against the consequences of extraordinary events in a new way.

The following chapter was devoted to the issue of legislation and policy on the issue of military education in Czechoslovakia. The aim of this chapter is to analyze the laws of military education. Free-time organizations have also devoted themselves to military training, systematically increasing the conscientious preparedness of their members. One of the basic objectives of the organization was to educate citizenship and national feelings.

Another key chapter of the thesis was a regional probe, which was devoted to military training in the Pardubice region. František Udržal, who was the Czechoslovak Minister of National Defense, was inextricably linked with the surroundings of Pardubice. The fate was the army. He constantly emphasized and promoted the nation's readiness to defend his homeland.

The last two main chapters were devoted to teaching military education at schools. The chapter summarized the teaching of military education in different types of schools and in various subjects. The last chapter is complementary. It mentions an element of national

defense and armed education in literature. Attention was paid to Erich Maria Remarque, Arnold Zweig and Josef Svatopluk Machar.

To conclude, armed education was characterized by its variability depending on the ruling party. It adapted to the time it was developing. In some periods, the military training was given minimal attention, but we also find periods in which it was indispensable and linked to the regime.

13. Seznam použitých zkratk

CPO Civilní protiletecká obrana

ČOS Česká obec sokolská

ČSR Československá republika

ČSSR Československá socialistická republika

DTJ Dělnická tělocvičná jednota

DNP Německá nacionální strana - německy Deutsche Nationalpartei.

DNSAP Německá národně socialistická strana dělnická - německy Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei.

KSČ Komunistická strana Československa

MLF Masarykův letecký fond

MLL Masarykova letecká liga

MNO Ministerstvo národní obrany

NA Národní archiv

R-U Rakousko - Uhersko

SdP Sudetoněmecká strana - německy Sudetendeutsche Partei

SOkA Státní okresní archiv

SSS ČR Sdružení sportovních svazů České republiky

STSC Sdružení technických sportů a činností

TJ Tělocvičná jednota

VHA Vojenský historický archiv

Seznam pramenů a literatury

Archivní fondy

Prameny

Národní archiv Praha:

Fond č. 463 Československá obec sokolská (ČOS)

- karton č. 44
- karton č 52
- karton č. 116. *Dopis TJ Sokol Vyškov*. 19. IX. 1938.
- karton č. 838

Fond č. 622 Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy

Fond č. 1019 Organizace mládeže OM, 1918 – 1938, (Sdružený inventář, č. pomůcky: 1426/1-7).

Fond č. 433 Junák 1931 -1953,

Vojenský historický ústav Praha

Sbírka periodik

Státní okresní archiv Pardubice

Pamětní kniha Obecné školy chlapecké na Novém městě v Pardubicích. Pardubice, 1930.

Prameny publikované

Zákon č. 193/1920 Sb. branný zákon republiky Československé.

Zákon č. 300/1920 Sb. o mimořádných opatřeních.

Zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky.

Zákon č. 124/1933 Sb., kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky.

Zákon č. 140/1934 Sb., kterým se mění a doplňují zákony na ochranu republiky a zákony tiskové.

Zákon č. 63/1935 Sb. o vyvlastnění k účelům obrany státu.

Zákon č. 82/1935 Sb. o ochraně a obraně proti leteckým útokům.

Zákon č. 130/1936 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky.

Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu.

Vládní nařízení č. 155/1936 Sb. o pohraničním pásmu a obvodu opevněných a jiných pro obranu státu důležitých míst (I. prováděcí nařízení k zákonu o obraně státu).

Vládní nařízení č. 270/1936 Sb. o strážci obrany státu.

Vládní nařízení č. 20/1939 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky.

Seznam použité literatury

- BAXA, Kamil – VAIGL, Michal. *Obrana socialistického státu: čítanka*. 1. vyd. Bratislava, 1986. 225 s.
- BÍLEK, Jan – CÍLEK, Roman – RICHTER, Karel. *Cesty k moci*. Praha, 2005. 80-7312-040-2.
- BRETTLEROVÁ, Monika. *Počátky motorismu a létání v Ústí nad Orlicí a jejich sociální a kulturní dopad očima Karla Bíny a pamětníků*. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Filozofická fakulta. S. 52.
- ČAPKA, František. *Dějiny země Koruny české v datech*. Praha, 1999. s. 1001.
- ČAPÁK, Ivo - ŠVANCER, M., *Branná výchova*. Díl 2., Branný systém státu. Jednotný systém branné výchovy obyvatelstva ČSSR. Brno, 1986.
- DVOŘÁKOVÁ, Zora – TYRŠ, Miroslav. *Prohry a vítězství*. Praha, 1989. ISBN 27-058-89.
- *Důstojnické listy. Po pardubických dnech Svazu čs. důstojnictva*. Vojenský historický ústav Praha. Signatura: P NA 3/1921. ISSN 2336-212X.
- *Důstojnické listy. Nové proudy v sousedství*. Vojenský historický ústav Praha. Signatura: P NA 3/1921. ISSN: 2336-212X.
- FRIML, Jan – HANOUSEK, Petr. *Branná výchova pro studující učitelství*. 1. vyd. Praha, 1986. 2 sv., 187 s.
- *Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání*. Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 17, číslo 23. 1. 12. 1935. ISSN 1805-0379.

- *Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání.* Vojenský historický ústav Praha. Signatura P D 294/1920 – P D 294/1928. Ročník 19, číslo 13-14. 1. 7. 1937. ISSN 1805-0379.
- CHLÍBKOVÁ, Daniela - MAZAL, Ferdinand. *Úvaha o vzdělávání v oblasti ochrany obyvatelstva z pohledu nejen historického.* In: Tělesná kultura, 2008, ročník 31. ISSN 1211-6521.
- KADERÁBEK, Alois. *Branná výchova.* 1. vyd. Brno, 1987.
- KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru.* Brno, 1997. ISBN 80-85765-73-X.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938) II. Československo a České země v krizi a ohrožení (1930-1935),* Praha, 2002. ISBN 8072770314.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938) III.. O přežití a o život (1936-1938),* Praha, 2003. ISBN 8072771191.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny Československé (1867-1939),* Praha, 2008. ISBN 9788073631468.
- Kolektiv autorů. *Dějiny země koruny české II.,* Praha, 1992. ISBN 80-85192-28-4.
- KLIMEK, Antonín - KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938.* Praha, 1995. ISBN 80-85241-88-9.
- KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém aktéři 1948 – 1956.* Praha, 2006. ISBN 80-7277-316-X.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa. [díl] 2. 1526-1918.,* Praha, 1986.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Vojenské dějiny Československa (1918-1939). [díl] 3.,* Praha, 1987.
- KONÍŘOVÁ, Marta, ed. *Branná výchova: soupis učebnic branné výchovy ve sbírce oddělení dějin školství Muzea Komenského v Přerově.* Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2006. ISBN 80-239-8964-2.
- KRATOCHVÍLOVÁ, Danuše. *Ochrana obyvatelstva.* Ostrava, 2005. ISBN 80-86634-70-1.
- *Křídla vlasti: letecký čtrnáctideník Svazarmu;* Praha: Svaz pro spolupráci s armádou, 1960 – 1961.
- KUBÍN, Zdeněk. *K metodologickým otázkám teorie branné výchovy.* Praha, 1973.
- KVAČEK, Robert. *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937.* Praha, 1966.

- LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- *Letec: orgán Masarykovy letecké ligy a Svazu čs. pilotů*. V Praze: Masarykova letecká liga a Svaz čs. pilotů, 1925-1939.
- LIZCOVÁ, Zuzana. *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*. Praha, 2012. ISBN 978-80-87404-20-1.
- LOM, Miloň - ŠEBEK, Jaroslav. *Junácký sněm 1990*. Mladá Boleslav, 1990. ISBN 80-852-10-01-0.
- LOM, Miloň - ŠEBEK, Jaroslav. *Historie českého skautingu slovem a obrazem*. Mladá Boleslav, 1990.
- MACHAR, Josef, Svatopluk. *Pět let v kasárnách*. Praha, 1927.
- MÁRÁDOVÁ, Eva - HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Pilotní studie přípravy budoucích učitelů v oblasti ochrany člověka za mimořádných událostí*. Praha, 2007. Ministerstvo vnitra-generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR.
- MATIČKA, Václav. *Branná výchova*. Brno, Univerzita J. E. Purkyně, 1978
- MATIČKA, Václav. *Branná výchova*. 1. dotisk. Brno, 1979.
- MEZEROVÁ, Jana. *Češi a Němci ve vzduchu. Počátky bezmotorového létání v meziválečném Československu*. In: *Časopis Národního muzea. Řada historická*. Praha, Národní muzeum Roč. 183, č. 3-4 (2014), s. 7-14.
- *Národní osvobození. Pokrok*. Vojenský historický ústav Praha. Ročník 13. 5. 3. 1936. ISSN 1804-9168. S. 4.
- *Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu*. Číslo 1-52. Brno, 1931.
- *Obrana lidu – list Československé armády*. Vojenský historický ústav Praha. Signatura P NB 53. Ročník 6. 15. 2. 1952. ISSN 0231-6218.
- ORT, Alexandr. *Dějiny světové politiky. I. Část 1914-1945*. Praha, 1992. ISBN 80-7079.398-8. s. 49.
- ORT, Alexandr. *Edvard Beneš - diplomat a politik*. Praha, 1994.
- PECHÁNEK, Vladimír. *Vybrané kapitoly z didaktiky branné výchovy*. Díl 2. Brno, 1985.
- PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé*. 2. vyd. Praha, 1991. ISBN 80-900354-2-6.
- PIKSA, Libor. *Zřízení zařízení civilní ochrany jako součást obcí*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2009.
- REITMAYER, Ladislav. *Vývoj české a slovenské brannosti a branné výchovy: určeno pro posluchače fakulty pedagogické*. Praha, 1977.

- REITMAYER, Ladislav. *Vývoj branné výchovy na českých školách*. Praha, 1976.
- REITMAYER, Ladislav. *Stručný nástin dějin branné výchovy*. Praha, 1987.
- REMARQUE, Erich Maria. *Na západní frontě klid*. Praha, 1964. ISBN 28-015-67.
- ROKOSKÝ, Jaroslav – URBAN, Jiří a kol. *František Udržal. Sedlák a politik*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-633-8.
- *Rukověť branné výchovy*. Praha, 1937.
- STEJSKAL, Libor. *Výchova a vzdělávání občanů České republiky k obraně a ochraně a příprava na krizové situace*. Vojenské rozhledy. Praha, 2005, roč. 14, č. 4. ISSN 1210-3292.
- SOUKUP, František, Alois. *Tyršova idea národní armády*. 2. vyd. Praha, 1936.
- SVOBODA, Milan. *Hledání zaváté stezky: Příspěvek k dějinám českého skautingu*. Praha, 1994. ISBN 80-900821-8-1.
- ŠIMSA, Jan. *Letecká příprava dorostu*. Letec, 1938. ISSN: 1805-7365.
- ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 - 1851*. Praha, 2005. ISBN 80-7363-014-1.
- TAYLOR, Alan John Percivale. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. 1. vyd. Brno, 1998. ISBN 80-85947-26-9.
- UHLÍŘ, Jan. *X. všesokolský slet roku 1938 a podíl sokolstva na zápase na obranu republiky*. Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Armády České republiky. Praha, 4/1997. s. 56.
- URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. 1. vyd. Praha, 1982. ISBN 80-902261-5-9.
- URBAN, Otto. *František Josef I*. 2. vyd. Praha, 1999. ISBN 80-7203-203-8.
- VECHEC, Paul. *Erich Maria Remarque: stručný životopis velkého romantik*. Tribun, 2009. ISBN 978-80-7399-753-3.
- VEJVODA, Ladislav. *Na křídlech větru*. Svět křídel, Cheb, 2010. ISBN 978-80-86808-83-3.
- *Vojenské rozhledy*. Vědecký ústav vojenský. Praha, 1935. ISSN 1805-7322.
- *Vojenské rozhledy. Revue militaire tchécoslovaque*. Vědecký ústav vojenský. Praha 1928. Ročník 9. ISSN: 1805-7322. S. 514.
- *Východ*. List Československé národní demokracie pro východní Čechy. Číslo, 34. ročník XIX. 16. října 1936.
- *Východočeský republikán*, krajský orgán Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu 1919 – 1936.

Tisk

Časopis Národního muzea. Řada historická. Ročník. 183.

Důstojnické listy.

Historie a vojenství. 4/1997.

Hlas národní obrany. Ústřední svaz jednot československých poddůstojníků z povolání. Ročník 17, 19.

Křídla vlasti. 1960 – 1961.

Letec. 1925-1939.

Národní osvobození. Pokrok. Ročník 9, 13.

Nový lid. List pro vzdělání a mravní obrození lidu. 1931.

Obrana lidu – list Československé armády. Ročník 6.

Tělesná kultura. Ročník 31.

Vojenské rozhledy. 1929 - 1935. Ročník 9.

Východ. Ročník XIX.

Východočeský republikán. 1919 – 1936.

Internetové zdroje

- *Cvičení civilní obrany 1967. Branné dovednosti. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL:<<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/obsah/618289-cviceni-civilni-obrany-1967>>.*
- ČERMÁK, Ladislav. *Historie československého opevnění z let 1935 -38. [cit. 2018-02-04] URL: <<https://www.bunkry.cz/clanek/1180/>>.*
- *Den Svazarmu 1980. Branné dovednosti. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/video/618295>>.*

- KOCIAN, Jiří. *Nástup komunistické totality v Československu*. Abicko. Praha, 2008. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. [cit. 2018-08-09] URL: <<http://abicko.avcr.cz/2008/2/04/nastup-komunisticke-totality-v-ceskoslovensku.html/>>.
- *Letiště Pardubice: web o historii pardubického letiště*. [cit. 2018-05-05]. URL: <<http://www.pavpec.info/dp8.html>>.
- *Mýty a realita karpatsko – dukelské operace na podzim roku 1944*. Historie. cs. [cit. 2019-02-01]. URL: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/207452801390005>>.
- *Období první republiky 1918 – 1938*, [cit. 2017-08-08]. URL: <<http://www.vlada.cz/assets/Obdobi-prvni-republiky-1918.pdf>>
- *Příslušníci Národní gardy vzdávají čest státní hymně*. [cit. 2019-03-03]. URL: <<http://www.vhu.cz/exhibit/prislusnici-narodni-gardy-vzdavaji-cest-statni-hymne/>>.
- *Senohrabský sportovní zpravodaj. Ročník 3, 1988*. [online]. [2019-03-02]. Dostupné z URL: <http://fotbalsenohraby.eu/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/seno_sport_zpravodaj_1988.pdf>.
- *Sokolský závod branné dovednosti 1952. Branné dovednosti*. APF Praha, 2018. [cit. 2019-02-03]. URL: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/obsah/618283-sokolovsky-zavod-branne-zdatnosti-1952>>.
- *Sto let zkušeností*. [cit. 2017-08-08]. URL: <<http://www.verejnost.skaut.cz/cz/skauting/historie/>>.
- STRAKA, Karel. *1936 – rok strategických událostí*. VHU Praha. [cit. 2018-03-05]. URL: <<http://www.vhu.cz/1936-%E2%80%92-rok-strategickych-rozhodnuti/>>.
- *Svaz brannosti. Školení nejmladších 1946. Branné dovednosti*. APF Praha, 2018. [cit. 2018-02-05]. Dostupné z URL: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/218411058210016/video/618271/>>.
- TŮMA, Oldřich. *Československo v sovětském bloku*. [cit. 2019-02-03]. URL: <<http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/27342-eskoslovensko-vnsovtskem-bloku>>.
- *Velké- malé příběhy. Ústav pro studium totalitních režimů*. [cit. 2019-03-03]. URL: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/vzdelavani/velke-male-pribehy/normalizace/porg/pametnik01.pdf>>.

Učebnice z Muzea Komenského v Přerově, p.o., oddělení dějin školství

- KUNCEK, Jan. *Pořadová cvičení (vojenská) pro 1.-8. školní rok obecných (ludových) škol v zemích české, moravskoslezské a slovenské*. Přerov, Občan a škola 1930. 20 s.
- DOLENSKÝ, Josef. *Branná výchova a škola*. Praha, 1934. 12 s.
- MERVART, Vladimír. *Předvojenská výchova na škole národní. Pro 1. až 8. postupný ročník obec. škol: Příručka pro učitele národních škol*. Praha, 1935. 80 s.
- KUBÍČEK, K. - DVOŘÁK, František - KOUTNÍKOVÁ, B. *Tělesná a branná výchova mládeže měšťanských škol*. Praha, 1936. 144 s.
- MERVART, Vladimír. *Branná výchova na škole národní. Pro 1. až 8. postupný ročník obec. škol. Příručka pro učitele národních škol*. 3. opravené a doplněné vydání Předvojenské výchovy na škole národní. Praha, 1936. 80 s.
- PAVLÍK, Emanuel. *Branná výchova v národní škole*. Praha, 1936. 149 s.
- DOLENSKÝ, Josef. *Branná výchova a škola*. 2. vyd., zcela přepracované. Praha, 1937. 24 s.
- DOLENSKÝ, Josef. *Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol*. Praha, 1937. 164 s.
- KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 1. pro 3.-5. postupný ročník. Praha, 1937. 496 s.
- KALIVODA, Karel – SADECKÝ, František. *Prvky branné výchovy ve vyučování na národních školách*. Díl 2. pro 6.-8. postupný ročník. Praha, 1937. 496 s.
- DOLENSKÝ, Josef - PRAŽÁK, František. *Čítanka pro brannou výchovu*. 1. díl. Ve službě státu. Praha, 1938. 184 s.
- ŠALANSKÝ, Hynek. *Školní pokusy s bojovými látkami. Příspěvek k branné výchově při vyučování chemie na školách středních, odborných i měšťanských*. Praha, 1938. 112 s.

Přílohy

Obrázek č. 1. Prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk v doprovodu ministra národní obrany Františka Udržala při příležitosti jubilejní přehlídky československé branné moci 28. října 1928 v Praze na Vypichu. Foto: VHU. [cit. 2018-07.05]. URL: <<http://www.vhu.cz/ministr-narodni-obrany-frantisek-udrzal/>>.

Obrázek č. 2. Audience nejvyšších činitelů československé branné moci, uspořádaná při příležitosti 78. narozenin prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka 8. března 1928 na Pražském hradě. Přítomni jsou zleva gen. Louis-Eugène Faucher, náčelník Francouzské vojenské mise v Československé republice, František Udržal, ministr národní obrany, T. G. Masaryk, gen. Alois Podhajský, generální inspektor branné moci, gen. Jan Syrový, náčelník Hlavního štábu a gen. Stanislav Čeček, přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky. FOTO: VHÚ. [cit. 2018-07.05]. URL: <<http://www.vhu.cz/ministr-narodni-obrany-frantisek-udrzal/>>.

Obrázek č. 3. Čs. branná propaganda vyzývala veřejnost k aktivnímu zájmu o vojenské zabezpečení republiky. Již v roce 1935 mohli občané přispívat na národní sbírku motorizace k obraně vlasti. Na akce tohoto typu navázala v roce 1936 Půjčka na obranu státu. FOTO: sbírka VHÚ Praha. [cit. 2018-08.05]. URL: </http://www.vhu.cz/1936-%E2%80%92-rok-strategicky-ch-rozhodnuti/>.

Obrázek č. 4. Pohled na Letní stadion a přilehlé výstaviště Výstavy tělesné výchovy a sportu ČSR v Pardubicích v roce 1931. Sbírky Východočeského muzea v Pardubicích. Východočeské muzeum v Pardubicích. Inventární č.: PO-P1-335.

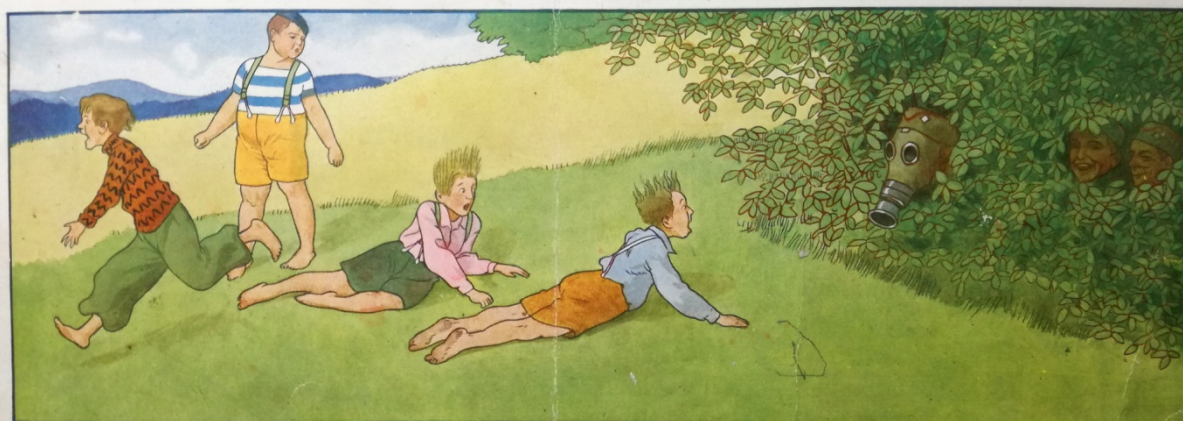

Co tu v lese potají
vojáci zas dělají?
Nosí tyče, cívky, drát,
chtějí les nám omotat?

Kluci chodí z povzdálí,
potom zvěda vyslali,
ale když — ó třikrát žel! —
z výpravy se nevracel,

běží dovnitř lesíka;
a tu najdou Pepíka,
hrozným jekem vedení,
v telefonním vedení!

Zbýl jen smích a potom chvat —
Všichni musí pomáhat,
telefonistů když sbor
vede linku polem v bor!

«Když byl konec cvičení,
kluky zmohlo nadšení.
»Sláva!« křičí z plných plic,
»Kulomet nám chybí sic’,

nejsme ve zbrani,
nám nebrání,
četa vyloví
le ze křoví!«

A již kluci rozmílí
po stráni se plížili.
»Pomóóó!« — Hrůza, křik a jek,
»oddí!« se dal na útěk —

Byl to dábel? — Či zlý sen?
»Maska proti plynům jen«,
šibalsky se ve stínu
chechtá hrstka vojínů . . .

- Obrázek č. 5 – obrázek č. 10. **VOLENSKÁ, Marta. Sláva děti, vojáci jsou tady!** Ilustrace Artuš Scheiner. Praha, 1934. Dětská obrazová knížka veršů – (leporelo) měla za úkol motivovat mládež k pozitivnímu smýšlení o armádě a brannosti. Cílem byl rozvoj branné výchovy již od nejtětlejšího dětství. Na pátém obrázku je patrná spolupráce vojáků a dětí během zkoušky telefonního spojení. „Nevýhodou telegrafu a telefonu je nutnost vystavěti mezi stanicemi vedení. Stavba vedení vyžaduje zase mnoho práce, mnoho personálu a mnoho času. Způsob stavby vedení je dvojitý, a to permanentní a polní způsob.“ *Rukověť branné výchovy*. Praha, 1937. S. 208. Na obrázku č. 6 je viditelný prvek používaný v ochraně proti leteckým plynovým útokům – konkrétně ochranná maska.

»Na vršíčku u Lhoty
bude útok pěchoty!« —
Bůh ví, kdo tu zprávu nes'
odtamtud až v naši ves, »

jisto je, že za chvíli
už tam kluci pádili.
Opatrně, výš a výš
vojáci se plíží již,

neb zní rozkaz: sebe krýt,
nepřítele překvapit! —
Kluci, skryti za stromy,
div si krky nezlomí,

za nic by však nešli zpět,
vždyť tu vidí kulomet,
kterým druzí chránili
plížící se oddíly!

Děti mají v okolí
důležité úkoly,
v nichž je nikdo nepředčí!
Obrázek vás přesvědčí...

Ukazují ke městu
vojáčkovi na cestu,
když tu jede silnicí
netvor postrach budící:

mocným štítem obrněn,
všude dělá čnějí ven,
všecko drtí kolem v prach —
věru, že jde z něho strach!

Vojáček se musel smát:
»Snad se nebudete bát?«
— »A co je ta strašná věc?« —
»Pancéřové auto přec!«

Obrázek č. 7 – Návčik útoku pěchoty. „Pěchota je hlavní zbraň, které připadá na bojišti úloha nejtvrďší a nejnamáhavější: bojem zničit nepřítele. Každý pěšák má pušku, nebo pistoli, bodák a ruční granáty. Mimo to má pěchota lehké a těžké kulometry, granátometry, minometry a na bojišti pěchotu doprovázejí tanky nebo obrněné vlaky.“ *Rukověť branné výchovy*. Praha, 1937. S. 81. Na obrázku č. 8 je velmi zdařile zobrazen respekt a úcta dětí k členům armády. Cílem je také dětem představit nejrůznější technickou podporu armády – konkrétně obrněný automobil, který býval vyzbrojen kulometry, nebo dělem. „Jeho osádka i stroj jsou chráněny brněním a to jak před účinkem zbraní pěchotních, tak proti střepinám stříel dělostřeleckých.“ *Rukověť branné výchovy*. Praha, 1937. S. 102. Na obrázku je pravděpodobně zobrazen obrněný automobil vz. 23 (OA vz. 23), který vznikl v roce 1923 pod továrním označením PA-II a byl nazýván *Želva*.

Štěstí, že jsou prázdniny!
Děti z celé dědiny
ani dospát nemohou!
Od rána jsou na nohou,

tak jim mocně do všech žil
vojenský se život vlil! —
Hleďte Lidku Štětkovic!
Neptala se doma nic,

s patronou a barvou zřít
Červený ji robit kříž,
sotvaže dvůr prostranný
stačí pro sbor záchranný!

Nu a kluci? — Jenom chťt,
všude musí zvítězit!
Kdopak se jich nebojí
v takovéhle výzbroji? ...

»Hlásím, zda pan generál
přehlédnouti by si přál
také naše oddíly,
které letos cvičily?«

volá hlásek chvějící...
Jenda v divné helmici
bezvadně čest šavlí vzdal.
Usmál se pan generál,

jeho pohled k „vojsku“ lét'.
Vidí dělo, kulomet,
jezdce, pěchotu, a již
Červený i vzadu kříž!

»Dobře, hoši! Dík vám všem!
Uchraňte si v srdci svém
lásky k vlasti svatý žár!« —
»Slibujeme! Zdar, zdar, zdar!«

Na obrázku č. 9 je zmíněna důležitost první pomoci. Ošetřovatelství povětšinou náleželo za úkol ženám, proto je na obrázku patrná spolupráce zkušenějších ošetřovatelek a mladých dívek. Na obrázku je také vidět znak Červeného kříže. Obrázek č. 10. Hlášení.

Obrázek č. 9. Cestička k branné výchově malých školáků. "Já jsem hezký synek jako rozmarýnek, vojákem že budu, povídal tatínek. Pušku budu nosit, pána boha prosit, abych dobře uměl škůdce vlasti kosit." KUBIČKA, Josef. *Chci být vojákem*. Praha, asi 1934.

Obrázek č. 5. V roce 1936 se rozvíjel systém Civilní protiletecké ochrany. Tato organizace s celospolečenským branným dosahem byla uzákoněna o rok dříve. FOTO: sbírka Karel Straka. [cit. 2018-08.05]. URL: </http://www.vhu.cz/1936-%E2%80%92-rok-strategicky-ch-rozhodnuti/>.

připomínal jim krásu pozemského života, velikost občanských čností a smysl nablouhavého česloví ve veřejném životě vůbec. Končil slovy:

„Čím více se vymáží tělesně i duševní chudoby a bída, tím více pokvete na světě láska...“

Provoláním „Slávy“ oběma páním prezidentům a zapěním státní hymny slavnosti skončily.

„Naši nachupují o „Den brannosti“ 7. VI. 1936.“

„Hoši v autickém sedlu - přiběhnouší děvčátka pozdravují.“

Obrázek č. 8. Dne 7. června 1936 proběhl Den brannosti v Pardubicích, kterého se účastnili žáci Obecné školy chlapecké na Novém městě. Pamětní kniha Obecné školy chlapecké na Novém městě v Pardubicích. Pardubice, 1930. SOkA Pardubice.

Obrázek č. 6. a 7. Průvod chlapců a průvod dívek byl součástí dění X. všesokolského sletu v roce 1938. Foto: Archivní a programové fondy Českého rozhlasu. [cit. 2018-08.05]. URL: <https://www.rozhlas.cz/archiv/reportaze-politika/_zprava/dobudujeme-a-ubranime-aneb-vsesokolsky-slet-vestinu-nemecke-expanze-1938--1672621/>

Sbírka zákonů a nařízení státu československého.

Částka 47.

Vydána dne 19. července 1937.

Cena: Kč 1.—.

Obsah: **(189. a 190.) 189.** Vyhláška, kterou se uvádí v prozatímní platnost dodatková dohoda k dodatkové úmluvě mezi republikou Československou a královstvím Jugoslavií ze dne 30. března 1931 (č. 79/1931 Sb. z. a n.) k československo-jihoslovenské obchodní a plavební smlouvě ze dne 14. listopadu 1928 (č. 163/1929 Sb. z. a n.), sjednaná výměnou not ze dne 9. července 1937. — **190.** Vyhláška, kterou se pro rok 1937 pozměňuje vyhláška ministra financí ze dne 7. července 1933, č. 137 Sb. z. a n., o paušalování daně z obratu u koloniálního a jiného zboží, dováženého z ciziny, ve znění vyhlášek ministra financí ze dne 11. srpna 1933, č. 176 Sb. z. a n., ze dne 28. srpna 1933, č. 181 Sb. z. a n., ze dne 27. června 1934, č. 124 Sb. z. a n., ze dne 19. prosince 1934, č. 283 Sb. z. a n., ze dne 14. listopadu 1935, č. 213 Sb. z. a n., ze dne 27. prosince 1935, č. 279 Sb. z. a n., a ze dne 4. června 1936, č. 154 Sb. z. a n.

189.

Vládní vyhláška

ze dne 9. července 1937,

kterou se uvádí v prozatímní platnost dodatková dohoda k dodatkové úmluvě mezi republikou Československou a královstvím Jugoslavií ze dne 30. března 1931 (č. 79/1931 Sb. z. a n.) k československo-jihoslovenské obchodní a plavební smlouvě ze dne 14. listopadu 1928 (č. 163/1929 Sb. z. a n.), sjednaná výměnou not ze dne 9. července 1937.

Obrázek č. 10. Vládní vyhláška ze dne 9. července 1937. *Sbírka zákonů*. Zákon č.184/1937 Sb. č. 45/1937, s. 817. *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. [cit. 2018-03-05]. URL: < http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1017_01.htm. />.

Se souhlasem presidenta republiky uvádí se podle čl. VII zákona ze dne 22. června 1926, č. 109 Sb. z. a n., v prozatímní platnost s účinností od 20. července 1937 dodatková dohoda k dodatkové úmluvě mezi republikou Československou a královstvím Jugoslavií ze dne 30. března 1931 (č. 79/1931 Sb. z. a n.) k československo-jihoslovenské obchodní a plavební smlouvě ze dne 14. listopadu 1928 (č. 163/1929 Sb. z. a n.), sjednaná výměnou not ze dne 9. července 1937.

Dr. Hodža v. r.

Ministerstvo zahraničních věcí.
č. 93.174/IV-8/37.

Se zřetelem na přání královské jihoslovenské vlády stran vylívání švestek dovážených z Jugoslaviie do Československa před 15. srp-
nem t. r., tlumočené notou vyslanectví králov-
ství Jugoslaviie ze dne 8. července t. r., č. 636/
37, ministerstvo zahraničních věcí má čest
oznámiti toto:

Légation Royale de Yougoslavie
à Prague.
No. 651/37.

Vyslanectví království Jugoslaviie klade si
čest sděliti váženému ministerstvu zahranič-
ních věcí republiky Československé, že přijalo
na vědomí obsah Jeho verbální noty ze dne
8. července 1937, která zní:

„Se zřetelem na přání královské jihoslovan-
ské vlády stran vylívání švestek dovážených

91

840

Sbírka zákonů a nařízení, č. 190.

Smluvní celní sazba, platná podle ustano-
vení přílohy A. k dodatkové úmluvě ze dne
30. března 1931, Kč 15— za 100 kg s. č. 37
a/6, betta, alfa, alfa, na švestky pouze nasy-
pané do beden, polobeden, beden mřížovaných
a košů, o hrubé váze nejvýše 20 kg, a to
i tehdy, jsou-li stěny těchto obalů uvnitř oblo-
ženy papírem nebo vrstvami papíru, bude platit
v tomto roce již počínajíc dnem 20. čer-
vence 1937 do 31. srpna 1937.

V Praze dne 8. července 1937.

L. S.

Vyslanectví

království Jugoslaviie

» Praze.

z Jugoslaviie do Československa před 15. srp-
nem t. r., tlumočené notou vyslanectví králov-
ství Jugoslaviie ze dne 8. července t. r.,
č. 636/37, ministerstvo zahraničních věcí má
čest oznámiti toto:

Smluvní celní sazba, platná podle ustano-
vení přílohy A. k dodatkové úmluvě ze dne
30. března 1931, Kč 15— za 100 kg s. č.
37 a/6, betta, alfa, alfa, na švestky pouze na-
sypané do beden, polobeden, beden mřížova-
ných a košů, o hrubé váze nejvýše 20 kg, a to
i tehdy, jsou-li stěny těchto obalů uvnitř oblo-
ženy papírem nebo vrstvami papíru, bude
platiti v tomto roce již počínajíc dnem 20. čer-
vence 1937 do 31. srpna 1937.“

V Praze dne 9. července 1937.

L. S.

Ministerstvu zahraničních věcí
republiky Československé,

Praha.

Obrázek č. 11 a obrázek č. 12. Vládní vyhláška ze dne 9. července 1937. *Sbírka zákonů*. Zákon č. 184/1937 Sb. č. 45/1937, s. 840. *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. [cit. 2018-03-05]. URL: < http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1017_01.htm />.

Sbírka zákonů republiky Československé

Částka 47.

Vydána dne 6. prosince 1951.

Cena Kčs 2.—.

O B S A H:

(92—96.) 92. Zákon o branné výchově. — 93. Zákon o státním svátku, o dnech pracovního klidu a o památných a významných dnech. — 94. Nařízení, kterým se zrušuje ústředí výzkumu a technického rozvoje a ústředna hmotného zásobování. — 95. Nařízení, kterým se vydává statut státního úřadu plánovacího. — 96. Vyhláška o druhém vydání drobných peněz papírových po 20 Kčs a datem 1. května 1949 a po 50 Kčs s datem 29. srpna 1950.

92.

Zákon ze dne 2. listopadu 1951 o branné výchově.

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

Účel branné výchovy.

§ 1.

Účelem branné výchovy je zajištění řádné přípravy nejširších vrstev pracujícího lidu k plnění úkolů obrany vlasti, prohloubení jednoty pracujícího lidu s lidově demokratickou armádou, výchova pracujícího lidu k věrnosti a spojeneckému svazku se Sovětským svazem a se státy lidové demokracie, zvýšení jeho odhodlanosti a schopnosti k obraně vlasti a tím i úsilí o zajištění světového míru.

§ 2.

Plnění těchto úkolů se zajišťuje politickou, tělesnou a vojenskou přípravou především na podkladě dobrovolné účasti nejširších vrstev pracujícího lidu.

Provádění branné výchovy.

§ 3.

(1) Branná výchova se provádí:

- a) ve školách,
- b) ve střediscích pracujícího dorostu a jiných zařízeních plnících obdobné úkoly (dále jen „střediska“),
- c) v dobrovolných organizacích.

(2) Zásadní směrnice pro provádění branné výchovy stanoví ministerstvo národní obrany v dohodě se zúčastněnými ústředními úřady; podrobnosti k nim stanoví příslušné ústřední úřady a pokud jde o dobrovolné organizace, Svaz pro spolupráci s armádou.

§ 4.

Branná výchova ve školách a ve střediscích je povinná.

§ 5.

Svaz pro spolupráci s armádou.

(1) Aby mohla být řádně prováděna branná výchova v dobrovolných organizacích, zřizuje se Svaz pro spolupráci s armádou (dále jen „Svaz“), který je právnickou osobou.

(2) Svaz zejména organizuje, řídí a kontroluje provádění branné výchovy v dobrovolných organizacích, které se staly členy Svazu a jež pověřil jejím prováděním.

(3) Organizační řád Svazu stanoví vláda.

§ 6.

Používání budov a pozemků k branné výchově.

K branné výchově lze používat pozemků, budov a zařízení, které jsou ve vlastnictví státu nebo dobrovolných organizací, a to v rozsahu a za podmínek, které stanoví ministerstvo národní obrany v dohodě s ministerstvem vnitra a se zúčastněnými ústředními úřady.

§ 7.

Nemocenská a úrazová péče.

(1) Osoby, které při provádění branné výchovy utrpěly úraz nebo onemocněly a nejsou účastníky vojenské nemocenské péče, mají nárok na dávky nemocenského pojištění podle

56

Obrázek č. 13. Zákon o branné výchově č. 92/1951 Sb. *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv.*

Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. [cit. 2018-03-05]. URL:

<<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=92&r=1951> />.

Ročník 1952.

Sbírka zákonů republiky Československé

Částka 39.

Vydána dne 23. prosince 1952.

Cena Kčs 3.50.

O B S A H:

(87.—89.) 87. Zákon o reorganizaci branné výchovy. — 88. Zákon o materiálním zabezpečení příslušníků ozbrojených sil. — 89. Zákon o důchodovém zaopatření příslušníků ozbrojených sil.

87.

Zákon

ze dne 12. prosince 1952

o reorganizaci branné výchovy.

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

Čl. I.

Zákon č. 92/1951 Sb., o branné výchově, se mění a doplňuje takto:

1. Ustanovení §§ 3 a 4 se vypouští.
2. Ustanovení § 5 se mění a zní:

„(1) Brannou výchovu provádějí dobrovolné organizace, především Svaz pro spolupráci s armádou (dále jen „Svaz“), který se prohlašuje za dobrovolnou organizaci podle zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních.

(2) Svaz v úzké součinnosti s dobrovolnými organizacemi dbá o provádění branné výchovy v těchto organizacích.“

3. Ustanovení § 9 se mění a zní:

„(1) Náklady na provádění branné výchovy hradí dobrovolné organizace z vlastních prostředků.

(2) Náklady Svazu, k jejichž úhradě nedostačují jeho prostředky, hradí stát.“

Čl. II.

V přechodné době do 31. srpna 1953 je branná výchova ve školách, učilištích státních pracovních záloh, střediscích pracujícího dorostu a jiných zařízeních plnění obdobné úkoly povinná a pro její provádění platí zásadní směrnice vydané ministerstvem národní obrany.

Čl. III.

Oprávnění a povinnosti organizací uvedených v zákoně č. 2/1924 Sb., o poštovních hoblubech, vykonává Svaz.

Čl. IV.

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. ledna 1953; provedou jej ministři národní obrany a vnitra v dohodě se zúčastněnými členy vlády.

Gottwald v. r.

Dr. John v. r.

Zápotocký v. r.

arm. gen. Dr. Čepička v. r.

Nosek v. r.

51

Obrázek č. 14. Zákon o reorganizaci branné výchovy č. 87/1952 Sb. Sbírka zákonů a mezinárodních smluv. Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna. [cit. 2018-03-05]. URL: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=87&r=1952> />.

Mír zajistí obrana vlasti!

Obrázek 15 a obrázek 16. Ukázka typické propagandy v totalitním Československu. 50. – 60. léta. HÁJEK, Roman. *Propaganda jako společenský fenomén*. [cit. 2018-07-05]. URL: <<https://www.slideshare.net/romanhajek/propaganda-01-2784416> />.

Sbírka zákonů

Československé socialistické republiky

Částka 18

Vydána dne 2. května 1961

Cena 80 haléřů

OBSAH :

- 40. Zákon o obraně Československé socialistické republiky
- 41. Vládní nařízení o ubytování ozbrojených sil
- 42. Vládní nařízení o vyvlastnění k účelům obrany
- 43. Vyhláška ministra národní obrany a ministra vnitra o náhradě za ubytování ozbrojených sil

40

Z Á K O N

ze dne 18. dubna 1961

o obraně Československé socialistické republiky

Československý lid pod vedením Komunistické strany Československa buduje vyspělou socialistickou společnost a shromažďuje síly pro přechod ke komunismu. Touto cestou kráčí ruku v ruce s lidem Svazu sovětských socialistických republik a všech ostatních zemí světové socialistické soustavy, jejímž je naše republika pevným článkem. Chce žít v míru a přátelství se všemi národy světa a přispívat k mírovému soužití a k dobrým vztahům mezi státy s různými společenskými zřízeními.

Dokud existuje imperialismus, zůstává ve světě půda pro agresivní války. Imperialistické státy vytvářejí vojenské útočné bloky, budují hustou síť válečných základů a organizují podvratnou činnost proti socialistickým zemím. V západní Evropě pomáhají formovat novou západoněmeckou revanšistickou armádu a vyzbrojují ji nejmodernějšími zbraněmi hromadného ničení.

Proti těmto úkladům buduje náš lid spolehlivou obranu své vlasti, která se opírá o hospodářský rozmach republiky, o politickou a morální jednotu našeho lidu a o spojenectví s lidem Svazu sovětských socialistických republik a ostatních socialistických zemí, jehož základním pilířem je Varšavská smlouva.

Se zřetelem k velké závažnosti neustálého zdukonalování obrany svobody a socialistických vymožeností našeho lidu se Národní shromáždění Československé socialistické republiky usneslo na tomto zákoně:

Č Á S T P R V Á

Z Á K L A D N Í U S T A N O V E N Í

§ 1

[¹] K zabezpečení mírového rozvoje socialistické společnosti je třeba, aby byla náležitě uplatňována obranná funkce státu a budována obrana Československé socialistické republiky. Tato obrana je založena na mohutném a stále se rozvíjejícím národním hospodářství, na politické uvědomělosti lidu a jeho odhodlání bránit svou vlast.

[²] Náš lid je rozhodnut bránit vymoženosti socialistického zřízení proti každému nepříteli. V tomto vlasteneckém úsilí jej vede Komunistická strana Československa, která řídí zabezpečování nejvyšší obranyschopnosti země.

[³] K obraně vlasti spojuje československý lid své úsilí v duchu proletářského internacionalismu s lidem Svazu sovětských socialistických republik

a ostatních socialistických zemí pevnými spojenec-
kými svazky, jejichž výrazem je Varšavská smlouva.

§ 2

Obrana republiky zahrnuje opatření k zabezpe-
čení obranyschopnosti země v míru i ve válce na
všech úsecích hospodářského a společenského ži-
vota, zejména budování ozbrojených sil a zvyšování
jejich bojové pohotovosti v souladu s požadavky
soudobého vojenství. Nedílnou součástí obrany re-
publiky jsou opatření v národním hospodářství, opa-
tření k obraně v krajích a okresech a k ochraně
před nepřátelskými vzdušnými útoky a příprava
občanů k obraně.

§ 3

Zastupitelské sbory, ostatní orgány státu, hos-
podářské, společenské a jiné organizace činí všech-
na opatření potřebná k zabezpečení nejvyšší obrany-
schopnosti země. Opírají se přitom o tvůrčí inicia-
tivu a přímou účast pracujících.

§ 4

^[1] Obrana vlasti a jejího socialistického zřízení
je vrcholnou povinností a věcí cti každého občana,
je obranou životních zájmů každého příslušníka so-
cialistické společnosti. Na výzvu k obraně vlasti
vynaloží každý své síly a prostředky k dosažení
konečného vítězství nad nepřítelem. Povinnosti
ukládané tímto zákonem v zájmu obrany vyplývají
z potřeby organizovat pracující lid v jeho úsilí
o obranu socialistického státu.

^[2] K zabezpečení obrany republiky, zejména
za branné pohotovosti státu (§ 5), může vláda po-
drobně upravit povinnosti vyplývající z odstavce 1,
pokud nejsou upraveny v dalších ustanoveních zá-
kona.

ČÁST DRUHÁ

OBRANA ZA BRANNÉ POHOTOVOSTI STÁTU

§ 5

Branná pohotovost státu

Stát vstupuje do branné pohotovosti nařízením
mobilizace ozbrojených sil, vyhlášením válečného
stavu nebo vypovězením války, a to dnem, kdy bylo
učiněno některé z uvedených opatření. Branná po-
hotovost státu končí dnem, jež stanoví prezident
republiky.

Pracovní úkoly občanů a úprava
pracovních poměrů

§ 6

^[1] Za branné pohotovosti státu plní občané
největším úsilím a obětavostí pracovní úkoly všude

tam, kde to vyžaduje zabezpečení obrany republiky.
Tím se uplatňuje jejich zájem a aktivní účast na
obraně vlasti.

^[2] Za branné pohotovosti státu může být občan-
ům v zájmu obrany republiky uloženo

- a) setrvat v zaměstnání a podle potřeby konat
práce, které nepatří k jejich pravidelnému zá-
městnání, popřípadě pracovat i mimo místo
pravidelného zaměstnání,
- b) nastoupit zaměstnání, které jim bude přiděleno,
- c) konat časově omezené práce, které budou od
ních požadovány k zdoání nárazových nebo
mimořádných úkolů pro obranu republiky
(osobní úkony).

^[3] Opatření uvedená v odstavci 2 vyhraňuje
vláda.

^[4] K ubytování občanů, jimž byly uloženy úkoly
podle odstavce 2, mohou být od každého požado-
vány potřebné prostory a prostředky.

§ 7

Vláda může za branné pohotovosti státu upra-
vovat pracovní poměry, zejména jejich vznik a zá-
nik, pracovní dobu a jiné pracovní podmínky.

§ 8

Opatření v národním hospodářství

^[1] Veškeré národní hospodářství je pláno-
vitě řízeno tak, aby byla mohutným rozvojem vý-
roby zabezpečena obranyschopnost země.

^[2] Za branné pohotovosti státu mohou vláda
nebo orgány jí zmocněné rozhodnout o změnách
v řízení národního hospodářství a o zvláštní úpravě
výroby, oběhu a spotřeby věcných prostředků, aby
byly náležitě zabezpečeny potřeby obrany republiky.

§ 9

Využití věcných prostředků
pro účely obrany

Za branné pohotovosti zabezpečuje stát potřeby
obranu věcnými prostředky z národního majetku a
dbá, aby jich bylo plně využito ke splnění úkolů
obranu. Rovněž lidová družstva a občané usilují, aby
byly splněny všechny úkoly obrany, a k tomu po-
skytují s nejvyšší obětavostí vše, čeho je k jejich
zabezpečení třeba.

Poskytování věcných prostředků
pro účely obrany

§ 10

Nepostačí-li věcné prostředky z národního ma-
jetku, může být za branné pohotovosti státu každé-

ních, stěhovacích a jiných výdajů a popřípadě mzdové vyrovnání.

⁽¹⁾ Občanům povolaným k osobním úkonům [§ 6 odst. 2 písm. c)] se poskytne potřebné ubytování, stravování, doprava na pracoviště a zpět a popřípadě též odměna za vykonanou práci.

⁽²⁾ Při poskytnutí věcných prostředků přísluší náhrada

- a) za věcné prostředky odevzdané do užívání nebo do vlastnictví [§ 11 odst. 1 písm. a)],
- b) za škody vzniklé z nakládání s věcnými prostředky podle určených dispozic [§ 11 odst. 1 písm. b) a c)].

§ 27

Ostatní druhy náhrad

⁽¹⁾ Za poskytnutí dopravních prostředků nebo strojů na mobilizační cvičení ozbrojených sil (§ 19) dostane držitel od vojenské správy přiměřenou náhradu, jejíž výše se stanoví podle obecných předpisů, a náhradu případné škody.

⁽²⁾ Náklad na provedení požadovaných změn povrchu půdy hradí vlastník nebo uživatel pozemku ten, kdo provedení změny požadoval (§ 21 odst. 2).

⁽³⁾ Škodu způsobenou cvičením ozbrojených sil a bezpečnostních sborů ministerstva vnitra na nemovitostech a zemědělských a lesních kulturách hradí stát (§ 23).

⁽⁴⁾ Za ubytování poskytnuté podle ustanovení § 6 odst. 4, § 13 a § 24 a za vyvlastněné nemovitosti a práva pro účely obrany (§ 25) přísluší náhrada.

⁽⁵⁾ Za jiné újmy vzniklé z plnění povinností k obraně republiky přísluší náhrada v případech stanovených v předpisech vydaných k provedení tohoto zákona.

§ 28

Válečné škody

Na škody, které byly způsobeny nepřitelem, vlastním nebo spojeneckým vojskem v boji nebo v přímé souvislosti s bojem, se ustanovení tohoto zákona nevztahují; tyto škody se posuzují jako škody válečné podle zvláštních předpisů.

ČÁST SEDMÁ

SPOLEČNÁ A ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

§ 29

Povinnosti ukládané podle tohoto zákona v zájmu ozbrojených sil mohou být ukládány i ve prospěch spojeneckých ozbrojených sil.

§ 30

⁽¹⁾ Nevyplývá-li z ustanovení tohoto zákona nic jiného, zůstávají ustanovení jiných zákonů, upravujících opatření k obraně republiky a její přípravě, nedotčena.

⁽²⁾ Pro osobní úkony pro potřeby ozbrojených sil platí ustanovení tohoto zákona a jeho prováděcích předpisů, pokud branný zákon nebo předpis vydané podle něho nestanoví jinak.

⁽³⁾ Pro důchodové zabezpečení osob povolaných k osobním úkonům podle tohoto zákona, účastníků civilní obrany a účastníků přípravy k obraně republiky platí ustanovení §§ 34, 35 a 37 zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

⁽⁴⁾ Pokud tento zákon nebo předpisy vydané podle něho nestanoví odchylky, platí pro řízení podle tohoto zákona obecné předpisy o řízení ve věcech správních.

⁽⁵⁾ Při uplatňování požadavků k zabezpečení civilní obrany mají orgány ministerstva vnitra oprávnění podle § 23 zákona č. 87/1958 Sb., o stavebním řádu, jako vojenská správa.

§ 31

Opatření učiněná před vyhlášením zákona a ve shodě s ním považují se za opatření podle tohoto zákona.

§ 32

Další předpisy potřebné k provedení tohoto zákona může vydat vláda nebo jí pověření vedoucí ústředních orgánů státní správy.

§ 33

Zrušují se

- a) zákon č. 131/1936 Sb., o obraně státu,
- b) zákon č. 2/1924 Sb., o poštovních holubech,
- c) zákon č. 117/1924 Sb., o požadování dopravních prostředků pro účely vojenské, ve znění zákona č. 25/1936 Sb.,
- d) zákon č. 88/1932 Sb., o požadování dopravních prostředků pro vojenské účely v míru,
- e) zákon č. 63/1935 Sb., o vyvlastnění k účelům obrany státu,
- f) zákon č. 82/1935 Sb., o ochraně a obraně proti leteckým útokům, ve znění zákona č. 75/1938 Sb.,
- g) zákon č. 33/1936 Sb., o civilních hlídačích vojenské správy,

§ 20

Výstavba podniků z hlediska obrany

Při výstavbě podniků a zařízení a při rozmístování výroby je nutno dbát zájmů obrany republiky.

§ 21

Úprava pozemků

[¹] Vojenská správa nebo orgány ministerstva vnitra mohou z hlediska obrany republiky určit území, kde je třeba ke změně povrchu půdy jejich souhlasu. Vojenská správa nebo orgány ministerstva vnitra mohou přitom stanovit, jak má být změna provedena.

[²] V těchto územích může okresní národní výbor na návrh vojenské správy nebo orgánu ministerstva vnitra uložit vlastníkům nebo uživatelům pozemků provedení změn povrchu půdy.

§ 22

Přístup k některým místům

[¹] Přístup k místům, kde jsou umístěna zařízení sloužící k obraně republiky, může být na návrh vojenské správy nebo orgánu ministerstva vnitra okresním národním výborem zakázán nebo vázán zvláštním povolením.

[²] Za vojenského cvičení, při přesunech vojsk nebo za branné pohotovosti státu může být na návrh vojenské správy okresním národním výborem zakázán, omezen nebo podle potřeby jinak upraven přístup do určitých dalších prostorů, jakož i pobyt a doprava v nich. Ve výjimečných případech, kdy by hrozilo nebezpečí z prodlení, učiní nezbytná opatření přímo vojenský velitel a vyrozumí o nich příslušný okresní národní výbor.

§ 23

Používání pozemků při cvičeních

Ozbrojené síly a bezpečnostní sbory ministerstva vnitra jsou oprávněny po dohodě s příslušným národním výborem používat ke cvičení pozemků a komunikací, jichž je k tomu třeba, nestačí-li jim pro cvičení jejich vlastní pozemky; jsou však přitom povinny co nejvíce šetřit zemědělských a lesních kultur, komunikací, staveb a ostatních zařízení.

§ 24

Ubytování ozbrojených sil

[¹] Ozbrojené síly jsou zpravidla ubytovány ve vlastních objektech. Nelze-li ozbrojené síly ubytovat ve vlastních objektech, jsou držitelé vhodných objektů a prostředků k ubytování povinni poskytnout

ubytování a prostředky k němu potřebné [ubytovací povinností].

[²] Držitele povinné poskytnout ubytování a prostředky k němu potřebné určí na žádost vojenské správy nebo orgánu ministerstva vnitra příslušný místní národní výbor, který jim zároveň uloží ubytovací povinnost. V naléhavých případech může vojenská správa nebo orgán ministerstva vnitra uložit ubytovací povinnost přímo držitelům. O uložení této povinnosti vyrozumí příslušný místní národní výbor.

[³] Vláda stanoví rozsah ubytovací povinnosti, způsob poskytování ubytování a prostředků k němu potřebných a další podrobnosti k provedení odstavců 1 a 2.

§ 25

Vyvlastnění

[¹] Vyžaduje-li to zájem obrany republiky, je možno potřebné nemovitosti nebo práva k nim vyvlastnit, nelze-li je získat dohodou. Vyvlastněním lze dosáhnout strpení opatření, která omezují výkon vlastnického práva k nemovitostem nebo jiného věcného práva, zřízení věcných práv k nemovitostem, přechodu vlastnického práva k nemovitostem nebo postoupení, omezení nebo zrušení jiného věcného práva.

[²] Přechodem vlastnického práva k nemovitosti vyvlastněním zanikají všechna práva třetích osob k ní, pokud výměr o vyvlastnění nestanoví jinak.

[³] Vyvlastnění provádí na návrh vojenské správy nebo orgánu ministerstva vnitra okresní národní výbor nebo místní národní výbor, je-li stavebním úřadem. K účelům, pro něž lze provést vyvlastnění, může národní výbor povolit vstup na nemovitosti a jejich užívání před zahájením vyvlastňovacího řízení.

[⁴] Vyžaduje-li použití vyvlastněných nemovitostí přeměnu lesní nebo zemědělské půdy, k níž by jinak bylo třeba zvláštního povolení, není tohoto povolení zapotřebí.

[⁵] Vláda upraví nařízením rozsah a způsob vyvlastnění, užívání nemovitostí před zahájením vyvlastňovacího řízení a další podrobnosti.

ČÁST ŠESTÁ

USTANOVENÍ O NÁHRADÁCH

§ 26

Náhrady při plnění pracovních úkolů a za poskytnuté věcné prostředky

[¹] Občanům, kteří byli přiděleni do zaměstnání [§ 6 odst. 2 písm. b)] se poskytne náhrada cestov-

mu uloženo poskytnout k účelům obrany potřebné věcné prostředky, které má v držení.

§ 11

(¹) Poskytnout věcné prostředky znamená

- a) odevzdat požadované věcné prostředky do užívání nebo vlastnictví státu,
- b) naložit s nimi podle pokynů nebo
- c) strpět, aby s nimi bylo naloženo určeným způsobem.

(²) Ten, jemuž bylo uloženo odevzdat věcné prostředky do užívání nebo do vlastnictví, je povinen odevzdat je ve stanovené době, na určeném místě, v použitelném stavu a s určeným příslušenstvím.

§ 12

(¹) Vláda vydá prováděcí předpisy, v nichž stanoví zejména, kdo ukládá povinnost poskytnout potřebné věcné prostředky, kdo určuje osoby a organizace povinné poskytnout věcné prostředky a kdo a jakým způsobem věcné prostředky přijímá.

(²) Vláda nebo orgán jí pověřený může již v míru určit, které věcné prostředky budou pro účely obrany poskytnuty za branné pohotovosti státu, a uložit jejich držitelům povinnost podrobit je soupisu a prohlídce a udržovat je v použitelném stavu.

§ 13

Opatření k ochraně obyvatelstva

Je-li toho nezbytně třeba, může být z určeného místního obvodu odsunuto obyvatelstvo a věcné prostředky. K ubytování odsunutých osob a k uložení odsunutých věcných prostředků mohou být od každého požadovány potřebné prostory a prostředky.

§ 14

Opatření mimo dobu branné pohotovosti státu

Vláda může zavést účinnost jednotlivých ustanovení této části zákona i mimo dobu branné pohotovosti státu, jsou-li zvýšenou měrou ohroženy svrchovanost státu a jeho socialistické zřízení nebo vyžadují-li to mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení.

CÁST TŘETÍ
CIVILNÍ OBRANA

§ 15

Civilní obrana jako součást obrany republiky zahrnuje opatření k zabezpečení ochrany a obrany

obyvatelstva před následky nepřátelských vzdušných útoků, k vytvoření podmínek pro plynulý chod hospodářského života při nepřátelských vzdušných útocích a k odstraňování následků těchto útoků. Občané se aktivně a uvědoměle zapojují do plnění úkolů civilní obrany, organizované a prováděné státními orgány, hospodářskými a dobrovolnými společenskými organizacemi.

§ 16

(¹) K zabezpečení úkolů civilní obrany mohou být na základě rozhodnutí vlády ukládány povinnosti občanům a organizacím.

(²) Řízení civilní obrany přísluší ministru vnitra.

CÁST ČTVRTÁ

PŘÍPRAVA OBČANŮ K OBRANĚ REPUBLIKY

§ 17

(¹) K zabezpečení obrany republiky zúčastňují se občané přípravy k plnění úkolů obrany.

(²) Účast občanů na přípravě k obraně vyplývá z jejich zájmu o zabezpečení obrany republiky, z jejich uvědomělosti a odhodlání bránit svou vlast.

§ 18

Příprava občanů zahrnuje brannou, tělesnou a zdravotnickou přípravu, přípravu k civilní obraně a ostatní potřebnou přípravu; organizují ji dobrovolné organizace, především Svaz pro spolupráci s armádou, Československý svaz tělesné výchovy, Československý červený kříž a Československý svaz požární ochrany, dále státní orgány, školy, hospodářské a jiné organizace.

CÁST PÁTÁ

DALŠÍ OPATŘENÍ V ZÁJMU OBRANY REPUBLIKY

§ 19

Přípravy a přezkušování opatření pro dobu branné pohotovosti státu

(¹) V souvislosti s přípravami nebo přezkušováním opatření pro dobu branné pohotovosti státu mohou vláda, národní výbory nebo vládou pověřené ministři ukládat povinnosti státním orgánům, hospodářským, společenským a jiným organizacím i občanům.

(²) O požadování dopravních prostředků a zemědělských a silničních strojů na mobilizační cvičení ozbrojených sil rozhoduje ministr národní obrany.

(³) Držitel je povinen předat prostředek nebo stroj ve stanovené době, na určeném místě, v použitelném stavu a se stanoveným příslušenstvím.

